

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

KİŞİLERARASI İLETİŞİM BİLİM DALI

**12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ SONRASI YAPILAN İLETİŞİM
ÇALIŞMALARINDA KİMLİK OLUŞTURMA ÇABALARI**

Yüksek Lisans Tezi

FIRAT GÜNEŞ

İstanbul, 2020

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

HALKLA İLİŞKİLER VE TANITIM ANABİLİM DALI

KİŞİLERARASI İLETİŞİM BİLİM DALI

**12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ SONRASI YAPILAN İLETİŞİM
ÇALIŞMALARINDA KİMLİK OLUŞTURMA ÇABALARI**

Yüksek Lisans Tezi

FIRAT GÜNEŞ

Danışman: PROF. DR. SERHAT ULAĞLI

İstanbul, 2020

GENEL BİLGİLER

Adı Soyadı: Fırat Güneş
Anabilim Dalı: Halkla İlişkiler ve Tanıtım
Bilim Dalı: Kişilerarası İletişim
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Serhat Ulağlı
Tezin Türü: Yüksek Lisans Tezi
Yıl: 2020

ÖZ

12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ SONRASI YAPILAN İLETİŞİM ÇALIŞMALARINDA KİMLİK OLUŞTURMA ÇABALARI

12 Eylül 1980 Darbesi Türkiye Cumhuriyeti adına siyasal, ekonomik ve sosyal değişimini beraberinde getirmiştir. Bu değişim rüzgarı düşünsel hayata da etki etmiştir. Özellikle Atatürkçü düşünce sistemi ve içeriği üzerinde ciddi revizyon yaşanmıştır. Küresel ekonomik sisteme bağlanmak adına neoliberal politikaların uygulanması, Türk-İslam Sentezi'nin hayata geçirilişi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin müfredata zorunlu olarak koyulması ve ders kitaplarının baştan yazılması gibi birçok faaliyet hayata geçirilmiştir. Kısacası sosyal, siyasal ve ekonomik zeminde yeni bir kimlik yaratma çabasına girişmiştir. Türkiye'de değişim ve dönüşüm yaşanmaya devam ederken, Türkiye İletişim Bilimleri tarihi adına bir ilk gerçekleştirilmiştir. 1980 yılında Türkiye'de ilk defa bir akademik kurum iletişim sözcüğünü kullanarak, Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un kurucu dekanlığında, Anadolu Üniversitesi çatısı altında İletişim Bilimleri Fakültesi adıyla kurulmuştur. Bu fakülte ilerleyen dönemde ise günümüzde uzaktan eğitimin öncülüğünü yapan Açıköğretim Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. Bu çalışmanın amacı ise Atatürkçü kişilik yapısını ilk defa sistematik hale getiren Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un danışmanlığında hazırlanan altı doktora tezi ile Açıköğretim'e Atatürkçü kişilik ve düşünce ekseninde sunulan model önerilerinin incelenip, kimlik oluşturma çabalarını ortaya koymaktır. Burada önemli olan nokta Aşkun'un sistemleştirdiği Atatürkçü kişilik yapısını, dönemin siyasal konjonktürünün aksine altı ilke esasına dayalı bir yapıda

hazırlamasıdır. Çalışma kapsamında ele alınan tezler, iletişim eğitimi, eğitim iletişimi, kültürel iletişim kapsamında, medya araçları ve sanat dalları ile iletişim bilimleri arasında bir sentez oluşturmuştur.

Çalışmanın temellendirilmesi için ilk önce kimliğin kavramsal ve teorik boyutları incelenmiş, modern ve postmodern kimlik biçimleri tanımlanarak medya ve sanat dallarıyla kimlik oluşum süreçleri tartışılmıştır. 12 Eylül sonrasının doğru anlaşılması için öncesi ve sonrasında siyasal, ekonomik ve sosyal alanda meydana gelen olgulara yer verilmiştir. Çalışmanın sınırlılıkları kapsamında ele alınan iletişim bilimleri tecrübesi açıklanmış ve çalışmanın irdelenmesi adına içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: 12 Eylül, Darbe, Kimlik, Atatürkçü Kişilik, İletişim, İletişim Bilimleri

GENERAL KNOWLEDGE

Name Surname : Fırat Güneş
Department: Public Relations and Promotion
Programme: Interpersonal Communication
Supervisor : Prof. Dr. Serhat Ulağlı
Degree Awarded : Master
Year: 2020

ABSTRACT

EFFORTS FOR CREATİNG IDENTITIY IN COMMUNATION SCIENCE STUDIES AFTER SEPTEMBER 12TH 1980 MILITARY COUP

The military coup that happened on 12 September 1980, had brought political, economic, and social changes for the republic of Turkey. This wind of change also affected intellectual life. There has been a serious revision, especially on the Kemalist thought system and its content. With this coup, many activities and bills have been implemented in order to be connected with the global economic system. Some of those are; the implementation of neoliberal policies, the realization of the Turkish-Islamic Synthesis, the mandatory introduction of Religious Culture and Moral courses in the curriculum, and rewriting of textbooks. While continuing to experience fundamental change and transformation in Turkey, there had been an important event carried out for the first time in the Communication Sciences history of Turkey. In 1980, an academic institution used the word of communication for the first time by establishing a Faculty of Communication Sciences, Prof. İnal Cem Aşkun was the founding dean, at Anadolu University. During the following period, this faculty had been transformed into the Faculty of Open Education, which is the pioneer of the distance education concept today. This study aims to reveal the efforts of creating the identity by examining the model proposals presented to Open Education in the axis of Ataturk's personality and thoughts of the six doctoral dissertations prepared under the consultancy of Prof. Inal Cem Aşkun, who made the systematic structure of the Kemalist personality for the first time.

In order to justify the study, the conceptual and theoretical dimensions of identity were first examined. And then, modern and postmodern forms of identity were defined; also, identity formation processes using media and art were discussed. For the correct understanding of the post-September 12, the cases that occurred in the political, economic, and social fields were included. The communication sciences experience discussed within the scope of the study's limitations was explained, and the content analysis method was used to examine the study.

Keywords: Identity, Military Coup, Communication, Communication Sciences, Kemalist Personality

ÖNSÖZ

Hazırlamış olduğum bu çalışmaya başlamaya karar verdiğim andan, son noktasını koyduğum ana kadar, bilgisi, deneyimi ve tecrübesiyle çalışmamı destekleyen, samimi ve dostane tavırlarıyla ilgisini eksik etmeyen değerli hocam Prof. Dr. Serhat Ulağı'ya teşekkür ederim.

Eğitim hayatımın her döneminde, fedakarca davranan, maddi ve manevi desteklerini hiçbir zaman eksik etmeyen kıymetli annem Gülser Güneş ve babam Abdurrahman Güneş'e, tez yazım sürecinde desteğini ve sabrını bir an olsun kesmeyen eşim Damla Coşkun Güneş'e, eğitim hayatımın her noktasında yön verici olan dostum Sinan Ağacık'a teşekkürü bir borç bilirim.

İstanbul, 2020

FIRAT GÜNEŞ

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1	:	Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı.....	131
Tablo 2	:	Tezlerin Yoğunlaştığı Temel Konular ve Araçlar.....	132
Tablo 3	:	Tez Çalışmalarının Sayfa Sayılarına Dair Sayısal Veriler.....	133
Tablo 4	:	"Atatürk" Sözcüğünün Tezlere Göre Dağılımı	134
Tablo 5	:	"Atatürk İlkeleri" Kelimelerinin Tezlere Göre Kullanımı.....	135
Tablo 6	:	"Atatürk Devrimleri" Kelimelerinin Tezlere Göre Kullanımı.....	136
Tablo 7	:	"Atatürkçü Kişilik" söz öbeğinin Tezlere Göre Kullanımı.....	136
Tablo 8	:	"Cumhuriyetçilik" İlkesinin Tezlere Göre Kullanımı.....	138
Tablo 9	:	"Devletçilik" ilkesinin tezlere göre kullanımı.....	139
Tablo 10	:	"Ulusçuluk(Milliyetçilik)" İlkesinin Tezlere Göre Kullanımı...	140
Tablo 11	:	"Laiklik" İlkesinin Tezlere Göre Kullanımı.....	141
Tablo 12	:	"Halkçılık" İlkesinin Tezlere Göre Kullanımı.....	141
Tablo 13	:	"Devrimcilik(İnkılapçılık)" İlkesinin Tezlere Göre Kullanımı....	142
Tablo 14	:	Çağdaş", "Çağdaşlaşma" Kelimelerinin Tezlerde Kullanımı....	143
Tablo 15	:	"Bağımsızlık" Kelimesinin Tezlerde Kullanımı.....	144

KISALTMALAR

AP	Adalet Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
BP	Birlik Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DP	Demokrat Parti
GP	Güven Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MP	Millet Partisi
IMF	International Monetary Fund
TİP	Türkiye İşçi Partisi
YTP	Yeni Türkiye Partisi

İÇİNDEKİLER

Sayfa No:

TABLO LİSTESİ.....	ii
KISALTMALAR.....	iii
GİRİŞ.....	1

1.KİMLİK KAVRAMINA DAİR GENEL YAKLAŞIMLAR	6
1.1. Kimlik, Kişilik Ve Benlik Kavramları Üzerine Bir Tartışma.....	6
1.1.1. Kimlik Kavramı	6
1.1.2. Kişilik Kavramı.....	7
1.1.3.Benlik Kavramı.....	9
1.2. Kimlik Türleri.....	11
1.2.1. Bireysel Kimlik.....	11
1.2.2.Toplumsal (Kolektif) Kimlik	12
1.2.2.1. Ulusal Kimlik.....	14
1.2.2.2. Kültürel Kimlik.....	15
1.3. Kimlik Oluşum Teorileri	16
1.3.1.Sembolik Etkileşimci Yaklaşım.....	16
1.3.1.1. George Herbert Mead’ın Sembolik Etkileşime Dair Temel Görüşleri	18
1.3.1.2. Blumer’in Sembolik Etkileşimciliğe Dair Temel Görüşleri	21
1.3.1.3. Sembolik Etkileşimciliğe Bütüncül Bakış	22
1.3.2. Sosyal Kimlik Teorisi	24
1.3.3. Ego Gelişimi Teorisi.....	26
1.3.3.1.Sigmund Freud’un Psikoseksüel Kişilik Gelişim Kuramı....	26

1.3.3.2. Erik Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı ve Kimlik Oluşumu.....	32
1.3.3.3. Alfred Adler'in Psikodinamik Yaklaşımı ve Kimlik Oluşumu	37
1.3.4. Referans Grup Teorisi.....	39
1.3.5. Sunulan (Gösterilen) Benlik Teorisi	43
2. MEDYA, SANAT VE EĞİTİM EKSENİNDE KİMLİK OLUŞTURMA	45
2.1. Modernizm Ve Postmodernizm Kavramlarının Getirdiği Kimlik Olguları .	45
2.2. İdeolojik Bir Peyzaj Olarak Kimlik	50
2.3. Medya İçeriklerinin Kimlik İnşasındaki Rolü	52
2.4. Sanat Üretiminin İdeolojik Kimliğin İnşasındaki Rolü	55
2.4.1. Propaganda Unsuru Olarak Siyasallaşan Sinema	56
2.4.2. Ezgilerin İdeolojik Sunumu Olarak Müzik.....	58
2.4.3. İdeolojik Kimlik Kurumu Olarak Tiyatro.....	60
2.5. İktidar Mekanları ve Kimliğin Baskılanması.....	62
2.5.1. Dr. Poussaint Örneği.....	63
2.6. Eğitim ve Tarihin İzdüşümünde Kimlikleme	65
3. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBE'Sİ'NE GİDEN SÜREÇ VE SONRASINDA GELİŞEN SİYASAL, EKONOMİK, SOSYAL ORTAM.....	68
3.1. Siyasal Etkenler	68
3.1.1. Emir-Komuta Ekseninde Gerçekleşen Bir Müdahale: 12 Mart 1971 Muhtırası'na Giden Süreç	69
3.1.2. 12 Mart Sonrası Siyaset ve Politik Yönelimler	74
3.1.3. 1973 Genel Seçimleri	78
3.1.4. 1977 Erken Seçimi ve Sonrasında Gelişen Süreç	80
3.1.5. Genelkurmay Çalışma Grubu ve Uyarı Mektubu	82

3.1.6. Bayrak Harekatı.....	83
3.2. Toplumsal Yaşam ve Çatışmacı Sokak	85
3.3. Ekonomik Etkenler	89
3.4. 12 Eylül 1980 Darbesi Sonrası Gelişen Siyasal, Ekonomik Ve Toplumsal Düzen	93
3.4.1. 12 Eylül Sonrasında Gelişen Siyasal Düzlem.....	93
3.4.2. Ekonomik Alanda Meydana Gelen Değişimler	97
3.4.3. Sosyal, Kültürel ve Düşünsel Alandaki Değişimler	100
3.4.3.1. Atatürk İlkelerinde Revizyon ve Türk-İslam Sentezi	100
3.4.3.2. Sosyal ve Kültürel Hayat	102
3.4.3.3. Medya Sektöründe Meydana Gelen Değişim ve Dönüşüm.....	104
4. TÜRKİYE’DE İLETİŞİM BİLİMLERİ ADINA BİR İLK DENEMESİ	105
4.1. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi’nin Kuruluşu ve Açıköğretim Fakültesi’ne Dönüşümü	105
4.2. Prof. Dr. İnal Cem Aşkun ve Danışmanlığındaki Doktora Tezleri	107
4.2.1. Ali Cemalcılar - İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamındaki Kurumsal Yapısı İle Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi (1985)	109
4.2.2. A. Haluk Yüksel-Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları (1986).....	111
4.2.3. Murat Barkan – Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Örgütsel Uygulama Model Önerisi (1987).....	113
4.2.4. Nabi Avcı – İletişim Düşüncesinin Gelişimi Eğitim ve Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemsi (1988)	115
4.2.5. A. Deniz Güler-Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi (1990).....	117

4.2.6. Zeki Güler – Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye’deki Uygulama ve Model Önerisi (1996)	119
---	-----

5.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	122
--	------------

5.1. Araştırmanın Kapsamı	122
5.1.1 Araştırmanın Amacı.....	122
5.1.2. Araştırmanın Problemi.....	123
5.1.3. Araştırmanın Önemi	124
5.1.4. Araştırmanın Yöntemi	125
5.1.5. Araştırmanın Evreni, Örneklemi, Sınırlılıkları	126
5.1.6. Araştırmanın Bulgu ve Yorumları	127
5.1.6.1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı.....	129
5.1.6.2. Tezlerin Yoğunlaştığı Temel Konular ve Araçlar	130
5.1.6.3. Tez Çalışmalarının Sayfa Sayıları	130
5.1.6.4. Tez Çalışmalarının Üzerine İnşa Edildiği Düşünsel Altyapı Frekansları	131
5.1.6.5. Atatürk İçerikli Kelimelerin Kullanımına Dair Analiz.....	132
5.1.6.6. Atatürk İlkeleri ve İnkılapları İçerikli Kelimelerin Analizi	135

SONUÇ	146
--------------------	------------

KAYNAKÇA.....	152
----------------------	------------

GİRİŞ

Sosyal bilimler ekseninde tanımlanması en müphem kavramlardan biri olan kimlik kavramı, Antik Yunan filozofu Sokrates'in meşhur ifadesi "kendini tanı" sözleriyle yol alan, süreç içerisinde sayısız düşünürün üzerine sundukları fikirler ekseninde gelişen, sosyolojinin ve Freud başta olmak üzere modern psikolojinin birçok ünlü isminin kafa yorduğu tek tanım etrafında toplanamayan bir kavramdır. Kavramın özüne dair bu tanımlama zorluğu düşünsel tarih evreleri boyunca devam etmiş, hakkında oluşturulan literatür ile birlikte bu belirsizlik bir miras olarak günümüze ulaşmıştır. Kimliğin tanımlanmaya çalıştığı eksenin, psikolojiden felsefeye, sosyolojiden imgebilime kadar uzanması, tüm bunlarla birlikte sosyal, kültürel, politik ve ekonomik birçok alanda kendini yeniden üretmesi kavrama dair farklı yaklaşımların geliştirilmesine zemin sağlamıştır. Kimliğin kendine dair olan tanımlama zorluğu süreç içerisinde kendini daha fazla hissettirmeye devam ederken, benlik ve kişilik gibi özde farklı ancak kısmi benzerlikler nedeniyle aynı anlamlarda kullanılması ise kavrama dair anlam bulanıklıklarını daha da sıkıntılı hale getirmektedir. Geçtiğimiz son yarım asırlık süre bandında ise kimlik kavramı psikologlar ve sosyologların yanı sıra edebiyat camiası başta olmak üzere çok farklı disiplin kapsamında kullanılmaya ve irdelenmeye başlanmıştır.

Benlik bilinci oluşan insan, tarihsel süreçteki ilk dönemlerinden itibaren kendini tanımlama çabasında olmuştur. Bu tanımlama şüphesiz yaşanılan toplumun kültürel, dini, coğrafi vb. birçok beşeri özelliğine göre farklılık göstermiştir. Yaşanılan süreçteki hakim üretim biçimlerinden, Aydınlanma Çağı'na, dini tanımlamalardan teknolojik devrimlere kadar birçok unsurun kimlik kavramının içeriğine etki etmiştir. Ancak toplumsallaşmanın arttığı din ve özellikle de ulus temelli devletlerde kimlik edinme süreci, psikolojik ve sosyolojik zeminde doğal bir oluşum olma özelliğinin yanı sıra suni bir inşa yöntemi olarak da yüzünü göstermiştir. Özellikle 1789 Fransız Devrimi sonrası ortaya çıkan ulusçuluk akımı etkisinde kurulan ulus devletler, Maurice Halbwachs'ın tanımıyla ortak bir ulus eksenli "toplumsal hafıza" yöntemiyle milli birliklerini sağlamaya çalışırlar. Devletler, ulusal kimliklerini bu zeminde oluşturabilmek adına ise Louis Althusser'in sistemleştirdiği devletin ideolojik ve baskı aygıtlarını sistematik şekilde kullanmışlardır. Eğitim kurumu olan okullar, aile yapıları, medya, kültürel araçlar, sendikalar ideolojik toplumsal kimliğin oluşturulması adına kullanılan aygıtlar olarak ön plana çıkarken,

asker, polis, mahkeme ve hapishaneler ise yine bu kapsamda işin zor gücünü gösteren baskı aygıtları da işlevsel olarak kullanılmıştır (Althusser, 2014, s. 50-51). Şüphesiz bu süreçteki en etkili araç, eğitim sistemi, medya araçları ve kültürel öğeler olan sanat faaliyetleri olmuştur.

Her ne kadar bu süreci ulus bazlı bir eksenle anlatmış olsak da, devletlerin kendi iç dinamiklerinin değiştiği dönemlerde de toplumsal kimliği dönüştürmek için benzeri araçlara ve yöntemlere başvurulduğu bilinmektedir. Devlet mekanizmasını yönetmeyi veya değiştirmeyi hedef alan devrimler, inkılaplar, darbeler, dönemin siyasal konjonktürüne göre farklılaştığından, bu farklılaşmayı toplumsal zemine yansıtmayı da göz ardı etmemektedirler. Üst yapıda meydana gelen değişimlerin kalıcı olup, sürekliliğini sağlayabilmesi için ise toplumsal yapıyla bütünleşmesi gerekmektedir. Bu noktada ise toplumsal kimliğin, gelişen değişim etrafında şekillenmesi öncül hedeflerden biridir. Dünya üzerinde birçok örneğine ve tecrübesine rastladığımız bu olaylar, bizim ülkemizde de yaşanmıştır. Özellikle Cumhuriyet sonrası meydana gelen darbeler, üst yapıda meydana getirilen değişimlerin alt yapıda da karşılık bulabilmesi adına, eğitim, medya, sanat vb. unsurları kullanmışlardır. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde, siyasal, ekonomik ve toplumsal eksenle önemli dönüşümlerin yaşandığı 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ise bu kapsamda önemli bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır. Dönemin Genelkurmay Başkanı Org. General Kenan Evren önderliğinde meydana gelen bu askeri darbe Atatürkçü değerlere bağlılığını ifade eden ifadelerle ülke siyasetine müdahale ettiklerini açıklama çabalarına girmiş olsalar da ilerleyen dönemlerde meydana gelecek yeniden yapılanma sürecinde, sözlerin aksi yönde aksiyon aldığı iddiaları ağırlık kazanmıştır. Küresel ekonomiye bağlanma amacıyla uygulanan neoliberal politikalar, Türk-İslam Sentezi'nin uygulamaya geçirilişi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin eğitim hayatına sokulması, Diyanet İşleri'nin yeniden yapılandırılması ve yeni sorumluluklara büründürmesi, Atatürkçü düşüncenin unsurları olan altı ilke ile çeliştiği iddialarını güçlendirmiştir.

Bu süreçte Türkiye'de değişim ve dönüşüm yaşanmaya devam ederken, Türkiye İletişim Bilimleri tarihi adına bir ilk gerçekleştirilmiştir. 1980 yılında Türkiye'de ilk defa bir akademik kurum iletişim sözcüğünü kullanarak, İletişim Bilimleri Fakültesi'ne dönüştürülmüştür (Aşkun, 1980, s.1-2). Kurucu dekanlığını ise Atatürkçü kişilik

özelliklerini ilk defa sistematik hale getiren Prof. Dr. İnal Cem Aşkun yapmıştır. Bu fakültenin bir diğer önemli yanı ise Türkiye’de uzaktan öğretimin öncülüğünü yapan ve günümüzde milyonlarda kişiye yüksek öğretim imkanı sunan Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’ni bünyesinden çıkartmasıydı. Bu girişimdeki temel problem ise şuydu: Açıköğretimdeki eğitim-öğretim sistemi nasıl, hangi zeminde, hangi yöntemle, ne şekilde ve hangi düşünsel altyapı ekseninde gerçekleşecekti? Bu problemlere akademik mecrada çözüm arayan Prof. Dr. İnal Cem Aşkun, açıköğretim programına dair, eğitim iletişimi, iletişim eğitiminin yapısı, açıköğretimin vereceği iletişim kanallarının ne şekilde kullanılacağına tespiti adına fakültenin gelişim aşamalarına göre doktora öğrencilerine bu yeni düzenin inşası adına iletişim alanında doktora tez çalışmaları yaptırmıştır. Buradaki önemli nokta ise, eğitim yapısının teknik yapılarının ve uygulanabilirlik koşullarının ortaya koyulmasıyla birlikte, verilen eğitimin yöntemlerini bir kimliğe dönüştürme hamlesinde bulunulmasıydı. Etki alanı güçlü olacak bu eğitim-öğretim sistemi üzerine Prof. Dr. İnal Cem Aşkun danışmanlığında iletişim çalışmaları kapsamında hazırlanan altı doktora tezi, sundukları model önerisiyle, yeni bir eğitim sisteminin altyapısını inşa etmeye çalışmıştır.

Prof. Dr. İnal Cem Aşkun, bu doktora çalışmalarının genelini temeline Atatürkçü düşünce ve kişilik yapısını oturtmak istemiştir. Ancak buradaki önemli olan husus Türkiye’nin askeri yönetim altında girdiği bu süreçte, tezlerdeki Atatürkçü kişilik ve düşünce sistemini, kendi sistemleştirdiği Atatürkçü düşünce ve kişilik temeline mi oturtacağı yoksa, revizyona uğradığı iddia edilen yeni Atatürkçü düşünce sistemi üzerine oturtacağı mıydı? Çünkü bu iki görüş arasında farklılıklar bulunmaktaydı.

Türkiye’nin yoğun bir dönüşüm yaşadığı bu süreçte Türkiye’deki iletişim çalışmaları adına önemli bir ilki gerçekleştiren İnal Cem Aşkun’un, kendisinin üzerinde yoğun mesai harcadığı ve somut çalışmalar ortaya koyduğu, eğitim iletişimi, iletişim eğitimi, Atatürkçü düşünce kapsamında oturttuğu medya ve sanat çalışmaları modellemeleri ışığında doktora öğrencilerini bu alanlarda çalıştırarak Açıköğretim Fakültesi eğitim yapısına bir kimlik kazandırmak ve iletişim çalışmalarının seyrine katkı sağlamak adına girişimlerde bulunmuştur. Bu çalışmayı hazırlamamamızdaki temel amaç ise Türkiye’de ilk defa iletişim kelimesini içererek kurulan Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi bünyesinde oluşturulan, Açıköğretim Fakültesi’ni bir yapıya bürümek

ve eğitim iletişimi yapısına şekil vermek adına hazırlanan doktora tezlerinin, en temelde Atatürkçü düşüncenin bireylerde ve toplumlarda nasıl inşa edilmeye çalışıldığını ve bu yolla ne tür modeller oluşturulduğunun anlaşılmasına katkı sunmaktır. Çalışmaya dair temel problemleri ise şu sorular ekseninde tanımlamak mümkündür:

- Çalışmalar hangi tarihsel aralıkta gerçekleşmektedir?
- Bahse konu olan iletişim çalışmaları hangi konulara yoğunlaşmaktadır?
- Yapılan iletişim çalışmalarında hangi söylemler ön plana çıkmaktadır?
- Yapılan iletişim çalışmalarının üzerine inşa edildiği düşünsel altyapı nelerdir?
- Ele alınan tez çalışmalarında önerilen kişilik modeli nedir?
- Çalışmaların Atatürkçü düşünce yapısına yaklaşımı nasıldır?
- Bir bilim dalı olarak iletişim ve Atatürkçü düşünce nasıl bütünleşmektedir?
- Atatürkçü toplumsal kimliğin inşasında iletişim çalışmalarının önemi nedir?

Çalışmanın sınırlarını ise Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un danışmanlığını yürüttüğü iletişim alanında yapılan doktora tez çalışmaları oluşturmaktadır:

-A. Haluk Yüksel- Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları(1986)

-Murat Barkan.- Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde Örgütsel Uygulama Model Önerisi(1987)

-Nabi Avcı-İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim – Öğretim Boyutuyla Bir Model Denemesi(1988)

-Deniz Güler – Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi(1990)

-Zeki Güler- Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye'deki Uygulama ve Model Önerisi(1996)

Prof. Dr. İnal Cem Aşkun danışmanlığında, eğitim iletişimi üzerine sınırların çizilmesi, iletişim eğitimi, bir iletişim aracı olarak, müzik, video, televizyon ve tiyatro

gibi konular üzerine bir model denemesi üzerine hazırlanan altı doktora tezi, model önerilerini sistemleştirdikleri Atatürkçü düşünce yapısı ekseninde hazırlamış ve iletişim bilimleri çalışmaları adına önemli bir tecrübe sunmuşlardır. İletişim Bilimleri Fakültesi'nin iletişim adıyla kurulan Türkiye'deki ilk fakülte olması, bu fakülte bünyesinde doğan Açıköğretim Fakültesi'nin bugün milyonlarca öğrenciye yükseköğretim imkanı sağlaması önemlidir. Eğitim iletişiminin ve iletişim eğitiminin sistemleştirildiği çalışmalarda sunulan model önerileri, Türkiye'nin uzaktan eğitim macerasına bir rota çizerken, sunulan kişilik yapıları ekseninde topluma yeni bir kimlik sunmaya dair katkı amacı gütmesi, bu çalışmalar bütünü Türkiye'deki iletişim bilimleri çalışmaları adına mühim kılmaktadır. Sosyal bilimler arasında yeni bir bilim dalı olarak görülen, Türkiye'deki mazisi de yaklaşık altmış yıllık bir sürece dayanan iletişim çalışmalarının oluşturduğu birikim ve bu birikim ekseninde gelişen Türkiye'deki iletişim çalışmalarının tarihinin belirli bir bölümüne ışık tutarak, iletişim tarihi çalışmalarına mütevazı bir katkı sunması, çalışmanın önemli yanlarından bir diğerini oluşturmaktadır.

Çalışmanın birinci bölümünde kimlik, benlik ve kişilik kavramları üzerine bir tartışma yürütülüp, kimlik sınıflandırmaları açıklandıktan sonra, psikoloji ve sosyoloji alanlarında otorite olarak görülen kimlik oluşum teorilerinden bahsedilmektedir. Sembolik Etkileşimci Yaklaşım, Sosyal Kimlik Teorisi, Ego Gelişimi Teorisi, Referans Grup Teorisi, Sunulan (Gösterilen) Benlik Teorisi başlıkları altında sınıflandırdığımız ve çalışmamız kapsamında önemli gördüğümüz kimlik teorileri incelenerek, kimlik olgusuna psikolojik ve sosyolojik ekseninde bir bakış açısı oluşturmaya çalışılmaktadır. İkinci bölümde de günümüz kimlik biçimlerine altyapı sunan modernizm ve postmodernizm kavramlarını inceleyerek, medya, sanat, eğitim gibi aygıtların kimlik oluşum süreçlerine etkisinin anlatımı hedeflenmektedir. Bir diğer bölüm olan üçüncü bölümde ise Türkiye Cumhuriyeti tarihi adına önemli kırılma noktalarından biri olan 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ve sonrasında gelişen süreci anlamlandırabilmek için geniş bir yelpazeden darbeye giden süreci siyasal, ekonomik ve toplumsal zeminde incelemeye çalışılıp, darbenin gerçekleşmesinde uluslararası dinamiklerin etkileri aktarılmıştır. Özellikle darbe sonrası siyasal, ekonomik ve toplumsal alanda yapılan değişimlerle Atatürkçü düşünce üzerinde meydana gelen revizyonu aktarma gayreti gösterilmektedir. Çalışmanın dördüncü bölümde ise Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nin

ve Açıköğretim Fakültesi'nin tarihsel serüvenini aktararak, Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un 12 Eylül Askeri Darbe yönetiminin ve sonrasında gelişen siyasal atmosferin Atatürkçü kişilik düşüncesinden ayrılan düşünsel altyapısı ve hazırlattığı doktora tezlerinin içeriklerini aktarılmıştır. Çalışmanın son bölümünde ise konu kapsamında incelemeye aldığımız altı doktora tezinin belirlenen sözcük frekansları ekseninde içerik analizleri yapılmış, analiz sonucu ulaşılan bulgular doğrultusunda yapılan değerlendirmelere yer verilmiştir.

1.KİMLİK KAVRAMINA DAİR GENEL YAKLAŞIMLAR

1.1. KİMLİK, KİŞİLİK ve BENLİK KAVRAMLARI ÜZERİNE BİR TARTIŞMA

Kimliğin kendine dair tanımlama zorluğu süreç içerisinde farklılaşarak devam ederken, benlik ve kişilik gibi özde farklı ancak kısmi benzerlikler nedeniyle aynı anlamlarda kullanılması ise kavrama dair anlam bulanıklıklarının daha da sıkıntılı hale getirmiştir. Geçtiğimiz son yarım asırlık süre bandında ise kimlik kavramı psikologlar ve sosyologların yanı sıra edebiyat camiası başta olmak üzere çok farklı disiplin kapsamında kullanılmaya ve irdelenmeye başlanmıştır. Biz ise sonraki bölümlerde sıkça kullanacağımız benlik, kişilik ve kimlik kavramlarına dair farklılıkların ve ortak noktaların ortaya konmasını olası bir anlam karışıklığının önüne geçmek ve argümanlarımızı güçlendirmek adına elzem görmekteyiz. Kimlik ve kimlik oluşum sürecine dair çalışmamız kapsamında gerekli gördüğümüz kuramları ve kavramları ilerleyen bölümlerde tanımlayacak olsak da, bu üç kavrama dair anlamsal seviyede yüzeysel bir tartışma yürütmenin faydalı olacağı inancındayız.

1.1.1. Kimlik Kavramı

Kimlik kavramının etimolojik kökenlerini irdelemek kavramın anlaşılması adına oldukça önemlidir. Latince bir kökene sahip olan, özdeşlik, aynılık, süreklilik ve değişmezlik anlamı taşıyan bu kelime köken olarak “*identites*” kelimesinden türemiştir (Kula, 2001, s.43). Bununla birlikte modern sosyal bilimler literatüründe ise kendine “*self*” ve “*identity*” kavramsallaştırması ile yer bulmaktadır. Ünlü İngiliz liberal filozof John Locke'nin kimliğe dair yaptığı kavramsal açıklamalar literatürde kendine “*self*” şeklinde yer bulurken, sosyal bilimlerin gelişmesi adına önemli bir tarih olarak kayda

geçen 20. yüzyıl itibariyle de az önce ifade ettiğimiz şekliyle yani “identity” şeklinde kullanım zemini bulmuştur. Türkçede ise geçmişte “hüviyet” olarak kavramsallaştırılan bu kelime günümüzde ise “kimlik” olarak kullanılmaktadır (Öztürk, 2014, s.4), (Kohn ve Roth, 2002, s.1).

Sözlük anlamıyla Türk Dil Kurumu tarafından “*Toplumsal bir varlık olarak insanın nasıl bir kimse olduğunu gösteren belirti, nitelik ve özelliklerin bütünü*” (TDK Erişim: 03.11.2019) olarak tanımlanan kimlik, insanın öznel değerlerine dair bir bütünlük oluşturan, en temelde ise “ben kimim?” sorusuna verdiğimiz cevabın kelime karşılığı olan bir kavramdır. Selçuk Budak’ın Psikoloji Sözlüğü adlı kitabında betimlediği şekliyle; “*bedensel duyularımızla, beden imajımızla, anılarımızla, amaçlarımızla, değer yargılarımızla ve yaşadıklarımızla olduğu kadar cinsiyet, etnik, yaş, statü vb. gibi toplumsal konumumuzla ve başkalarının bize ne gözle baktığına dair inançlarımızla şekillenen*” (2005, s.447) kimlik, insanın psikososyal gelişim sürecinde ana özne olan bir kavramdır.

Kimliğin muhtevası itibariyle her ne kadar interdisipliner bir kavram olduğu iddiasında bulunmuş olsak da bu kavramın en temelde psikoloji temelli bir kavram olduğunu belirtmek gerekir. Bu yönüyle kimlik için, kişinin davranışlarını, duygularını, düşünsel yapılarını, en nihayetinde bireyin ruhsal yaşamını irdeleyen psikolojik bir terimdir demek mümkündür (Göka, 2006, s.291).

Kimlik ifadesiyle tanımladığımız bütün olgular toplumsal ilişkiler ağı ekseninde oluşmaktadır. Bu yönüyle kimlik bir nesneler bütünü olarak değil, simge ürünü ve ilişki süreci şeklinde algılanmalıdır (Morley ve Kevin, 1997, s. 74). Kimliğe dair bu yapısal şekil toplumsal ilişkiler ile şekillenir, aidiyetler ile bütüncül hale gelir. Ancak şunu belirtmek gerekir. Kimlikler Amin Maalouf’un ifadesiyle; “*aidiyetlerin birbirine eklenmesi değildir, yamalı bir bohça değildir, gergin bir tuval üzerine çizilen desendir. Tek bir aidiyete dokunulmaya görsün, sarsılan bütün bir kişilik olacaktır*” (2018, s.27).

1.1.2. Kişilik Kavramı

Kimlik kavramına dair genel tanımlamayı yaptıktan sonra belirtilmesi gereken önemli hususlardan bir diğeri ise kimlik kavramının kişilik ve benlik gibi kavramlarla

anlamsal olarak birbirine karıştırılmaması gerekliliğidir. Bu üç kavram hiçbir zaman ve hiçbir şekilde, hangi kullanım sürecinde olursa olsun birbiriyle tümünden özdeş bir yapı içerisinde benzetmeye ve birbirinin yerine kullanmaya uygun görülmemelidir. Daha öz bir ifade ile kimlik ile kişilik kavramlarını birbirinin yerine kullanma eğiliminde bulunmak gerçek ile gerçekliğin simüle şeklini birbirine karıştırmakla eş değer hale gelir. Kimlik ve kişilik kavramının benzemezliğine vurgu yapmak isteyen Doğan Ergun (2000, s.21), bu iki kavram arasındaki ilişkiyi şu ifadeler ile somutlamaya çalışmaktadır:

“Bilinmelidir ki, müzikte makam bir ses dizisi demektir. Yani makam değişik seslerden oluşur. Kişilikte müzikteki makam gibidir. Kimliklerde bir müzik makamı da ki değişik sesler gibidirler müzikteki her makam nasıl kendine özgü bir bütünlük gösteriyor gerçekleştiriyorsa her kişilik kendine özgü bir bütünsellik gösteriyor, gerçekleştiriyor demektir. Müzikteki bir makamı oluşturan değişik seslerden yalnız birisi ya da yalnız birkaçı bir makamın yerine geçemeyeceği gibi bir makam ile karşılaştırılamayacak gibi görülüyor ki kimlikle kişilik de birbiriyle asla karşılaştırılmaz asla birbirinin yerine geçemez.”

Bu iki kavram arasındaki ilişkiye dair temel bir girizgah yaptıktan sonra, kişilik kavramının hangi içeriğe karşılık geldiğini irdelemek kavramsal kargaşayı ortadan kaldırmak adına önemlidir.

İnsan denilen sosyal varlığın karmaşık yapısı, bizzat insanın bünyesinde vücut bulan kişilik kavramını da karışık hale getirmiş, tıpkı kimlik kavramında olduğu gibi tanımı üzerinde ortak bir görüşe varılması oldukça güç bir kavramsallaştırma haline dönüşmüştür. Bu yönüyle kişilik kavramı üzerine insanların sosyal alışkanlıkları, sosyal yaşamdaki günlük yaşam pratikleri ya da toplumsal yaşayışındaki baskın özellikleri(agresif olma, nazik davranma vb.) kişilik olarak tanımlanırken, psikologlar ve akademisyenler tarafından çeşitli tanımlamalar yapılmaktadır. Bu kapsamda ise literatürde kişilik kavramına dair yapılan en yaygın şekilde kullanılan birkaç tanıma yer vermenin faydalı olacağı inancındayız.

En basit düzeyde ve yaygın ifade ile kişilik kavramı için Vecchio'nun(1988: 85, Özsoy ve Yıldız, 2014, s.1'den alıntı) ifadesiyle; *“bireyi diğerlerinden ayıran ve nispeten kalıcı özellikler ve eğilimlerdir.”* Daha geniş bir ifade ile kişilik; toplumsal bir

varlık olan insanın psikolojik süreçlerinde sürdürdüğü duygularını, düşüncelerini ve günlük yaşam pratiklerindeki davranışlarını belirleyen, yalnızca içinde bulunulan zaman, uzam ve biyolojik duruma göre açıklanması yeterli olmayan, bununla birlikte süreklilik arz eden özellikler bütünü olarak tanımlanabilir (Taymur ve Türkçapar, 2012, s.155).

Ahmet Cevizci'nin "Felsefe Terimleri Sözlüğü" adlı kitabında (2003, s.234-235) yaptığı tanımlama da genel olarak kabul gören kişilik tanımlarına oldukça uygun bir muhteva içerir: "*Bireysel insan organizmasının davranışının, onu diğer organizmalardan farklılaştıran yönelimler bütünü. Fizyolojik ve psikolojik tepki sistemlerinin belli bir andaki bütünlüğü olarak anlaşılan insan varlığı.*"

Kişilik kavramı üzerine ifade edilmesi gereken bir diğer husus ise kişiliğin dinamik bir yapı olması ve çevresel ve sosyal koşullara göre değişiklik göstermesidir. Bireyin birey olma sürecindeki fiziksel gelişim süreci, bu süreçte girdiği etki alanları, bulunulan sosyal yapı, iletişimde bulunulan kişi ve topluluklar kişiliğin gelişimini şekillendirdiği gibi, şekillenmiş bir kişiliği zaman içerisinde farklı bir forma sokabilir.

1.1.3.Benlik Kavramı

Benlik kavramı, kişilik ve kimlik kavramı ile ilişki halinde olan, ancak muhteva olarak bu iki kavramdan ayrılan bir diğer kavramdır. Diğer iki kavramın tanımlamasında yaşanan güçlük ve tek bir tanım etrafında toplanma zorluğu benlik kavramını tanımlanması hususunda da karşımıza çıkmaktadır. Psikoloji camiasının önemli isimlerinden olan Freud'dan Jung'a, Cooley'den George Herbert Mead'a, Tajfel ve Turner'den Erikson'a çok sayıda önemli ismin benlik üzerine tanımlama yapması ve bu kavramı bir vücuda bürüme çabaları kavrama dair çeşitli yaklaşımları da beraberinde getirmektedir. Bu ekseninde psikoanalitik kuram benlik kavramına bir çeşit "çatışma süreci ile tamamlanmış bir kişilik sistemi" olarak yaklaşırken, kavrama dair farklı bir bakış sunan davranışsal kuram ise benliği devamlılık arz eden şartlı tepkiler bütünü olarak görmektedir. Bahse konu olan kuramlardan biri olan bilişsel kuram ise, veriyi ya da bilgiyi işleyen kavramsal bir yapı olarak kavramı irdelemektedir. Sosyoloji ekolünün önemli bir sistemi olan sembolik etkileşimci yaklaşım ise benliği bireyler arası ilişkilerin bir fonksiyonu olarak açıklamaktadır(Sirgy 1982 s.287, Balıkcıoğlu, 2016, s.539'dan alıntı). İsimlerin ve ekollerin benlik kavramına olan yaklaşımını oldukça özet bir şekilde

açıklamış olsak da bu tanımlamalara ve kuramlara dair bilgi ilerleyen bölümlerde etraflıca verilecektir. Ancak benlik kavramının temel anlamda kişilik ve kimlik kavramlarından ayrılan yönlerini tanımlar vasıtasıyla ortaya koymak tanımlamalarımıza katkı sağlayacaktır.

Türk Dil Kurumu tarafından “*bir kimsenin öz varlığı, kişiliği, onu kendisi yapan şey, kendilik, şahsiyet*” (TDK, Erişim: 06.11.2019) olarak tanımlanan benlik kavramı, bir anlamda kişinin kim olduğunu, ne tür meziyetlere sahip olduğunu, sahip olduğu değerleri, şahsına ait bütün tutum, davranış ve bilgi tümlemesini içeren kavramdır (Tosun ve Akıncı, 2016, s.29). Her ne kadar üzerinde durulan tek bir tanım mevcut olmasa da genel bir tanımlamaya tabi tutulabilen benlik kavramı en genel haliyle Selçuk Budak’ın “Psikoloji Sözlüğü” adlı kitabında şu şekilde ifade edilmektedir (2005, s.121):

“Kişinin kendini başka herkesten ve her şeyden ayrı, eşsiz bir bütünlük olarak hissetmesi, bunun bilincinde olması ve bu şekilde bilincinde olunan tümel varlık şeklinde tanımlanmasını sağlayan kavram.”

Abraham Maslow ve Karen Horney gibi hümanist psikologlar tarafından ruhbilimsel olarak açıklanan benlik kavramı, insanda doğuştan bulunan, bireylerin kendini gerçekleştirme sürecinde, ideal olana adım atması noktasında güdüleyen herkeste bulunan evrensel bir yapı olarak görülmektedir (2005, s.121). Carl Gustav Jung ise benlik kavramına kendi perspektifinden farklı bir yaklaşım sergilemektedir. Ona göre benlik, bilinç ve bilinçdışı süreçlerinin arasında denge sağlayıcı ve bu iki yapının uyumlu şekilde çalışmasını sağlayan bir işleve sahiptir (Balıkcıoğlu, s. 541).

Her ne kadar kimlik, kişilik ve benlik kavramları birbirinden farklı anlamlar muhteva ediyor olsa da kimlik oluşum süreçleri esas alındığında bu üç kavram birbirini destekleyen ve birbirinden ayrılmaz hale gelen önemli bir bütündür. Demircan ve Ulağlı’ya (2008, s.140) göre; “*Her birey kendi benliğinin değerleri ile ötekinin değerleri arasında gelgitler yaşayarak düşüncelerini, değerlerini ve davranışlarını şekillendirir.* Bu yönüyle kimlik olgusuna dair bir tartışma yürütüldüğü ortamda benlik ve kişilik kavramlarından bağımsız bir inceleme yapmak mümkün değildir. Kimlik oluşum sürecini anlamlandırma adına kurgulanan birçok teoride benlik ve kişilik kavramları, kimlik kadar kendine yer bulmaktadır. Bu bağlamda bu üçlü her ne kadar birbirinden farklı anlamlar

ifade etse de birbirlerini destekleyen tümel bir bütündür. Kimlik, kişilik ve benlik kavramlarının temel manada anlamlarını ortaya koyan, aralarındaki anlam ilişkilerini ve mutlak farkları irdeleyen bu tartışmamızın ardından kimlik oluşum sürecini irdeleyen, konu özelinde önemli gördüğümüz kimlik türlerini ve bazı kimlik oluşum teorilerini incelemek, ele alınan konunun bütünsel olarak anlamlı hale gelmesi açısından önemlidir.

1.2. KİMLİK TÜRLERİ

Toplumsal bir varlık olan insana ait özellikleri, içeriği ve kapsamı sağlayan koşullar bütünü olarak karşımıza çıkan kimliklerin gerek etki alanları, gerek sosyal süreçleri, kavrama dair içeriğin farklılaşmasına neden olmaktadır. Kişiyi özgü, biricik olan ve kişiyi toplumun diğer üyelerinden ayıran bireysel kimlik, tarihsel seyir içinde aynı kara parçasında yaşayan, ortak bir geçmişe, dile ve kültüre sahip olan insanların oluşturduğu toplumsal kimlik ve onun alt dallarını oluşturan ulusal ve kültürel kimlikler, kimlik kavramını tanımlama sürecindeki bölümlendirmeyi ana hatlarıyla karşılamaktadır.

1.2.1. Bireysel Kimlik

Bireysel kimlik, çevresel ve sosyolojik koşulların kişiye sunduğu yaşamsal ve kültürel pratiklerin insanın şahsında gelişen ve çoğu zaman biricik olan bir yansımadır. Kişi, bireysel kimliğini oluşturduğu süreçte, bizzat içerisinde bulunduğu toplumsal uzamda gördüğü, duyduğu, hissettiği ve algıladığı dünya ile bu algı ekseninde kendine ait kimlik oluşturma fırsatını bulmaktadır. Birey, algıladığı çevresel koşullar ekseninde oluşturmaya başladığı bireysel kimliğini, farklılık, benlik ve öteki kavramları çerçevesinde geliştirir. Bireyin ait hissettiği toplumsal bir kimliği olmuş olsa da bizzat kendine ait farklı bir kimliğinin olduğunun da farkındadır (Sarıbay, 1997, s.239). Bireysel kimliğini oluşturma sürecinde olan kişi, şahsına ait kimliğini inşa ederken psikolojik, biyolojik ve zihni yeteneklerini ön planda tutarak bu süreci inşa eder(Yapıcı, 2004, s. 55). Bu eksen de kişinin birden fazla kimliği olabileceğini de ifade etmek gerekir.

Bireye ait özgül bir kimlik formu olarak karşımıza çıkan bireysel kimlik, bizzat bireyin kişiliğinde şekillenmektedir. Dolayısıyla bireye ait kimliğin farklı insanların kimlik yapılarıyla bağdaştırılmaz, özdeşleştirilemez. Çünkü bireysel kimlik bizzat farklılıkların, farklı algılama şekillerinin ürettiği bir durumdur. Haliyle bireysel kimlikler büyük oranda benzerlik göstermez(Aka, 2010, s. 19). Ancak yine de kişilerin bireysel

kimliklerini bulundukları sosyal yapı ekseninde oluşturduklarını tekrar ifade etmek önemlidir. Kişilerin mesleklerine, eğitimine ve ait hissettikleri kurumlara göre farklı kimlikleri söz konusu olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında kişilerin farklı aidiyetleri olduğundan farklı kimliklerinin olduğunu söylemek de mümkündür(Ergun, s. 80). Çünkü kişilik bizzat sosyal yaşantının bir ürünüdür.

1.2.2.Toplumsal (Kolektif) Kimlik

Toplumların kendilerine ait değerler sistemini oluşturan, evrensel bir mahiyete sahip olmayan, biz ve öteki ekseninde grupları birbirinden belirli hatlarla ayıran bir kimlik türü olan toplumsal kimlik, bireysel ve diğer alt kimlik türlerinden farklı olarak belirli bir gruba, ulusu veya farklı bir toplumsal bütünü çerçeveleyen bir yapıya sahiptir (Dalbay, 2018, s.169). Özdemir'in (2001, s.108) kapsayıcı ifadesi ile toplumsal kimlik; *“bireyin ait olduğu toplumsal çevrenin değerlerine, normlarına, akıl yürütmesine, sanatına, diline, dinine, gelenek ve göreneklerine ve diğer kurumlarına karşı geliştirdiği bir aidiyet bilincini ifade eder.”* Birey ise toplumsal kimlik ekseninde gelişen günlük yaşam formları ekseninde toplumsal sürece katılır. Bu eksende toplumsal kimlik, bireyin toplumsal yapı içerisindeki bütün yaşam pratiklerini kontrol altına alır.

Her ne kadar toplumsal kimlik belirli bir toplumsal değerler bütünüdür, bir içermenin ürünü olarak algılsa da, benzeri oranda bir ötekileştirmenin, yani dışlamanın da ürünüdür. Toplumun muhtevasını tanımlayan, ulusal sınırlarını çizen ve ortak kültürel kodları çerçeveleyen bir yapı olan toplumsal kimlik aynı zamanda, başka toplumları, diğer toplumların kültürel dinamiklerini birbirinden ayıran, farklı ulusal dengeleri belirginleştiren, biz ve öteki dengesi üzerine kurulu olan da bir yapıdır (Morley ve Kevin, s. 74). Bilgin'in (1995, s.59) ifadesi ile toplumsal kimlik; *“belirli bir durumu değil, bir süreci yansıtır.”* Bu nedenle de toplumsal kimliği incelerken, bahse konu olan toplumun ya da ulusun tarihsel seyrine göz atmak, mevcut toplumsal kimlik kodlarını anlamak adına oldukça önemlidir. Haliyle toplumsal kimlik için geçmişe dönük bir yapıya sahiptir demek mümkündür. Çünkü toplumsal kimlik, topluma ait anılar, değerler, sanatsal birikim, toplumsal kurallar, örfler, adetler, inançlar ve bilgi birikimi içerir. Topluluklar ise aidiyet duydukları grupları ancak ortak geçmiş üzerinden tanımlar. Bu tanımlama sürecinde ise toplumsal kimliğin oluşumu adına önemli role sahip olan toplumsal bellek

kavramı devreye girer. Çünkü toplumsal hafıza(kolektif bellek) toplumsal kimliği besleyen, şekillendiren ve bir biçime kavuşturan hayati bir enstrümandır. Bu kapsamda toplumsal kimlik konusuna dair söz söylenmek istenen bir çalışmada toplumsal bellek kavramına dair bilgi ve değerlendirmelere yer vermek elzemdir.

İlk defa Fransız sosyolog Maurice Halbwachs tarafından ileri sürülen toplumsal bellek (toplumsal hafıza ya da kolektif hafıza) kavramı, bellek denilen olgunun sosyal dinamiklere bağdaşık olarak görülmesi gerektiğini ileri süren, toplumsal yapı içerisinde kesin olarak yalnız kalan bireylerin belleğinin oluşmayacağı görüşünü belirten bir kavramsallaştırmadır. Halbwachs toplumsal hafıza kavramıyla birlikte bireyin yalnızca algıya sahip olabileceğini, belleğin ise yalnızca toplumun içerisinde oluşabileceği görüşünü savunmaktadır (Göka, 2006, s. 178). Halbwachs hafızayı en temelde ikiye ayırır. Bunlardan ilki bireyi baz alan otobiyografik hafıza iken bir diğeri ise toplumsal(diğer bir ifade ile tarihsel) hafızadır. Bireyin sahip olduğu hafıza geçmişten bir kesit ya da geçmişin bir çeşit özeti olarak görülürken, toplumsal hafıza ise geniş çaplı ve süreğen bir eksen sunmaktadır (Halbwachs, 2017, s. 47). Ancak bu iki hafıza türü birbirinden ayrışan ya da birbiriyle ilgili olmayan türler değildir. Aksine birbirini tamamlayan bir niteliğe sahiptir.

Ulağı (2018a, s.199); “*kolektif bellekte kabul gören her olgu sosyal bir tutuma dönüşerek toplumun kültürüne yansır*” demektedir. Toplumsal hafızanın tarih ile eş tutulması veya aralarında mutlak bir özdeşim kurulması bu hususta düşülebilen hatalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada tarih ile hafıza arasındaki farkı da ortaya koymak gerekmektedir. Örneğin; üniversite okuyan herkesin ilk üniversite günü olmuştur. O gün bir tarihtir. Ancak o günü zihinde canlı tutan ve hatırlanmasını sağlayan şey ise o güne dair hafızada yer edinen anılar ve hatıralardır. Bu noktada tarihin, geleneğin son bulduğu veya toplumsal hafızanın geri planda kaldığı bir esnada ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Ayrıca toplumsal hafızanın tarih gibi birbirinden ayrılan kesin hatları ve dönemler yoktur. Bu yönüyle toplumsal hafıza bir bütünlük ve süreklilik arz etmektedir (Halbwachs, s. 80).

İngiliz antropolog Paul Connerton (2014, s.29) ise toplumsal bellek ile tarih arasındaki farkı şu sözlerle ifade etmektedir: “*Toplumsal bellekte bir olayın doğrudan*

tanıklığının bulunup saklandığı durumlarda bile tarihin yeniden kurulması gerekir. Çünkü bir tarihçi, yakın tarihin bir sorunu üzerine çalışıyorsa, bulguları arasına doğrudan doğruya o sorun hakkında ilk elden hazır bir yanıt almışsa bile söz konusu yanıtın gereksimini, elde ettiği yanıtın bir görgü tanığı tarafından verilmiş olması ya da tarihçinin araştırdığı şeyi yapmış kimseden alınmış olması durumunda bile duyacaktır.” Olguları bu yönüyle inceledikten sonra kolektif kimliğin belirli bir ortak paydada buluşan insan gruplarının öz bilinçleri ve ortak duyguları ile ilgili olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.2.1. Ulusal Kimlik

Ortak coğrafi alanlarda bir arada yaşayan, benzer dilleri konuşan, ortak bir tarih, kültür ve gelenek bütünlemesine sahip olan insan topluluğunu ifade etmek için kullanılan ulus kavramı, özellikle Fransız Devrimi’nin ardı sıra gelişen ve tüm dünyaya hızla yayılan ulus devletlerinin de temelini oluşturmuştur. Ulus tanımında ifade edilen belirli özelliklere sahip olan, ancak bunu bir devletin çizdiği siyasi sınırlar içerisinde tezahür etmesi neticesinde ulusal kimliğe dönüşen bu uluslaşma olgusu, konu kapsamında ele alınan ulusal kimlik tanımlaması için önemlidir. Şunu belirtmek gerekir; ulus dediğimiz kavram belirli bir etnisitenin, belirli bir coğrafyada yaşayıp ortak kültür oluşturmamasından çok daha gelişkin bir kavramdır. Bu kavramın altının tam manasıyla doldurulabilmesi için ulus temelli kurulan bir devlet, ortak tarihsel bir coğrafya, ortak tarih, ortak mit, ekonomi ve benzeri birçok organizasyonun geçmiş ile bugünü birbirine bağlayan bir köprü görevi üstlenmelidir (Göka, s.298). Bu denklemin oluşmasının ardından ise ulusun tarihsel ve duygusal bütünlüğünü sağlayan ulusal(milli) kimliğin kendine mutlak zemin bulduğu bilinmektedir. Köseoğlu’nun (1997, s.16) ifadesi ile ulusal kimlik; *“milli kültürün ferdi ve içtimai planda ortaya kınan üslubudur; kişiyi ve toplumu farklılaştıran, en yakınlarından başlayarak diğer benzerlerinden ayıran özelliklerdir.”* Bu durum ulusal kimliğin ve ulusal kültürün başlıca özelliklerindendir. Farklı uluslar benzer dinleri paylaşmaktadır. Ancak dine dair emirler farklı coğrafyalarda, farklı ulusların kültürel deryalarında farklı biçimlerde kendine yer bulabilmektedir. Örnek vermek gerekirse; İslam dininin kadınlar için ortaya koyduğu örtünme emri Arap coğrafyasında farklı tarzlarda gerçekleşirken, Anadolu kadınlarında oldukça farklı şekilde çeşitlenmektedir.

Bu husus ise ortak bir bağ olan dine rağmen, milli kültürün ve kimliğin katkı sağladığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modern ulus devletlerin oluşturduğu ulus kimliklerde ise tarihten alınan destek önemli seviyededir. Modern devlet yapılarının, ulus devlet olarak adlandırdığımız devlet fenomenlerinden meydana gelmesi, bu fenomen ekseninde şekillenen ortak tarih anlayışının kurgulanması ve bununla birlikte toplumsal hafızanın getirmiş olduğu birlik duygusu yine ulusal kimlik olgusunu desteklemektedir. Aklımıza gelen demokratik diyebildiğimiz uluslarda dahil olmak üzere belirli bir siyasal öğreti, ortak tarihsel anlatı, yüce şahsiyet sunumları, ulusal törenler ve ulus adına önemli sayılabilecek günler ile özdeşleşen anmalar ulusal kimliğin oluşması adına siyasal ulus devlet mekanizmaları tarafından organize edilmektedir (Göka, s .299).

Fransız Devrimi sonrası şekil kazanan ulus devlet yapılarını ve organizasyonlarını incelediğimizde ise karşımıza devlet ile ulusun birbirinden ayrılmaz bir parça olduğunu, ulus denilen olgunun ayakta kalabilmesi için ise devlete ihtiyaç duyduğunu görmekteyiz. Bu anlamda devleti ulusun teminatı, haliyle de ulusal kimliğin garantisi olarak görebiliriz. Bu eksende devleti olmayan bir ulusun geleceğinin tehlikede olduğunu belirtmek gerekmektedir (Bauman, 2017, s.31). Bu özelliklerinden dolayıdır ki ulusal kimlik, rekabet edeceği bir başka unsur bir kenara dursun, olası bir muhalefeti dahi kabul etmeyecektir

1.2.2.2. Kültürel Kimlik

Toplumsal kimliğin alt kollarından biri olarak sınıflandırdığımız kültürel kimlik kavramı, tıpkı kültür kavramının tanımlamasında olduğu gibi, toplumsal gelişim evleri çerçevesinde oluşan, maddi ve manevi olarak sınıflandırdığımız değerler bütünü ile inşa edilen, insanın doğaya ve sosyal çevresine dair egemenlik seviyesini sunan (TDK, Erişim 14. 11. 2019) bir kimlik tanımı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kültürel kimlik hakkında düşünürken, kültür kavramının muhtevası gereği geçmişe ait değerler bütünü olarak algılanabilir. Ancak kültürel kimlik yalnızca geçmişe ait değildir. Geçmişten aldığı değerleri bugün sürdürmesi ve gelecek nesillere aktarması, bu sürekliliğin devamlılığını sağlaması ve geçmiş ile gelecek arasında bir kimlik köprüsü oluşturması nedeniyle hem geçmişe hem bugüne hem de geleceğe aittir. Ancak bu ifade bizim kültürel kimliğe olan

bakışımızı yansıtmaktadır. Bu kapsamda farklı görüşlerin sunulduğunu belirterek bu görüşlere yer vermek, konunun tutarlı bir şekilde incelenmesi adına önemlidir.

Kültürel kimliğe dair çeşitli bakış açıları geliştirilmiştir, ancak bu yaklaşımları özcü algılama ve tarihsel algılama olmak üzere en kaba haliyle iki başlıkta incelemek mümkündür. Özcü olarak adlandırılan bakış açısına göre kültürel kimlik olarak adlandırdığımız bu kavram tamamlanmış bir süreci ifade etmektedir. Bu yönüyle olmuş, tamamlanmış ve bitmiş bir öz olarak nitelendirilmektedir. Tarihsel bakış açısı ise özcü yaklaşımın aksine kültürel kimliği bir süreç olarak görüp, geçmişte üretilen, üretimi son bulmayan ve hiçbir zaman tamamlanmayacak dinamik bir yapı olarak tanımlamaktadır (Larrain, 1995, s. 217).

Kültürel kimlik kapsamında şunu belirtmek gerekir; ulusların kendilerini ifade etme araçları kültürleri değildir. Kùltürler bizzat ulusu yaratan değerler bütünüdür. Bu ekseninde meydana gelen tek şey bahsettiğimiz manada bir kimlik değildir, aynı zamanda farklı değerler ve birtakım yönelimler de ortaya konmaktadır (Morley ve Robins, s. 73).

1.3. KİMLİK OLUŞUM TEORİLERİ

Kimlik kavramı psikolojiden sosyolojiye, felsefeden imgebilime kadar birçok disiplin ekseninde uzun süredir tartışılan, tartışılmaya da devam eden bir husustur. Kimlik nasıl oluşur? sorusuna verilen cevaplar da tıpkı kimlik nedir? sorusuna verilen sorunun cevapları kadar çeşitli ve farklıdır. Bu çeşitlilik ekseninde teorik olarak kimlik oluşumuna önemli katkılar sunan, bu kapsamda çalışmamızı da destekleyecek bazı isim ve teorileri sınırlamak zaruridir. Bu kapsamda geniş bir literatüre katkı sunan kimlik oluşum teorilerini beş başlıkta incelemenin çalışma kapsamında faydalı olacağı inancındayız. Bu sınırlandırma ve başlıklandırma ekseninde Mehmet Cüneyt Birkök'ün "Bilgi Sosyolojisi Kapsamında Kimlik Sorunu" adlı doktora çalışmasından faydalandığımızı belirtmek gerekmektedir.

1.3.1.Sembolik Etkileşimci Yaklaşım

Sosyoloji biliminin sacayağını oluşturan, kuramsal temelini Durkheim'in oluşturduğu "işlevselcilik", Marx ve Gramsci gibi sosyalist teorisyenlerin bilişsel altyapısını inşa ettiği "çatışmacılık kuramı" ile birlikte George Herbert Mead'ın felsefik

kökenlerini attığı “sembolik etkileşimcilik” toplum bilimlerine getirdiği yeni bakış açısıyla önemli bir etki yaratmıştır. Daha çok fotoğrafın bütününe görmeye çalışan ve toplumsal olayların büyük parçasına odaklanan işlevselcilik ve çatışmacılık kuramlarının aksine günlük yaşam pratikleri içerisindeki mikro olgulara yoğunlaşan sembolik etkileşimcilik, sosyoloji bilimine sunduğu bu bakış açısıyla farklı bir tavır ortaya koymaktadır. Bu yönüyle sembolik etkileşimciliğin “*toplumu bir makinanın dışları gibi görüp o dışlıların birinin işlevini yitirmesi ile ortadan kalkacağına yönelik bir bakış açısı gibi inceleyen*”(Özalp, 2017, s.51) işlevselci yaklaşım ve toplumu ekonomik, etnik ve sınıfsal olgular üzerinden inceleyen çatışmacı yaklaşıma karşı bir tepki olarak ortaya çıktığını söylemek abartı bir ifade olmayacaktır.

Sembolik etkileşim düşüncesinin fikir babası olarak görülen ve bu anlamda kurucu bir değer olarak öne çıkan George Mead Herbert her ne kadar bu vasıflarıyla ön plana çıksa da, insan yaşamını oluşturan toplumsal karakterin genel çerçevesine dair çok fazla katkıda bulunduğunu söylemek mümkün değildir. Burada önemli olan husus onun geçmişten devraldığı birikimini sağlıklı bir sentez oluşturarak bu sosyolojik akımın önünü açmasıydı. Sembolik etkileşim teorisini esas kuramsallaştıran ve bu görüşe bilimsel bir vasıf kazandıran kişi ise onun öğrencisi olan Blumer’dir(M. Polomo, 2012, s.232). Mead’ın özellikle ders notlarının derlendiği “*Zihin, Benlik ve Toplum*” adlı kitabı sembolik etkileşim görüşüne dair önemli bilgiler barındırsalar da sunulan fikirlerin tamamen özgün olmadığını belirtmek gerekir. Bu anlamda Max Weber’in konuya dair sunduğu görüşleri ile birlikte bir sosyoloji birikimi ve geleneği oluşturan Chicago Üniversitesi’nde sosyolojik çalışmalar yürüten ve Chicago ekolü olarak adlandırılan grubun birinci nesil temsilcilerinin de etkilerinin olduğunu belirtmek gerekir. Chicago ekolüne mensup bilim insanlarının bu görüş ekseninde ortaya koymuş olduğu çalışmalar da bu anlamda “sembolik etkileşim” görüşünün gelişmesine katkı sağlamıştır. Herbert’in felsefi temellerini attığı, Blumer’in ise kuramsallaştırdığı bu kuram üzerine, Luckmann, Berger ve Erving Goffman gibi birçok ismin yapmış olduğu katkılar kuramın belirli bir zemine oturması ve kabul görmesi açısından etkili olmuştur (Özalp, s.51).

Sembolik etkileşim teorisinin tarihsel seyrine kısa bir göz attıktan sonra teorinin detaylarına değinmek yerinde olacaktır. Kimi kaynaklarda simgesel etkileşim olarak da geçen bu sosyolojik görüş, toplumsal faaliyet ve bireylerin bu faaliyetlere yükledikleri

anlamsal atıflar üzerinde durmaktadır. Sembolik etkileşim teorisi bu yönüyle en temelde birey olgusuna vurgu yapar. Toplumsal yaşamda şekillenen kültürel motiflerin, objektif olguların yeri geldiğinde öznel değerlendirmeler yoluyla hayatın birçok alanında karşımıza çıktığına dikkat çeker(Coştu, 2009, s.126). Bu anlamda kişinin kimliğini oluşturan şeyin onun çevresinden edindiği izlenimler yoluyla oluştuğunu öne sürer. Bu savı birkaç örnekle desteklemek düşüncüyü somutlamak adına olumlu olacaktır. Kimi toplumlar için inek sağlıklı yaşam ve yeterli besin değerini sağlamak adına oldukça değerli görülürken, Hindu inancına sahip insanlar tarafından inançları gereği oldukça saygın görülürler.

Teorinin bilişsel altyapısını oluşturanın Mead, kuramsal zemine oturtan kişinin ise Blumer olduğunu belirtmiştik. Bu anlamda sembolik etkileşimciliği anlamak adına en temelde bu iki önemli ismin görüşlerinin bilinmesi kuramın kavranması adına oldukça değerlidir. İlk olarak Mead'ın belirli kavramlar üzerine oturttuğu görüşlerini aktarıp, Blumer'in konu üzerine kaleme aldığı görüşlerine yer verdikten sonra kuramın genel çerçevesine ve yine kurama yöneltilen eleştirilere yer vermek yerinde olacaktır.

1.3.1.1. George Herbert Mead'ın Sembolik Etkileşime Dair Temel Görüşleri

Sembolik etkileşimci görüşün felsefik kurucusu olarak görülen George Herbert Mead, bu düşüncelerini inşa ettiği sosyal davranışçı görüşlerini benlik, ferdi-sosyal benlik, sembolik anlam ve zihin gibi belirli kavramlar üzerine inşa etmiştir. Şüphesiz ki Mead'ın düşüncelerini temellendirdiği bu görüşlerden kısaca bahsetmek, onun sembolik etkileşimci görüşlerini anlamak adına faydalı olacaktır.

Benlik

Benliğin gelişebilmesi adına iletişimsel sürecin olmazsa olmazı olan dil kullanımının gerekliliğine önemli atıflarda bulunan Mead, benliği gelişim yaşayan bir yapı olarak görmektedir. Bu görüşlerini desteklemek için ise benliğin doğuştan var olmadığını izah etmektedir. Başka bir ifade ile kişinin benliğinin toplumsal deneyimler bütünü olduğunu belirtip fertlerin diğer bireyler ile kurduğu ilişkinin neticesinde ortaya çıktığını düşünmektedir (Mead, 2017, s.165). O, benliği belirli bazı uyaranlara cevap

veren basit bir alıcı olarak görmekten öte, sosyal süreç denkleminde eylemde bulunan bir organizma olarak görmektedir.

Benliğin bireylerin etkileşim kurması sonucunda şekillendiğini düşünen Mead (2017, s.168), bu görüşüyle birlikte *“benliğin fizyolojik bir organizma olmadığını ancak benlik için fizyolojik bir organizmanın mutlaka gerekli olduğunu”* belirtmektedir. Bununla birlikte benliğin ancak toplumsal bir yapı içerisinde vücut bulacağını ve fiziki bir görünümle bütünleşmesinin ardından sosyal deneyim sunacağını ifade etmektedir.

Mead’e göre bireyin tek bir benliğe sahip olduğunu söylemek doğru değildir. Toplumsal yapının çeşitli katmanlarında kendini inşa eden benlik, bu çeşitli katmanların gereğinde göre de bir bünyede birden farklı şekilde meydana gelmektedir. Bu noktada sahip olunan benlik çeşitliliğinin ne kadarını toplumsal etkileşime sokulacağını belirleyen şey yine toplumun kendisidir. Sözelimi herhangi bir ortamda siyaset tartışırken, başka bir ortamda futbol konusu tartışılabilir. Mead (s.171) ise bu durumdaki görüşlerini; *“benliğin ortaya çıkmasından sorumlu olan şey, toplumsal sürecin bizzat kendisidir”* sözleriyle ifade etmektedir. Yani kişilerin sahip olduğu farklı benlikler toplumsal yapıdaki reaksiyonlara göre değişiklik göstermektedir.

Ferdi Ben ve Sosyal Ben

Benlik konusu üzerine ortaya koyduğu görüşlerine ana hatlarıyla değindiğimiz George Herbert Mead (s.171), ferdi ben ve sosyal ben tartışmalarına *“ferdi ben davranışın hangi noktasında sosyal benin karşıtı olarak devreye girer?”* sorusu üzerinden bir perspektif çizer. Verdiği ders notlarının derlendiği ve sembolik etkileşimci düşüncenin en önemli hususlarının bulunduğu *“Zihin, Benlik ve Toplum”* (s.196) adlı kitabında ise bu tartışmayı şu şekilde yürütmektedir:

“Eğer kişi toplumda konumunun ne olduğunu biliyorsa ve kendisinin belirli bir işlevi ve ayrıcalığı olduğunu da düşünürse, bunların tamamı “ferdi ben”e göre tanımlanır. Fakat ferdi ben bir sosyal ben değildir ve sosyal ben olamaz. Ferdi ben kişinin ilgi odağı değildir; kendimizle konuşuruz ama kendimizi göremeyiz. Ferdi ben diğerlerinin tavırlarının alınmasıyla oluşan benliğe tepki verir. Bu tavırları alarak sosyal beni yaratırız; sosyal bene de ferdi ben olarak tepki veririz.”

Yukarıdaki açıklamalarda bulunan Herbert Mead (s.196-197), “ferdi ben”i bir anlamda kendimizi özleştirdiğimiz şey olarak görür. Bununla birlikte yine “ferdi ben”i toplum içerisinde yer alan diğer bireylerin davranışlarına karşı gösterilen tepki olarak görürken “sosyal ben”i ise kişinin bizzat kendisinin de yüklendiği değerlerle ilişkili davranışlar olarak tanımlar.

Mead’a göre ferdi ben; kişinin bulunduğu anlık davranıştaki sosyal duruma karşılık ortaya koyduğu faaliyetlerdir. Kişinin bu davranışı ancak eylemi gerçekleştirmesinin ardından deneyime girer ve edindiği tecrübe vasıtasıyla yaptığı eylemin farkında olur. Edindiği deneyimler ona yapması gerektiği şeyi öğretir, bu bir anlamda kişiye olgulara karşı geliştirdiği vazife duygusunun bir karşılığıdır. Edinilen tecrübe yapılması gereken bir göreve dönüşür. Sosyal ben ise bahse konu olan bu vazifeyi gerçekleştirmek adına baş gösterir. Bu deneyimler Mead’ın ifadesi ile (s.197) *“birey kendi içinde, diğerlerine ilişkin olarak belirli bir tepkiyi uyandıracak tüm tavırlara sahiptir; bu durum sosyal beni, bireyin tepkisi ise ferdi beni oluşturur.”*

Mead’in görüşüne göre kişinin benliği sosyal benin farkında olan bir bireysel ben olgusundan oluşmaktadır. Yine Mead’e göre ferdi ben, organizmaya ait değerlerin yine sahip olunan bu değerlere karşı gösterdiği tepkidir. Buna karşılık sosyal ben ise bireyin bizzat kendisinin varsaydığı tutumların örgütlü hale gelmiş bütününe ifade etmektedir (Şenol, 2017, s 91).

Sembolik Anlam

Sosyal davranışçı psikoloji ekolünün temelinde birbiriyle ilişkili ve anlamlı örüntüler vardır. Bir sosyal davranışçı olan Mead, haliyle sembolik etkileşim üzerine düşüncelerini kaleme alırken bu düşüncelerden yararlanmayı ihmal etmemiştir. Sembolik anlam üzerine ifade ettiği düşüncelerini ilk olarak hayvan iletişimi üzerinde somutlamaya çalışan Mead, buradan hareketle doğadaki en anlamlı ve gelişkin iletişim kuran canlı olan insanın üzerinde önemli kavramsallaştırmalarda bulunmuştur.

En temelde insan iletişimini incelediğimizde karşımıza semboller çıkar. Semboller ise insan zihninin algıladığı nesnelerin ifade ediliş şeklinin kavramlaştırılmış halidir. Hayvanların aralarında kurduğu iletişim sınırlı düzeydeyken jest ve sembollerle donanmış insan iletişimi zamanla kültür ve gelenekle bezenmiştir. Bu anlamda iletişim

kurmak adına girişilen her kas hareketinin sembolik bir anlamı vardır. Bahse konu olan ve iletişimin birer parçası olan bu semboller ise anlamlı semboller ya da diğer bir ifade ile sembolik anlam olarak ifade edilir.

George Herbert Mead, belirli bir sembolü “*tepki önceden verilmiş bir uyarıcı*” (Özalp, s.82) olarak açıklamaktadır. Bahse konu olan bu tepki adına Mead’ın asıl söylemek istediği şey, ferdin ifade edilen bir jesti mensubu olduğu bir topluluğun tutum ve yaşantısında içsel hale getirmiş olmasıdır. Dil ise bunun en büyük parçasıdır.

Mead’a göre birey toplum içerisindeki yaşamsal pratikleri, geleneksel jestler ve anlamlı semboller vasıtasıyla öğrenir (Şenol, s.105). Birey, kendisini toplum ile bağlayan en önemli unsur olan dili öğrenerek toplum içindeki öteki fertler ile iletişim kurar ve bu iletişimsel faaliyet sayesinde bireyin toplumsallaşma süreci ivme kazanır. Bu nedenle anlamlı semboller, sembolik etkileşim görüşünün temel dinamiklerinden biri olmuş ve Mead’ın sembolik etkileşimci görüşlerini inşa ettiği temel kavramlar arasında yer almıştır.

1.3.1.2. Blumer’in Sembolik Etkileşimciliğe Dair Temel Görüşleri

Sembolik etkileşim kuramının Blumer için olan önemi bireylerin fiillerinin sadece uyarıcı-tepki ekseninde bir tepki gösteriminden ziyade, başkalarının tavır, davranış ve fiiliyetlerini yorumlama veya anlamlandırmaları biçimlendirir. Bununla birlikte sembolik etkileşimciliği kuramsal temele oturtan, bu görüşü bilimsel bir form haline getirip sosyoloji biliminin temel dinamiklerinden biri olmasında önemli katkılarda bulunan Blumer’in kurama dair görüşleri üç maddeye dayanır:

“1-İnsanlar şeylere karşı şeylerin kendilerine ifade ettiği anlamlara göre tavır alırlar.

2-Bu anlamlar, “birinin muhataplarıyla olan etkileşiminden çıkarsanır.”

3-Bu anlamlar yorumsal süreçte değişime uğrar.” (M. Polomo, s.234)

İnsandan bağımsız, insanla ilişkisi olmayan bir nesnenin insan için bir anlamı yoktur. Onun madde olarak değeri sadece doğada kapladığı hacmi kadardır. Örneğin altının ekonomik dinamiklerin bir parçası olmadığı ve değerli bir maden olduğunun

bilinmediği bir dönemde altının insan açısından öneminden bahsedemeyiz. Yine doğabilimci birine yılanın ifade ettiği anlam ile babası yılan sokması sonucu ölen biri için yılanın ifade ettiği anlam oldukça farklıdır. Bu yönüyle Blumer birinci maddede şeylerin bireye ifade ettiği anlamlara göre tavır alması bu anlamlandırma süreçlerinden gelmektedir.

Şeylerin insana teması ve bu temas sonucu oluşan tecrübi edimler kişinin şeylerle olan etkileşiminin bir sonucu olarak ortaya çıkar. Bu doğrultuda tıpkı Blumer'in bizzat gözlemlerini sunduğu ampirik verilerde olduğu gibi; *“bir şeyin bir kişiye ifade ettiği anlam, diğer kişilerin o şeye ilişkin olarak kendine davranma biçimi aracılığı ile oluşur. Bu davranışlar, o kişide şeyin tanımını oluşturma işlevi görürler”* (M. Polomo, s.235).

Blumer'e göre *“aktörler, içinde bulunduğu durumun ve eylemin ışığında anlamları seçer, kontrol eder, ayrıştırır ve dönüştürür.”* (M. Polomo, s.235). Bununla birlikte şeylerle olan ilişkiden doğan anlamlar yorumlama sürecinde değişime uğrayabilir. Bu süreçler bütünü ise kişinin çevre ile ilişkisini, algısını, toplumsal yaşayışını etkileyerek kimliğine dair katkılar sunar.

1.3.1.3. Sembolik Etkileşimciliğe Bütüncül Bakış

Sembolik etkileşim kuramını bütünsel bir çerçevede açıklamak oldukça zordur. Bu zorluk belirli bir ekseninde simgesel etkileşimci bakış açısını bütüncül bir şekilde ortaya koymayı zorlaştırmaktadır. Ünlü İngiliz sosyolog Poul Rock'un da ifade ettiği gibi *“sembolik etkileşimciliğin kasıtlı olarak inşa edilmemiş bir belirsizliği vardır ve bu yapı sistemleştirilmeye direnç gösterir”* (Ritzer, 2013, s.368). Ancak bu kasıtlı belirsizliğe rağmen sembolik etkileşim üzerine çalışmalar yapan bazı araştırmacılar kurama dair temel ilkeleri sınıflandırma gayreti göstermişlerdir. Bu ekseninde bu maddeler ortaya çıkmaktadır:

“1-İnsanlarda hayvanlardan farklı olarak düşünme kapasitesi bulunur.

2-Düşünme kapasitesi, toplumsal etkileşim tarafından şekillendirilir.

3-Toplumsal etkileşimde insanlar, insana özgü olan düşünme kapasitelerini uygulama olanağını onlara sağlayan anlamlar ve sembolleri öğrenir.

4-Anlamlar ve semboller, insanların, insana özgü olan eylem ve etkileşimi sürdürmelerine olanak verir.

5-İnsanlar, durumu yorumlamaya dayalı olarak eylem ve etkileşim içinde kullandıkları anlamlarda ve sembollerde değişiklik yapabilirler ve onları değiştirebilirler.

6-İnsanlar, bu değişiklikleri veya değişimi, kısmen eylemin olası süreçlerini incelemelerine, onların görece avantajlarını ve dezavantajlarını değerlendirmelerine ve birini seçmelerine olanak sağlayan, birbirleriyle etkileşim kurma yetenekleri nedeniyle yapabilirler.

7-Grupları ve toplumları, iç içe geçmiş eylem kalıpları ve etkileşim oluşturur” (Ritzer, s.369).

Sembolik etkileşim kuramı ortaya konulduğu ve geliştirildiği günden itibaren çeşitli çevrelerce sahiplenilmiş ve sosyoloji adına yeni bir bakış açısı sunmuş olsa da beraberinde bazı eleştirileri de getirmiştir. Bu eleştirilerden en temeli ise sembolik etkileşimci yaklaşımın bilimsel zeminde alışılmış olan yöntemlerden vazgeçmesine dair görüştür. Sembolik etkileşimcilerin daha çok toplumsal yapıdaki mikro olaylara odaklanıp makro olaylara yeterli önemi vermediklerine dair eleştirel görüş sembolik etkileşimciliğe yöneltilen en temel eleştirilerden biridir. Bu görüşe dair eleştiriler ise çeşitli sosyologlar tarafından çeşitli şekillerde ifade edilmiştir. Temel eleştiri başlıklarından bir diğeri ise George Herbert Mead’ın sembolik etkileşimci yaklaşımı üzerine inşa ettiği zihin, benlik ve ben kavramlarının bu etkileşimci yaklaşımı açıklamada yetersiz kaldığına yöneliktir. Bu görüşü savunan sosyologların bazıları ise Manford Kuhn, Larry Reynolds, Berbard Meltzer ve James Petras gibi birçok önemli isim sıralanabilir. Bir diğer eleştiri odağı ise etkileşimci kuramın 1970’li yıllarda sosyal yapıyı, iktidar erkini ve tarih olgusunu göz önünde bulundurmadığı iddiaları üzerine şekillenmiştir.

1.3.2. Sosyal Kimlik Teorisi

Kişilerin kendilerini ait hissettikleri grup üyeliklerinin akabinde gelişen kimlik hissiyatını ifade eden, benliğin toplumsal uzamda sınıflandırılmasına karşılık gelen sosyal kimliği irdeleyen sosyal kimlik teorisi, grup ilişkileri, ait olunan toplumsal grup süreçleri ve bu süreçlerin gerçekleşmesinde etkili olan benliğin sosyal psikolojik bir analizidir. Grup yaşamının sosyal, bilişsel, motivasyonel, etkileşimli ve makro-sosyal yönlerine odaklanan çok sayıda birbiriyle ilişkili kavramlar ve alt konular içeren bu yaklaşım açıkça, kolektif olayların yalnızca izole edilmiş bireysel süreçler veya kişilerarası etkileşim anlamında yeterince açıklanabileceği ve sosyal psikolojinin bilimsel gündeminin üst kısmına büyük ölçekli sosyal fenomenler yerleştirmesi gerektiği konusunda yeterince açıklanabileceği inancı ile çerçevelenmiştir (Hogg, 2006, s.111).

Türk asıllı ünlü sosyal psikolog Muzaffer Şerif Başoğlu (Muzafer Sherif) tarafından ortaya konan “*gerçekçi grup çatışması teorisi*”ni tamamlayıcı nitelikte Henri Tajfel ve John Turner tarafından 1970’li yıllarda ileri sürülen sosyal kimlik kavramı sosyal algı, sosyal sınıflandırma ve sosyal karşılaştırma ve önyargı, ayrımcılık ve grup çatışması konuları ekseninde gelişmiştir (Hogg, s.111). Konuya dair önemli katkıları ile bilinen kurucu kuramcılar Tajfel ve Turner, kişilerin aidiyet duydukları gruplarda, şahsi kimliklerinde, haliyle de güdüsel tutumlarında ve algılarında ne tür farklılıklar meydana geldiğini incelemişlerdir (Demiştas, s.129). Bu süreci takip eden 40 yılı aşkın süre içerisinde ise bu teori kendine taraftar bulmuş, araştırmalara temel oluşturmuş, olgunlaşmış ve gelişmiştir.

Toplumsal(sosyal) kimlik teorisi, grubun bilişsel olarak, halkların kendilik algılarını grup üyeleri olarak tanımlamasını sağlar. Bir grup, üç veya daha fazla kişi, kendilerini diğer insanlardan kolektif olarak ayıran paylaşılan özellikler açısından yorum yapar ve değerlendirirse, psikolojik olarak var olur. Polonya kökenli sosyal psikolog Henri Tajfel, ileri sürdüğü bu kuramı, “*kişinin bir gruba üyeliğinden ve bu üyeliğe yüklediği duygusal ve değersel anlamdan kaynaklanan benlik kavramının bir parçası*” olarak ifade eder (Gürlek ve Tuna, 2018, s.41). Yine Tajfel’in ifadesi ile sosyal kimlik, gruplar arası veya çeşitli kültürlerin rast gelmesi ve toplumsal karşılaştırmalara gidilmesi neticesinde ortaya çıkar. Birbirinden

farklı kültürel değerlere sahip kişilerin bir araya geldiklerinde kendilerini tanımlarken farklı toplumsal gruplandırma örneklerinden yararlanırlar. Sosyal kimlik kuramının bir diğer önemli ismi John Turner ise sosyal kimliği, “*insanların sosyal belirticilerinin bir toplamı*” olarak açıklar (Sözen, 2011, s.23). İlerleyen dönemlerde ise bu durum belirli sınırlamalarda “*ben*” ifadesinin toplumsal yapı içinde bilişsel karşılığı olarak karşımıza çıkar.

Farklı toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerin tanımlanmasına dair kuramsal çerçeve sunan sosyal kimlik kuramı, birbirleri ile alakadar olan beş temel kavramsallaştırma üzerine inşa edilmiştir. Bu kavramlar ise sosyal kimlik, sosyal yapı, sosyal karşılaştırma, sosyal sınıflandırma, en küçük grup paradigması ve iç grup kayırmacılığıdır (Demirtaş, s.127). Sosyal kimlik kuramına göre, bireyler adına anlam barındıran grup üyeliği, bireysel kimliğin yerini toplumsal(sosyal) kimliğe terk etmesine zemin hazırlar. Kuram, şahısların sosyal kimliklerini belirli bir zemine oturmuş sosyal grubun mensubu olmalarına dair bilgilerinden, bu duruma yükledikleri atıflardan ve grup üyeliğine dair duygularından kaynaklı ortaya koydukları varsayımlar eksenine kuruludur (Yılmaz, 2014, s.142).

Turner ve Tajfel sosyal kimlik kavramını sınırlı bir kavram olarak görür. Bireyi kendine ait olduğunu düşündüğü sosyal kategorilerden türeyen, bireyin kendi imajının bu yönünün mevcut tartışması çerçevesinde oluştuğunu öne sürerler. Bu sınırlı sosyal kimlik kavramı dikkate alındığında ise sosyal kimlik kavramı şu varsayımlar üzerine temellendirilmektedir (Turner ve Tajfeland, 2004, s.60):

“1-Bireyler olumlu bir sosyal kimliğe ulaşmak veya bunları devam ettirmek için gayret gösterirler.

2-Olumlu sosyal kimlik, büyük ölçüde, grup içi ve bazı ilgili grup dışı arasında yapılabilecek olumlu karşılaştırmalara dayanmaktadır: Grup içi, ilgili gruplardan pozitif olarak farklılaştırılmış veya farklı olarak algılanmalıdır.

3-Sosyal kimlik yetersiz olduğunda, bireyler ya mevcut gruplarını terk etmek ve daha olumlu bir şekilde farklılaştırılmış ya da ilgili dış gruplardan farklı bir gruba katılmak için çaba gösterecektir.”

İleri sürülen her görüşte olduğu gibi sosyal kimlik kuramına dair de farklı çevrelerce çeşitli eleştiriler yöneltmiştir. Kuram özellikle şahsi kimlik ile sosyal kimlik arasında ileri sürdüğü ayrım olgusu ile ilgili eleştiri görmektedir. Sosyal kimliği görece bireysel kimlikten ayrı tutan bu görüşe karşı, bu ayrımın yapılış şekli ile ilgili eleştiriler yöneltilmektedir. Bununla birlikte yapılan bu ayrım hususunda bireysel farklılıkları ele almadan yapılan genellemelere dair de eleştiriler ileri sürülmektedir.

1.3.3. Ego Gelişimi Teorisi

Kimlik oluşum sürecine dair ileri sürülen teorilerden biri olarak ele alabileceğimiz bir diğer konu ise ego gelişimine dair olanlardır. Burada kullanılan başlığın esasen bir genellemeden ibaret olduğunu da ayrıca belirtmek gerekir. Bunun nedeni ise Freud'un ego ve kişilik gelişimine dair ileri sürdüğü görüşler ve bu görüşlerin akabinde gelişen yeni Freudcu görüşün kimlik oluşum bazındaki önemli ismi Erik Erikson'un öne sürdüğü görüşlerin bir dizi halinde ele alınacak olmasıdır. Freud'un psikoseksüel, Erikson'un psikososyal yaklaşımının yanında tamamlayıcı bir unsur olarak da Alfred Adler'in psikodinamik yaklaşımı konu kapsamında karşımıza çıkan bir diğer yaklaşımdır. Kimlik gelişimini psikoloji, psikososyal ve psikodinamik ekseninde açıklayan bu üç önemli ismin görüşlerine değinmek ise ego gelişim teorisi ekseninde yerinde faydalı, çalışmamız kapsamında konunun anlaşılması adına için ise yeterli olacaktır.

1.3.3.1.Sigmund Freud'un Psikoseksüel Kişilik Gelişim Kuramı

Kişilik oluşum sürecinde çocuk cinselliğinin göz ardı edilişi, cinsel dürtülerin çocuklarda bulunmadığı algısı belirli bir döneme kadar kabul görmüş, bu görüş çeşitli çevrelerce etraflıca savunulmuştur. Ancak psikanalizin kurucu ismi, psikoloji tarihinin önemli karakterlerinden Sigmund Freud çocuk cinselliği üzerine öne sürdüğü görüşleriyle bu husus üzerine sunulan yanılığ dolu düşüncelere karşı önemli düşünceler ortaya koydu. O, bireyin kişilik oluşum sürecini cinsellik olgusu üzerine kurgulamış, çocuk cinselliği üzerinden, kişilik oluşum süreci modellemesi yapmış ve bu zemin üzerine psikoseksüel kişilik kuramını inşa etmiştir. Kişilik oluşum sürecini sosyolojik olgulardan görece bağımsız değerlendirmesi Alfred Adler gibi kimlik oluşum sürecinin sosyolojik değerlerle şekillendiği görüşünü öne süren kişiler tarafından eleştirilmiştir.

Freud’a göre birey, doğduğu andan itibaren bazı cinsel filizlenmelerle birlikte dünyaya gelmektedir. Bu cinsel filizlenmeler zamanla gelişmekte, ilerleyen dönemde cinsel dürtülerin belirtileri artmakta, bu gelişim sürecinde gelişmenin düzenli itmeleri ile bölünen ya da bireyin özellikleri nedeniyle duraksayan baskıya uğramaktadır(Freud, 2018, s.77). Bu ekseninde Sigmund Freud’un psikoseksüel kişilik kuramına net bir giriş yapmadan evvel, Freud’a göre insan zihninin katmanlarını oluşturan ve bu ilişki ekseninde bireyin kimlik inşasında etkileyici rol oynayan “yapısal kuram”ından bahsetmek, ünlü psikoloğun kişilik oluşum evrelerini anlamak adına oldukça önemlidir. Yapısal kuram ekseninde insan zihninin katmanları ise id, ego ve süperegö şeklinde sıralanmaktadır.

Freud’a göre insanın zihinsel katmanlarının inşa edildiğı id, ego, süper ego üçlemesinin ilk adımı olan “id” için en temelde bireyin doğuştan sahip olduğu bölümüdür demek abartılı bir ifade olmayacaktır. Toplumsal izlerin görülmediğı, anne, baba ve yakın çevrenin ahlaki değerlerinden bağımsız bir evre olarak karşımıza çıkan id daha çok içgüdüsel dürtülerin direksiyona geçmesi ile gerçekleşen talepler bütünüdür de denilebilir. Bu nedenle de id sürecinin işleyişi ile ilgili en doğru izlenimler daima bebeklik dönemlerinde görölmektedir (Oktuğ, 2007, s.7). Bu yönüyle baktığımız da Freud’un da belirttiğı gibi, idde bulunan arzular, talepler ve istekler çoğı zaman dış dünya gerçekliğı ile örtüşmemektedir. Freud’un ifadesi ile (2001, s.85) “*İd, ilkel içgüdüleri özgür bırakarak acıyı azaltıp haz almayı artırır.*”

Toplumsal değerlerden, zamandan ve mekandan bağımsız olarak idden gönderilen ve tatmine ulaştırılması gereken dürtülerin kontrol noktası olarak görölebilecek ego ise en genel tanımıyla; “*bizim dış dünya ile olan ilişkilerimi düzenleyen zihinsel yapıdır*” (Anlı, 2016, s.1). Bununla birlikte Freud, ego olgusunu id sürecinden farklı yorumlayarak süreç içerisinde evrilen ve gelişebilen bir yapı olarak açıklamıştır. Buradaki gelişimden kasıt ise bireyin dünya gerçekliğı ile yüzleşip, kültürel kodlar üzerinden bir alım ve verim dengesi oluşturmasını sembolize etmektedir. Bunlarla birlikte Freud(s.86), mantık odaklı ve akılcı yöne sahip olan ego için, “*Ego her şeyden önce bedenseldir. Yalnızca yüzeysel bir varlığı değil, bir yüzeyin yansımasıdır*” der. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere id haz(hoşlanım) tatminini gerçekleştirirken ego ise daha çok hayatın kültürle bezeli gerçekliklerini, mantıksal hareket etme yönelimini sağlamaktadır.

Üst benlik olarak da bilinen süper ego en temel tanımla bireyin ahlaki yönüyle ilgilidir. Din vb. kurumların toplum yaşayışına kazandırmış olduğu iyi-kötü, günah-sevap vb. ikiliği üzerine temellenen ahlaki değerler bireyin törel yönünü oluşturur. Bu törel yöne dair değerler ise insan zihninde süper ego çerçevesinde şekillenir(Tuzluoğlu, 1995, s.2). Değerlerin, toplumsal ve kişisel yargıların bir birikimi olarak şekillenen üst benlik daha çok bireyin ebeveynlerinin değer yargılarının bir türevi olarak inşa edilmektedir.

Süper ego için günlük hayatta sıkça kullanmış olduğumuz “vicdan” kelimesinin bilimsel karşılığıdır dersek zorlama bir ifade kullanmış olmayız. Çünkü yapılan davranışların, toplumsal, kültürel ve dinsel örgülerle bezenmiş yapısının süzgeçten geçtiği yeri günlük hayatta vicdan olarak tanımlamaktayız. Süper ego da buna benzeri bir misyon yüklenmiştir, bir anlamıyla vicdanın bilimsel tanımlamasıdır.

Sigmund Freud psikoseksüel kimlik oluşum süreçlerini, oral dönem, anal, fallik, gizil ve genital olmak üzere beş farklı dönemde izah eder. Bahsi geçen her dönemin kendine ait kimlik problemleri oluşmaktadır. Burada sağlıklı bir gelişim için ise dönemlere ait karmaşaların çözülmesi elzemdir. Bu dönemleri daha yakından irdelemek gerekirse şu ifadelerde bulunulabilir:

Oral Dönem

Şüphesiz ki her psikoseksüel gelişim evresinin insan kişiliğinin gelişimi açısından oldukça önemli fonksiyonel nedenleri vardır. Ancak Sigmund Freud’un psikoseksüel kişilik oluşumu sınıflandırmasının en önemli aşaması, biyolojik zemine daha yakın olması nedeniyle oral dönemdir denilebilir. Biyolojik bir ihtiyaç olarak içten gelen açlık hissi, bebeğin dış dünya ile ilgili ilk gerçekliğin gün yüzüne çıktığı nokta olarak görülür. Haliyle bu ihtiyaç nedeniyle bebek dış dünya ile tanışmak zorunda kalır. Bu evrede bebeğin beslenme ihtiyacını karşılayan anne aynı zamanda bebeğinin ruhsal doyumunun da kaynağı olarak görülür. Arada oluşan bu bağ bebeğin gelecekteki kişiliğinin sağlıklı oluşumu adına oldukça önemlidir. Ünlü psikanalist Melanie Klein’in “iyi emme, iyi anne ve iyi dünya” ve bu görüşün aksi olarak “kötü emme, kötü anne ve kötü dünya” tanımlamasında bulunarak bu sürecin kişinin sağlıklı gelişimi açısından ne denli önemli olduğunu vurgulamaktadır (Ersevrim, 2012, s.118). Oral evreye dair kısa bir giriş yaptıktan sonra bu evrenin teknik bölümlerine de değinmek gerekir.

Kişinin doğduğu ilk dönem ile birlikte takriben on sekiz aylık süreci kapsayan bu dönemde ilginin toplandığı temel organ ağızdır. Bebeğin ağız yoluyla ulaştığı anne memesini “emmek” bu evredeki bebeğin temel haz kaynağıdır. Freud’a göre bebeğin emme faaliyetinden sonraki doyumunu, ferahlamış tavrı ve rahatlığı orgazm sonrası yaşanan relaksasyon dönemiyle benzer özellikler barındırır. Bu ifadeden bebeğin karnının doymasından ötürü bir rahatlama sağladığı algısı oluşabilir. Ancak, anne memesi sonrası tok bebeğin parmağını emmesi, ağlayan bebeğe emzik verilmesi yoluyla sakinleşmesi oral evredeki haz kaynağının emme faaliyeti olduğunun göstergesidir (s.85).

Melanie Klein’in az önce zikrettiğimiz sözlerinin ışığında, bu süreci doğru atlatamayan bebekte birtakım sıkıntılar da beraberinde gelmektedir. Anne sütü erken emmeyi bırakan, bu sürecin kendine dair tatminini yeterli seviyede yaşayamayan bebeklerde ileriye dönük dönemlerde çeşitli saplantı durumları söz konusu olabilir. Bu durum kendini yetişkinlik döneminde çok yemek yeme, sürekli sakız çiğneme vb. şekilde dışavurumda bulunabilir. İleri seviye gerginlik, alkole ve sigaraya düşkünlük, kimseye güvenmeme gibi duygular baş gösterebilir. Aksi yönüyle düşünüldüğünde emme sürecini bu evrede doğru geçiren kişilerde ise insanlarla sağlıklı iletişim kurma, güven verme ve güven duyma gibi hislerin öne çıktığı görülmektedir.

Konuyu bir özet çerçevesinde toparlamak gerekirse dünyaya yeni gelen bebek, esas olarak ağızdan ibarettir. Bu evre neredeyse tamamıyla biyolojik bir dönem olarak belirlenmiştir. Hazzın kaynağı ağızdır ve bu haz alımı emme yoluyla gerçekleştirilir. Dolayısıyla oral evrede bebeğin dış dünya ile bağ kurduğu en önemli organı ağızdır.

Anal Dönem

Sigmund Freud’un psikoseksüel kişilik oluşum evrelerinin ikincisi olarak karşımıza çıkan anal dönemde libidal ilgi artık yavaş yavaş ağız bölgesinden çıkıp anal bölgeye doğru kaymaktadır. Çocuk bu evrede takriben 1.5-3 yaşları arasındadır. Bu süreçteki erotik haz bölgesi ansüs ve anüs civarındır. Anal bölgedeki kasların gelişmesiyle birlikte haz çizgisi dışkının tutulup, atılması eksenine odaklanır. Sergilenen tutup, bırakma tavrı ise bebeğe haz sağlar.

Bebeklerin bu evredeki tavırları gözlemlendiğinde dışkısını tutmasını ve yapmasının çevredekiler tarafından heyecanla karşılandığını fark eder. Dışkısını arzu

ettiği zaman tutup arzu ettiğinde yaptığında ebeveynlerin verdiği tepkileri izlemeye başlar. Prof. Dr. İsmail Ersevim'in(s.120) ifadesiyle; “*hayata karşı aktif veya pasif bir davranıl seçiş bu devrede başlar.*” Freud anal evreden bahsederken yalnızca hazza dayalı erotik bir olaydan bahsetmez. Yukarıdaki ifadeden de anlaşılacağı üzere bebeğin insanlar arası ilişkilerini kurguladığı karmaşık bir dönem olduğundan da bahseder.

Bahse konu olan bu evre ilerleyen bölümlerde bahsedeceğimiz Erik Erikson'un kişilik oluşumunda sekiz evresinden biri olan ve “özerklik”, “utanç” psikososyal krizlerinin yaşandığı “erken çocukluk” evresine tekabül etmektedir. Artık bu dönemde çocuk biraz daha büyümüş, adım atmaya başlamış ve konuşur hale gelmiştir. Çocuğun tuvalet eğitimi alması açısından bu süreç ayrıca önemlidir. Freud'a (2018, s.77) göre bu eğitim için ise çocuğun hazır olduğu dönem beklenilmelidir, aksi takdirde çocuk öfke duyabilir ve dışkısını farklı yerlere yaparak farklı girişimlerde bulunabilir. Elbette bu süreçte alınan tuvalet eğitiminin ileride olumlu ya da olumsuz olmak üzere kişilik bilincine yansıyacak yansımaları olacaktır. Sigmund Freud'a göre bu evrede sağlıklı ve titiz tuvalet eğitimi alan çocuklar ileride inat yüklü, cömert olmayan ve devamlı halde kendini kontrol altında tutup denetleyen bir yapıya bürünebilir. Bu durumun aksi şekilde düzgün bir tuvalet eğitimi edinmeyen çocuklarda ise yetişkinlik dönemlerinde daha savurgan, öfke yüklü, temizliğe önem vermeyen bir kişilik edinebilir.

Fallik Dönem

Çocuğun cinsiyet olgusunu keşfettiği dönem olarak karşımıza çıkan “fallik dönem” çocuğun 3 ile 6 yaş arası dönemini kapsamaktadır. Çocuğun zevk kaynağı diğer bölümlerde ağız ve anal bölge iken fallik dönemde hazzın kaynağı cinsel organ olmaya başlar. Kimlik ile cinsiyet ayrımının yapıldığı ilk dönem olarak karşımıza çıkan dönemde çocuk, bu ayrım ile birlikte cinsiyetinin getirdiği sosyal rolleri öğrenmeye başlamaktadır. Erkek çocuk rol model olarak babayı benimserken kız çocuk ise hemcinsi olan annesinden edimler kazanır (Esencan ve Rafthfisch, 2017, s.77).

Freud'un sınıflandırdığı her psikoseksüel dönemde olduğu gibi cinsel edimlere yönelik ihtiyaçların doyurulup doyurulmamasından kaynaklı gelecekte olumlu ve olumsuz birtakım sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Fallik dönemindeki Sigmund Freud'un tanımlamasıyla erkeklerde Oedius, kızlarda ise Elektra karmaşası yaşanabilir. Çocuklar

bu karmaşık dönemi sağlıklı bir gelecek inşa etmeleri adına başarı ile atlatması oldukça önemlidir. Bununla birlikte çocuklar, toplumların sosyolojik normlarına bağlı olarak gelişen ahlaki değerleri de bu dönemde öğrenmeye başlar. Ayıp, günah, yasak, terbiye vb. gibi toplumdan topluma değişen değerler bu evrede edinilir. Fallik sürecini sağlıklı bir şekilde atlatan çocuklar cinsiyete dayalı kimliklerini edinip, edinilen cinsiyetin getirdiği kimlik rollerini öğrenirken, süreci atlatamayan çocuklar ise yoğun seviyede suçluluk hissiyatı, ileri seviye kıskançlık ve cinsel sorunlar gibi birtakım sorunları yaşaması muhtemel hale gelecektir.

Gizil (Latens) Dönem

Sigmund Freud'un psikoseksüel gelişim sürecini temellendirdiği bir diğer faz dönemi olan "gizil dönem" takriben 6-12 yaş aralığını kapsamaktadır. Diğer gelişim evrelerini sağlıklı bir şekilde atlatan çocuklar bu döneme ulaşmış ve gelişimlerini bu evre ekseninde devam ettirmişlerdir. Bu dönemem çocukların sosyal ilişkilerini genişlettiği, okul ve arkadaş gruplarıyla giriştiği münasebetlerden ötürü toplumsallaştığı ve enerjisini bu yönde kullandığı bir dönemdir. Bir yönüyle gizil dönem, çocuğun diğer psikoseksüel evrelerde edindiği benliğini pekiştirdiği bir dönem olarak da görülmektedir. Gizil dönemde cinsellik olgusu daha örtülü bir yapıya sahiptir. Çocuk bu dönemde diğer dönemlerde olduğu gibi haz öznesi üzerinde yoğunlaşmak yerine hemcinsleri ile oyun oynama faaliyetinde bulunur. Bu süreçte çocuk kontrol mekanizmalarını güçlendirerek dürtülerini kontrol etmeyi öğrenir. Bir yönüyle de ilgi sosyal yetkinlikler kazanma üzerine yoğunlaşır. Bu dönemi birey üzerinde fiziksel ve mental ciddi değişikliklere yol açan ergenlik dönemi öncesi durağan geçen bir dönem olduğunu söylemek mümkündür. Gizil dönemi sağlıklı bir şekilde atlatan çocuklar özgüveni yüksek, atılgan ve girişimci ruha sahip bir yapıya dönüşürken, sağlıklı atlatamamaları durumunda ise aksi yönde seyreden kendine güveni olmayan, içe kapanık bir yapıya bürünerek psikoseksüel bir kriz yaşaması muhtemeldir (Canbolat, 2017, s.27).

Genital Dönem

Çocukların ergenlik dönemlerini kapsayan “genital dönem” Sigmund Freud’un psikoseksüel gelişim evresinin sonuncu bölümü olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bölümde çocuklarda cinsel dürtülerin iyiden iyiye arttığı görülmektedir ve genital evre tamamlandığında artık kişi cinsel olgunluk edinmiş olur. Kendi cinsel öznesi ve karşı cinse ilgi duyar. Bedensel olgunlaşmanın yanı sıra zihinsel olgunlaşmasını da sürdüren ergen birey analitik, varsayımsal ve göreceli düşünme yetileri kazanmaya başlar ve bu düşünce yöntemlerini uygulamaya koyulur. Haliyle çocukluktan ergenliğe geçen bu dönemdeki zihinsel olgunlaşma beraberinde ebeveynler ile çeşitli çatışma noktalarını da beraberinde getirir (Freud, 2018, s.112).

Genital evrenin diğer dönemlere göre bir diğer önemli yanı ise aile içi çözüme kavuşturulamamış bir takım çatışmaların tekrardan gün yüzüne çıkma ihtimalidir. Bu durum Freud’a göre mutlak suretle çözülmesi gerekir. Eğer çözülmez ise kişi ilerleyen dönemlerde girdiği duygusal ikili ilişkilerde yetişkin bireylerin sergilemesi beklenen bağımsız davranışlar ortaya koymakta zorluk yaşayabilir. Çatışma konuları uzlaşıyla sonuçlanır ve süreci doğru atlatabilirse birey kimliğini oluşturur. Akabinde ise daha huzurlu ve sağlıklı ilişkiler geliştirebilen bireyler haline gelebilirler. Aksi halde birey ikili ilişkilerde başarılı olmayan, aşırı bağımlı ya da tam aksine ileri seviyede bağımsız davranışlarda bulunan bir kişi haline gelebilir. Bu dönemi tek bir cümle ile özetlemek gerekirse bireyin cinsel olgunluğa eriştiği ve kimliğini oluşturduğu dönemdir demek eksik olmayacaktır.

1.3.3.2. Erik Erikson’un Psikososyal Gelişim Kuramı ve Kimlik Oluşumu

Erik Erikson’un geliştirdiği psikososyal gelişim kuramı sekiz aşamadan oluşmaktadır. Freud’ın aksine insan kişiliğinin yaşadığı dönemler boyunca değiştiğini ve her dönemin kendine has psikolojik krizlerinin ve çözümlerinin olduğunu ileri süren Erikson, bu süreçleri aşağıdaki gibi sınıflandırmıştır.

Bebeklik Dönemi

Dünyaya yeni gelen bir bebeğin sağlıklı bir genetiğe, düzgün bir vücuda, işleyen bir metabolizmaya sahip olması kadar, ebeveynlik bilincine sahip anne, baba hatta büyükanne ve büyükbabaya sahip olması bireyin kişilik gelişimi açısından oldukça

önemlidir. Hangi türden olursa olsun bebek bağımlıdır, anneye, beslenmeye, ilgiye ve güvene ihtiyaç duyar. Bu yüzden bireyin kimliğinin oluşumundaki en hassas dönemlerden biri de bebeklik dönemidir.

Erik Erikson'un insanın psikososyal kişiliğinin oluşumu sürecini sınıflandırdığı sekiz aşamanın ilki bebeklik dönemidir. Bu süreç takribi 0-1 yaş arasını kapsamaktadır. Kişi bu süreçte beslenme, temizlenme ve ilgi yönüyle bağımlı durumdadır. Yaşamın ilk yıllarını kapsayan bu süreçte bebeğin temel gereksinimlerinin düzenli olarak sağlanıp sağlanmaması bebeğin psikososyal krizinin oluşmasında önemli rol oynamaktadır. Bu süreçte bebek için önemli kişiler etki alanındaki en önemli kişi annedir. Bebeğin temel gereksinimleri düzenli olarak karşılanması ve anneye olan ihtiyacı giderilmesi durumunda bebek “temel güven” duygusunu edinir. Annenin bebeğe ihtiyacı olan huzuru vermesi ve temel gereksinimlerinin karşılanmasında aksaklık oluşması durumunda ise bebek “temel güvensizlik” psikososyal krizi ile karşı karşıya kalır. Bu süreçte bebek için sağlıklı bir süreç geçirilmesi durumunda ise temel kazanım olarak “umut” olgusu ön plana çıkacaktır (Erikson, 2017, s.56). Yine bu süreçte bebeğin sosyal güven duygusunu edindiğinin ilk belirtileri, beslenme, düzenli uyku, sağlıklı bir sindirim sistemine sahip olunması gibi durumlarla ön plana çıkar. Bebeklik evresinde kişi tamamen alıcı durumdadır. Bu evrede bebeğin ilk ve en büyük başarısı ise kaygı duygusuna kapılmayıp öfkelenmeden annesinden belirli bir süre uzak durabilmesidir. Bahse konu olan bu başarı bebeğin benliğinde, varlığı kabul edilmiş bir annenin olduğunun en önemli göstergesidir (Gürses ve Kılavuz, 2011, s.156).

Erken Çocukluk

Sekiz evrenin ikinci kritik aşamasını da “erken çocukluk” (1-3 yaş arası) evresi oluşturur. Artık bebek büyümüş, özerk hareket alanını belirlemiş ve bireysel girişimlere adım atmaya başlamıştır. Kısacası çocuk bu dönemde kendi davranışlarının kendine ait olduğunun farkına varmaya başlamıştır. Aynı zamanda bebeğin önemli ilişkiler alanı genişleyerek bebeklik dönemindeki anne sınırı ebeveyne dönüşmüştür. Bu dönemde çocuklar yardım istemeksizin kendi başlarında ayakta durmaya çalışırlar, oyuncaklarına sımsıkı sarılırlar ve tek başına bir şeyler yapma gayreti göstererek iradelerini ortaya koymaya çalışırlar (Erikson, s.160). Ancak şüphesiz ki bu dönemde çocukların bir şeyleri

yapma yetenekleri sınırsız değildir. İşte tam bu noktada çocukların arzu ettikleri şeyi yapamamaları veya ebeveyn müdahaleleriyle karşılaşmaları Erikson'un ifade ettiği döneme ait psikososyal krizi de beraberinde getirir. Bu krizler ise çocuğun yapma arzusunu tetikleyen “özerklik” duygusuyla, arzu ettiği şeyleri yerine getirememenin oluşturduğu “utanç ve şüphe” durumudur.

Çocuğun erken çocukluk döneminde giriştiği her eylemin sonucunda ebeveyn müdahalesi ile karşılaşması da çocuğun kendi yetenekleri hakkında ciddi şekilde şüpheyne düşmesine neden olabilir. Çocuğun özerk girişimlerinin görece desteklenmesi durumunda ise bu kriz aşılarak özerklik duygusunu kazanması muhtemeldir. Bu psikososyal süreçte çocuğun elde ettiği temel kazanım ise “irade”dir (Arslan, 2008, s. 26).

Oyun Çağı

Erikson'un psikososyal gelişim kuramını temellendirdiği sekiz evresinin üçüncü sırasında ise “oyun çağı” yer almaktadır. Çocuk bu dönemde takriben 3-6 yaşlarındadır. Bu süreçte artık çocuk biraz daha büyümüş ve bireysel girişimlerde bulunmaya başlamıştır. Çocuğun bu süreçteki gelişimi girişiminin desteklenmesine ve aynı zamanda da merakının giderilmesine bağlıdır. TDK'ya göre inisiyatif, “gerekli kararları almayı bilen kişinin niteliği” olarak tanımlanmaktadır (TDK Erişim Tarihi: 18.06.2019). Çocuk bu dönemde sıklıkla inisiyatif alma eğiliminde bulunur ve girişimci bir yapıya sahiptir. Erikson'a göre; “*inisiyatif cesaret ve kahramanlık içerir, ancak istenilen sonuç elde edilemeyince peşinden güçlü bir gurur kırıklığı gelir*” (Erikson, s.161). Gurur kırıklığı ise beraberinde psikososyal krizi inisiyatif almanın karşısına “suçluluk” duygusunu diker. Bu dönemde çocuğun önemli ilişki alanı çekirdek ailesi ile sınırlıdır.

Çocuğun inisiyatif kullanma girişimine karşılık çocuğun çekirdek ailesi veya öğretmeni tarafından cezalandırılması ise gerek bu dönemde gerekse de gelecekte yaptıklarının yanlış olduğunu düşündürüp, onun suçluluk hissine kapılmasına neden olabilir. Ancak burada dikkat edilmesi gereken bir husus vardır. Çocuğun her yaptığıının onaylanması ahlaki gelişim açısından ilerleyen süreçlerde sorun yaratabilir (Çeviri: Dönmez, Elkind, 2019, s.32). Bu noktada doğru bir denge kurmak gerekir. Bu dönemde dengenin doğru kurulmasının getireceği temel kazanım ise “amaç” olacaktır.

Okul Çağı

Önemli ilişkiler alanı genişleyen ve ilk defa anne, baba ve çekirdek aile dışında etkileşim kurmaya başlayan çocuk Erikson'un "okul çağı" olarak adlandırdığı bu dönemde (yaklaşık 7-11 yaşları) artık birey bilincine erişmeye başlamış, yaşanan olaylardan sonuç çıkartacak seviyede muhakeme yeteneği gelişmiştir. Bu dönem içerisinde diğer dönemlerden farklı olarak anne ve babanın sağlamakta yetersiz kaldığı destek okul ve mahalle gibi dış çevrelerden gelebilir.

Bu evrede çocuğun öğrendikleriyle başardıkları arasındaki ilişkiyi muhakeme edebilme yeteneği doğru sonuçların oluşması halinde çocuğu olumlu etkileyebildiği gibi, bu mukayese sonucunda kendini yetersiz görebilme yetisine de sahiptir. İşte tam bu noktada "okul çağı"nın krizi olan "azim" ve "yetersizlik" duyguları baş gösterir. Çocukluğun bu evresinde çocuğa erişebileceği, yeteneklerinin elverdiği ve başarması muhtemel hedeflerin gösterilmesi, çocuğu başarılı kılmaya dolayısıyla da olası bir yetersizlik hissiyatına karşı alınmış doğru bir tavır olacaktır.

Buluğ Çağı

İnsanın kendisini tanımlaması adına sorduğu en kritik soru "ben kimim?" sorusudur. Esasen bu soruya verilecek olan cevap kişinin kimsiksel olarak kendini nasıl tanımladığının açık belirtisidir. Buluğ çağı olarak adlandırılan bu dönemde çocuk bilişsel ve bedensel varlığının farkına varmakta ve bu doğrultuda kendine has bir kimlik tanımlaması ortaya koymaktadır (Ada, Özdamar ve Pehlivan, 2016, s.103).

Her ne kadar doğduğumuz günden itibaren cinsiyetimizden bize verilen isme, giyeceğimiz renkten, sevdiğimiz yiyeceğe kadar bizi tanımlayan birtakım unsurlar olsa da bu dönemde devreye giren arkadaş grupları, çevredeki güçlü rollere sahip kişiler ve liderlik modelleri kişiyi etki alanına sokarak kimliğinin şekillenmesinde rol oynar. Dönemin güçlü karakterlerinden, ideolojilere, dini öğretilerden, karşı cinse birçok husus bu etki alanı içerisinde. Tabi kişi burada kendisine sorduğu "ben kimim?" sorusunu cevaplayabildiği ölçüde dönemin psikososyal krizi olan kimlik olgusunu aşabilir ve kendilerine bir kimlik edinebilir. Ancak bu süreçte birey bu soruya tatmin edici bir cevap veremediği takdirde "kimlik karmaşası" yaşamaya başlar. Bu durum ise çözülmemesi halinde ilerleyen dönemlerde dahi kişinin anlam arayışı sürecinde sıkıntı yaşamasına neden olabilir (Çeviri: Çok, Adams ve Kocerguis, 2019, s.230).

Genç Yetişkinlik

Kimlik oluşum aşamalarının belki de en sancılı süreçlerinden biri olan ergenlik döneminde kimlik edinen birey Erikson'un kişilik kuramının altıncı aşamasında yer alan "genç yetişkinlik" (17-30 yaş) döneminde daha yakın ilişkiler ve dostluklar kurabilir hale gelir. Bu dönemde iyi bir kariyere sahip olma ve evlenme gibi olgular kişi için değerli bir hal almaya başlar. Gerek evlilik müessesesi çerçevesinde gerekse de iş ortamında yakın bir çevre oluşturulmaya başlanır (Gürses ve Kılavuz, s.158). Süreci sağlıklı bir şekilde tamamlayabilen kişiler "yakınlık kurma" olgusuna erişebilirken, süreçten arzu ettiği verimi alamayan kişiler ise kendini çevreden "soyutlama"ya başlar. Bu soyutlanma durumu başkalarıyla dostluk kurma gibi insancıl durumlara engel olurken, kişiyi psikolojik yalnızlığa da itebilir. Ancak "genç yetişkinlik" dönemini sağlıklı bir şekilde atatabilen birey sevgi ve saygıyı esas alan ilişkiler kurabilir ve çatışmaların başarılı bir şekilde çözümünde başarılı performanslar sergileyebilir (Derman, 2008, s.21).

Yetişkinlik

Erik Erikson'un sınıflandırmasına göre yetişkinlik dönemi (30-60) "çizelgedeki en uzun zaman aralığını kapsayan" dönemdir. Kişinin aile kurduğu, çalışma hayatına katkı sağladığı, çocuk sahibi olduğu ve hayatını olağan akışına taşıdığı bu dönem bireyin en verimli dönemidir. Kişi az önce saydığımız şeyleri oluşturmak adına çok fazla zaman ve enerji harcar. Buna mukabil yine sorumlulukların en çok olduğu dönem olarak bu dönemi göstersek abartı bir ifade olmaz.

Yetişkinlik döneminde yoğun enerji ve zaman harcayan kişi eğer bunun karşılığı olarak iş sahibi olamayıp, evlilik kurumundan uzak kalması durumunda bu dönemin psikososyal krizi olan "yetersizlik" hissine kapılabilirler. Bu durum ise birey üzerinde ciddi bir psikolojik tahribat oluşturabilir. İş sahibi olup evlenen ve hayatını olağan akışına oturtan bireyler ise yetersizlik hissini zıttı olarak "üretkenlik" hissine kapılarak temel kazanım olarak içtenlikli ilgiye ulaşabilir. Bu durum ise bireyin bu psikososyal evreyi sağlıklı bir şekilde atlattığını gösterir.

Yaşlılık

Erikson'un psikososyal gelişim kuramının son aşamasını oluşturan yaşlılık dönemi adından da anlaşılacağı üzere takriben 60 yaş sonrasını kapsamaktadır. Kişi bu dönemde daha önceki evrelerde edindiği olumlu birikim sonucu kimliğini tamamlamaya oldukça yaklaşmıştır ve "içsel bütünlük" sağlamıştır. Bu olmuşluk duygusu kişide kemale erme hissiyatı yaratır ve temel kazanım olarak bilgelik hissiyle kişiyi ödüllendirir. Eğer diğer evreleri sağlıklı bir şekilde tamamlayamamışsa da o dönemlerden taşıdığı problemlerden ötürü "umutsuzluk" duygusuna kapılması muhtemeldir (Özgüngör ve Kapıkıran, 2011, s.117).

Şunu da belirtmek gerekir; kişi 80 yaşın üzerine çıktığı dönemlerde yaşadığı sağlık ve bedensel problemlerden ötürü bütün ilgisini bedeninde ve zihninde meydana gelen kayıplara vereceğinden geriye dönük bir umutsuzluk yaşama fırsatı bulamayabilir. Bu nedenle umutsuzluk sürecinin de kendine has maddi nedenleri olduğunu da söylemek gerekir.

1.3.3.3. Alfred Adler'in Psikodinamik Yaklaşımı ve Kimlik Oluşumu

İleri sürülen bu düşünceyi bizzat reddetmiş olsa da derinlik psikolojisinin C.G. Jung ve Sigmund Freud ile birlikte bir diğer önemli ismi olarak görülen Alfred Adler ileri sürdüğü kişilik gelişim hususunda psikodinamik olguyu kuramsal açıdan benimsemiştir. Adler'in kişilik kuramına değindiğimizde onun düşünceleri ile Sigmund Freud'un bu noktadaki düşüncelerini mukayese ederek ilerlemek ele aldığımız konunun zihinlerde daha net somutlaştırmak adına verimli olacaktır. Bu noktada yinelemek gerekir ki ele alınan bu mukayese tarzı ikisinden birinin doğruluğunu kanıtlamaya çalışmaktan öte, farklı görüşlerin bir arada sunulmasıyla her iki düşünceye dair zihinlerde yer etmesi olası olguları bir birikim olarak sunmaktır.

Bireyin oluşturduğu davranışların nedenlerinden öte kişinin davranış sırasındaki durumunu anlamaya çalışan Adler'in psikolojisi, faydalandığı psikoterapi uygulamasının etkisiyle bireysel psikoloji olarak da tanınmaktadır. Bireyin kişiliğinin bir bütün olması, süreklilik arz etmesi ve yine bireyin başarıya ulaşma odaklı olması bahse konu olan bu kuramın önde gelen özelliklerindendir (Eker, 2012, s.168-169).

Kişilik oluşumunu biyolojik unsurlara ve cinsellik olgusuna dayandıran Sigmund Freud ile Alfred Adler'i kişilik oluşumuna bakış açıları noktasında ayıran en keskin özellik Adler'in kişiliğin oluşumunda topluma verdiği önemdir. Ancak, burada Adler'in biyolojik unsurları ve cinsellik olgusunu önemsemediği gibi bir anlam çıkmaması gerektiğini belirtmek gerekir. Bu noktada Adler, kişiliği ve davranışı toplumsal yaşamın beraberinde sunduğu zorunluluklar bütünü olarak görür. Ona göre insan yaşamını ilk olarak ben merkezli sürdürmekte, ancak toplumla ilişkileri arttıkça artık bu merkeze yavaş yavaş toplumun diğer üyeleri dahil olmaktadır. Alfred Adler'e göre sağlıklı bir psikolojik yapı yine sağlıklı bir toplumsal ilişkiler bütünü üzerine inşa edilebilir. Bu sebeptendir ki Adler'in kişilik teorisi sosyal faktörlere oldukça fazla önem veren bir teoridir (Yörükhan, 2017, s.12). Daha anlaşılır bir ifade ile belirtmek gerekirse, toplumsal bir varlık olan insanın ben merkezli sürdürdüğü yaşam, zamanla evrilerek yerini toplum merkezli bir yönelime teslim etmektedir.

Adler (2006, s.62), *“insanı toplumsal bir yaratık olarak ele alıp inceleme zorunluluğundan”* bahseder. O, toplumu insanı yetiştiren bir eğitim kurumu olarak görür. Bu görüşten yola çıkılarak bireyin toplum yaşamına adım atması hayatının tümüne yayılacak bir öğrenim sürecinin başlamasıdır demek hatalı bir ifade olmayacaktır. Elbette ki yine Adler'in bu görüşleri doğrultusunda toplumsal hayattan mahrum kalan bir insanın kişilik gelişimi ile ilgili sorunlar yaşayacağı aşikârdır.

Bir yandan kişiliğin oluşumunda toplumsallaşmanın önemine vurgu yapan Adler, diğer yandan ise kişilik oluşumuna toplumsallaşma kadar katkı yapan bir diğer unsur olan “benlik” olgusuna vurgu yapar. Onun asıl üzerinde durduğu kelime ise bireyin hedefleri doğrultusunda yaşamasını sağlayan ve bu kararlara yönelik kararların oluşmasına zemin hazırlayan “yaratıcı benlik” tanımlamasıdır. Kişinin kendine has hayat biçimi kurmasını sağlayan yaratıcı benlik, bir yönüyle tüm davranışlarımızın temelinde bu unsurun olduğu bilgisini sunmaktadır.

Adler'in kişilik oluşumunda toplumsallaşma ile birlikte yaratıcı benliğinde etkili olduğunu belirttikten sonra, Adler'in kişilik gelişimini sınıflandırdığı iki başlığa da değinmek gerekir. Bunlar “hayat tarzı” ve “sosyal duygu” konularıdır. Benliğimiz şahsımızı yeterli tatmine ulaştırmak adına bireyi topluma yönlendirir. Eğer ki birey

toplumda kendini tatmin edici bir etkileşim bulamazsa bu sefer de hayat tarzını kendi inşa etme yöneliminde bulunur. “Yaratıcı benlik” olgusu bu noktada her bireyde farklı geliştiği için de kişileri farklı yaşam tarzlarına yönlendirir.

Alfred Adleri’in kişilik gelişimine dair görüşleri yukarıda ifade ettiğimiz olgularla sınırlı kalmamakla birlikte, Adler kişiliği belirleyen önemli faktörlerden biri olarak bireyin geleceğe yönelik amaçları olduğunu belirtir. Ortaya koyulan amaçlar ile birlikte kişi zihninde yaşamı algılamayı kolaylaştıracak imgeler oluşturur. Kişinin oluşturduğu bu imge ise gerçek dünya ile sürekli bir denge rolü üstlenir. Bu noktada amacın ne olduğu da Adler’in kişilik kuramı adına oldukça önemli bir mevzudur. Alfred Adler’e göre temeldeki en önemli amaç “üstün olma” arzusudur. Bu amacın gerçekleştirilememesi noktasında karşılaşılabilecek zıt durum ise “aşağılık duygusu” olarak görülür (2002, s.67).

Adler’in tasnifini yaptığı üstünlük duygusu ve aşağılık kompleksi konusuna kısaca açıklık getirilmesi gerekir. Öncelikle Adler “*insan olmanın aşağılık duygusuna kapılmak*” olduğuna dair görüşlerini sıklıkla dile getirir. Hayatı boyunca aşağılık kompleksi yaşamayan insanın olabileceği ihtimalini göz ardı etmese de Adler, bu durumun oldukça zor olduğunu da belirtir. Tüm bunlarla birlikte insanlık tarihini bir aşağılık duygusu ve bu duyguya karşı verilen mücadelenin tarihi olarak görür (s.59-60).

Adler’e göre insan, üstün ve yeterli olma duygusuyla dünyaya gelir. Dolayısıyla insan bu duyguyu tatmin etme noktasında attığı adımlarla hayatına ve kişiliğine yön verir. Doğumdan ölüme kadar devam eden bu duygu insan hayatının tümünü kapsayan devamlı bir olarak kişinin kişiliğine yön veren bir duygudur (Yörükhan, s.77).

Alfred Adler, kişide aşağılık veya üstün olma arzusu tarzında seyreden anomalilerin oluşacağı yerin toplum olduğunu belirterek, yine kişi kimliğinin oluşumunda toplumun etkisine atıfta bulunur. Lafin özü Adler’e göre insanın kimliği toplumsallaşmanın bir ürünüdür.

1.3.4. Referans Grup Teorisi

Kimlik oluşum teorilerine dair literatürde kendine önemli ölçüde yer bulan bir diğer kuram ise “referans grupları” kuramıdır. İlk defa Herbert Giram Hyman tarafından

kuramsallaştırılan, öncesinde ise Charles Cooley ve William Edward Burghardt DuBois gibi isimlerin fikirsel altyapısına katkıda bulunduğu referans grupları teorisi, insanların kendi kendini değerlendirme, kıyasta bulunda ve farklı toplumsal ortamlarda bulunma gibi unsurlarını esas alarak, başkalarında önemli gördüğü tutum ve davranışları benimseme prensibine dayanır. Bu kuramın temelini oluşturan ve diğer kuramlardan ayıran esas olan unsur, kişilerin genellikle dahil olmak istedikleri referans gruplarını seçme özgürlüğünü ellerinde bulundurmalarıdır. Bu noktada asıl değerli olan şey grupların etki gücü ve toplumsal zeminde izlenim oluşturduğu statüsüdür (Dawson ve Chatman, 2001, Erişim: 25. 02. 2019).

Referans grupları teorisinin derinliklerine inmeden evvel tarihsel gelişimine kısaca göz atmak yerinde olacaktır. Teoriye dair temel tartışmaların ilk izleri İngiliz sosyolog Charles Cooley'in 1902 yılında yayımladığı *"Human Nature and the Social Order"* eserinde görmek mümkün. Cooley bu yapıtında, daha referans grupları adıyla kuramsallaşacak bu fikirler bütününe dair bireylerin başkalarının kendilerini nasıl algıladıklarını düşündüklerine dayanarak çeşitli zihinsel ve psikolojik yorumlarda bulundu. Bu görüşlere ise daha sonra "ayna benlik" adı verilmiştir. Cooley'in eserinde konuya dair şu ifadeler yer vermektedir:

"Geniş ve ilginç bir vaka sınıfında, sosyal referans, kişinin kendine nasıl hitap ettiğine, belirli bir zihinde nasıl ortaya çıktığına ve kişinin kendi hissetme türüne göre nasıl belirlendiğine dair kesin bir hayal gücü biçimini alır. Buna karşı tutum diğer akla atfedilir. Bu türden bir sosyal benliğe, camdan yüzümüzü, figürümüzü ve elbisemizi gördüğümüzde yansıyan veya görünen ayna benliği adı verilebilir. Bizimle ilgilendikleri için veya onlardan memnun oldukları için onlara ilgi duyduklarını söyleyebiliriz. Bu yüzden hayal gücümüzde, başkalarının zihninde görünüşümüzün, düşüncelerimizin, amaçlarımızın, işlerin, karakterin, arkadaşların vb. bazı düşüncelerini algılama eğiliminde bulunuruz" (Dawson ve Chatman, Erişim: 26. 02. 2019).

Kısacası, Cooley, bireyin, başkalarının kendileri hakkında ne düşündüğünü, hakkında algıladığı veya hissettiği bir şekilde etkilediğini söyler. Bu açıdan bakıldığında ise başka bir kişi veya bir grup insan, kişinin algısını ve dolayısıyla onun tutumlarını, davranışlarını ve normlarını etkiler.

Referans grupları teorisinin fikirsel altyapısına destek veren bir diğerk isim ise sosyolog William Edward Burghardt DuBois'dir. 1903 yılında yayımladığı “The Souls of Black Folk” (Siyah Halkın Ruhu) adlı eseriyle kurama dair önemli katkı sunmuştur. Bu eserinde bir seviyeye kadar referans grupları teorisini o dönemde kuramsal adı koyulmuş olmasa da tanımlamaya çalışmıştır. DuBois, başkalarının ya da belirli grupların tutumlarının, davranışlarının, normlarının, bir bireyin kendisini nasıl tanımladığı ya da hissettiği konusunda önemli bir rol oynadığını ifade etmektedir. Ona göre teoriye bakmanın bir başka yolu, diğerlerinin grup üyelerinin yaşam dünyalarını tanımlarken oynadığı rolü ele almaktır. Örneğin, referans grup teorisini kullanırken, belirli grupların üyeleri, kendileri için önemli olduğuna inandıkları konulara duyarlı olacaktır. Bu durumda, bilgi davranışları, bazı araştırma stratejileri gerektiren aktif bir şekilde ifade edilecektir. Öte yandan, eğer üyeler bilgilerin kendi sebepleriyle ilgili olmadığına ikna olurlarsa, davranışları bu bilgiye bir ilgisizliği yansıtacaktır (FrouzanFar, Meimar ve Tagipour, 2012, s. 183).

Referans grubu teorisini kavramsallaştıran ilk isim ise Herbert Giram Hyman olmuştur. Referans grubu teorisine adını veren, akılsallaştıran ve kuramlaştıran Hyman referans grupları için “*sosyal tutumlar ve diğer kişilik özellikleri arasında arabuluculuk yapan topluluk rolüdür*” (FrouzanFar, Meimar ve Tagipour, s.183) demektedir. O, başkalarının tutumları, davranışları ve normları (bu durumda bir topluluk grubu), bireylerin kamu ve özel davranışları, davranışları ve normları üzerinde etkiye sahip olduğunu belirtmektedir. Bunlarla birlikte referans grupları teorileri çeşitli alanlarda yapılan araştırmalara temel oluşturdu.

Teorinin gelişim sürecine dair birtakım bilgiler verdikten sonra teorinin içeriğine dair olgun tanımlamalar yapmaya devam etmek yerinde olacaktır. Referans grubu terimi kapsamında gelişen fikirsel altyapı, bireylerin tutum ve davranışlarını etkileyen herhangi bir gruba atıfta bulunması mümkündür. Kuram, genellikle kişiler ve gruplar arasındaki iki ana ilişki türünü tanımlamak için kullanılır. Bu iki ana boyut "normatif" referans grubu davranışı ve "karşılaştırmalı" referans grubu davranışı olarak da bilinir. Bazı referans grupları, bireylere nasıl davranmaları gerektiğini öğrettiği için, "normatif" referans grubu olarak tanımlanır. Ek olarak, bazı sosyal gruplar veya "karşılaştırmalı" referans grupları, bireylere kendilerini veya gruplarını diğer bireyler veya gruplarla karşılaştırmak için bir

temel oluşturur. Karşılaştırmalı referans grupları ayrıca bireylerin duygularını ve davranışlarını da etkiler (Dawson ve Chatman, Erişim Tarihi: 26. 02. 2019).

Referans grupları temel seviyede bireyin yakın ilişki ağını oluşturan aile, iş arkadaşı, okul arkadaşı vb. yüz yüze yakın ilişkilerin kurulduğu kişi ve gruplar ile bireyin mensup olmadığı gruplar ve yüz yüze ilişkisinin olmadığı şarkıcı, yazar, futbolcu, aktör vb. kişilerden oluşur. Referans grup teorisi kapsamında, ortak deneyimler bir grup insan tarafından paylaşıldığından, bu deneyimlerden bireylerin kendileri için neyin uygun davranış, normlar ve değerler olduğunu değerlendirmesi durumunda ima edilir. Hayattaki çoğu durumda olduğu gibi, bizim için önemli olan şeyleri, başkalarının neyin önemli olduğunu açıkladığımızı nasıl kabul edeceği ışığında dile getiriyoruz. Referans grubu teorisi söz konusu olduğunda, hem tarihi hem de kültürel anlamı ifade eden belirli bir yaşamın ele alındığını da belirtmek gerekir. Bu teori anlayışına dayalı olan kullanım tanımlamalarını takiben, teoriyi net olarak tanımlamak adına aşağıdaki gibi bir özetlemeye başvurmak mümkündür:

“-Sosyal olarak, bireyler önemli olduğuna inandıkları gruplardan etkilenir.

-Bireyler, belli grupları nasıl davranmaları gerektiği konusunda bir rehber olarak kullanırlar (normatif referans grupları).

-Bireyler, kendilerini diğer bireylerle veya diğer gruplarla karşılaştırmak için grupları temel alır.

-Bireyler referans rehberi olarak birden fazla grubu kullanabilir.

-Bireylerin referans noktası olarak kullandığı bazı gruplar, grubun üyesi olan veya olmayan kişilerin tutumlarını ve davranışlarını etkileme gücüne sahiptir.” (Dawson ve Chatman, Erişim: 27. 02. 2019)

Literatür ayrıca referans grubu teorisinin köklerinin sosyal psikoloji alanında bulunabileceğini ve bu felsefi çerçevede yer alan kavramların bazı açılardan basit ve diğer bakış açılarından oldukça karmaşık olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, referans grup teorisinin sistematik kullanımıyla, belirli kişi ve grupların tutumları, davranışları, normları ve değerleri ile ilgili bilgi ve tahminler geliştirilebilir.

1.3.5. Sunulan (Gösterilen) Benlik Teorisi

Toplum yaşayışı üzerine kafa yoran düşünürlerden kimileri insana ait davranış biçimlerini sosyal yapıyı temel alarak açıklarken kimi düşünürler ise sosyal yapının oluşumunda insanların aktif rol oynadığı üzerinde görüş beyan eder. Kimlik teorileri kapsamında ele aldığımız bu konuda önemli düşünsel katkılarda bulunan Ervin Goffman ise konuya dair yaklaşımında birey davranışlarını esas alır ve icra ettiği çalışmalarında insan davranışlarını oluşturan mevzulara değinir.

Kişilerin günlük yaşamında meydana gelen iletişimsel süreçlerin ardından oluşan etkileşim ve bu etkileşim sonucu doğan ilişkileri açıklamaya çalışan Goffman, literatüre “tiyatro kuramı” diğer adı ile “dramaturjik yaklaşım” denen kuramsallaştırmayı oluşturdu. Goffman bu kuramsallaştırma ile toplumsal yaşayışı bir tiyatro sahnesine, toplumsal yaşayışı oluşturan bireyleri ise aktörlere benzetmektedir. Bu kapsamda Goffman (2016, s.158), *“tıpkı sahnedeki oyuncular gibi bizlerin de sürekli olarak karşısına çıktığımız çok çeşitli izleyicilere kendi imgemizi sunmakla meşgul olduğumuzu”* iddia eder. Daha net bir ifadeye bulunmak gerekirse, nasıl ki tiyatro sanatçıları sadık kaldıkları senaryo gereği üstlendikleri rolleri sahnede icra ediyorsa, toplumsal yaşayış içerisindeki bireyler de bu zeminin gerekleri doğrultusunda üstlendikleri rolleri oynamaktadır. Dramaturgical analiz ise, en temelde bireyin kendi tavırlarını kontrol etmek adına başvurduğu duygu işleyişini ve bireylerin zihinlerinde kurguladıkları ve olmak istedikleri kişilik modellerini araştırır (Şenol, s.118).

Tiyatro kuramının detaylarına daha fazla inmeden önce bu kuramın altyapısını oluşturan Ervin Goffman’ın benlik kuramsallaştırmasına göz atmak yerinde olacaktır. Goffman, bireyin sosyal yapıda denk geldiği farklı kişilere karşı nasıl tutum ve davranış sergileyeceğini, kendini nasıl ifade edeceğini ve bu ilişki ağı içerisinde ne tür stratejiler oluşturacağını “benlik sunumu” ekseninde açıklar. Kişinin kendine göre öteki olarak konumlandığı bireyler ile karşılaşması durumunda sunduğu izlenim ve sunma arzusunda bulunduğu izlenim sırasında kurduğu stratejiler kişinin şahsi niteliklerine göre farklılık gösterebilir. Goffman ise bu farklılaşmayı ikili benlik tanımı üzerinden izah etmeye çalışır. Goffman’a göre etkileşim sırasında sunulan rızaya dayalı benlik aynı anda uygulayıcının ve izleyicinin ortaya koyduğu performans neticesinde biçim alan benlik ile

bizzat oyunu oynayan benlik eş zamanlı olarak her kişiye ait bir şekilde mevcuttur. Çünkü kişi kendine göre öteki olarak konumlandığı bir kişi ile iletişim kurduğu sırada göstermek istediği yönleri ise istemediği yönlerini sahneye sunarak etkileşime geçer (Bayad, 2016, s.83).

Kişilerin öne sürdüğü dışavurumcu tavır iki çeşit işaret eyleminden meydana gelen benlik sunumu ile sürdürülür. Bu benlik sunumlarından ilki kişinin farkında olmadan oluşturduğu sözel ifadeler ve semboller ile ilettiği anlatımlardır. Bu anlatımlara ikinci olarak ise başka kişiler tarafından kişinin aktardığı davranışlar bütünü olarak görünen davranış eksenini içerir. Goffman işte tam bu noktadaki tavrı tiyatro kuramı eksenine değerlendirmiştir. Sosyal yaşamdaki bu etkileşim tıpkı sahnede oynanan roller gibidir. Bu eksenin bakıldığında kişilerin sosyal hayatta sunduğu benlik izlenimleri ise tamamen uzlaşımsaldır. Elbette tiyatrodaki olduğu gibi sahnenin ön yüzü varken bir de sahne arkası vardır. Bu kapsamda kişilerin kurduğu iletişim sonucu oluşan etkileşim esnasında ortaya koydukları uzlaşma için tam bir uzlaşma demek mümkün değildir. Burada sadece yüzeysel bir mutabakat söz konusudur (Bayad, s.83).

Goffman(s.158), *“hiçbir zaman olamayacağımız şey, yalnızca kadın ve erkek olmaktır, bizler ne yapar görünüyorsak oyuzdur”* der. Bu ifade ışığında Goffman’a göre insanlar kendileri olduklarına inandıkları kimliklerini sundukları sırada dahi esasen bir tiyatro sanatçısı tavrıyla oyun oynamaktadır.

2. MEDYA, SANAT VE EĞİTİM EKSENİNDE KİMLİK OLUŞTURMA

Üzerinde anlamsal bir uzlaşa sağlanamayan ve günümüzde sosyal bilimlere alakadar eden birçok bilim dalı kapsamında üzerinde tanımlamalar ve araştırmalar yapılan kimlik kavramı, yazılı tarihte adından ilk söz edildiği günden itibaren farklı içeriklerde ifade edilerek günümüze gelmiştir. Yaşanılan süreçteki hakim üretim biçimlerinden, Aydınlanma Çağı'na, dini tanımlamalardan teknolojik devrimlere kadar birçok unsurun kimlik kavramının içeriğine etki ettiğini söyleyebiliriz. Özellikle modern ve postmodern olarak adlandırdığımız dönemler, kimlik kavramının günümüz formatında belirli bir forma büründüğü önemli bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Dışsal gibi görülen bu süreçler bilinçli ya da bilinciz olarak birey ve toplumun kimlik yapısına şekil verirken, medya, sanat ve eğitim işlevi gören bazı organlar vasıtasıyla belirli ve bilinçli bir yönlendirmeye tabi tutulabilmektedir. Bu bölümde ise yön verilen ve biçimlendirilebilen bir kavram olan kimlik kavramının, medya, sanat ve eğitim alanlarında yapılan hamlelerle nasıl dönüştürüldüğünü ve nasıl revizyona uğradığını aktarmaya çalışacağız.

2.1. MODERNİZM VE POSTMODERNİZİM KAVRAMLARININ GETİRDİĞİ KİMLİK OLGULARI

Günümüz dünyasında üzerinde mutabık kalınan tek bir tanım ve bakış açısı olmayan kimlik kavramı, bu anlam karmaşası içerisinde disiplinler arası bir tartışmanın konusu haline gelirken, mekana göre değişen yapısı tarihsel süreç içerisinde de farklılıklara konu olmuştur. Seküler yaşamın tecrübe edilmediği, din temelli teokratik devlet mekanizmalarının işlevselliğini yoğun olarak sürdürdüğü dönemlerdeki kimlik tanımları ile buharlı makinelerin keşfi sonrası meydana gelen ekonomik, toplumsal ve çeşitli bilimsel gelişmelerin ardından gelişen kimlik sınıflandırmalarının birbirinden oldukça farklı olması bunun açık örneğidir. Elbette bu süreçte gerçekleşen değişimleri tetikleyen farklı maddi gelişmeler söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında kimlik kavramına dair en keskin dönüşümün modernizm denen olgunun doğuşuyla birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Modernizm kavramı her ne kadar 19. yüzyıl içerisinde tam anlamıyla şekle bürünen bir kavram olarak karşımıza çıksa da etimolojik kökeni

zannedilenin oldukça gerisine dayanır. Latince kökenli olan modern kelimesi, puta tapma eylemine karşı duruş sergileme manasına gelen modernus kelimesinden türemiştir. Takriben 5. yüzyıla denk gelen dönemlerde ise pagan inancı ile Hristiyan inancını birbirinden ayıran bir kavramsallaştırma olarak kullanılmıştır (Hatipler, 2019, s.412). Ancak modern kelimesi bugünkü formunu Aydınlanma Çağı döneminde ve sonrasında meydana gelen gelişmelere borçludur. Bu bağlamda modernizm düşüncesini bir Aydınlanma Çağı ürünü olarak anlamak yanlış olmayacaktır. Tarihsel ve tek yönlü bir çizgi olarak tanımlayabileceğimiz modernizm düşüncesinin, elbette Aydınlanma felsefesini yansıtan bir yönü vardır. Bu noktada modernizme dair söz konusu amaç ise ideal toplum düzeninin inşasıdır. Aydınlanmanın sunduğu felsefik muhteva ise aklın üstün olduğu gerçekliğini temel almaktadır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki moderleşme döneminde akılsallığın gelişim göstermesi yalnızca akılsal us seviyesinde kalmıştır (Atiker, 1998, s.7).

Felsefe, tarih, din ve siyasete dair ortaya koyduğu eleştiriler ile başlangıç hamlesini yapan modernizme geçiş (Octavio, 1994, s.89) tarihi açıdan büyük öneme sahip “*bilimsel, siyasal, kültürel, teknik ve endüstriyel*” (Albel, 1994, s.16) olarak sınıflandırılan dört önemli devrimin gerçekleşmesi ile sağlanmıştır. Bu bağlamda modernleşme kavramı teknik ilerleme ve sanayileşme kavramları ekseninde incelenmesi gereken bir kavram olduğu genel kabul görmekle birlikte, kırsal alanda yaşamını sürdüren köylü nüfusun sanayileşen kentlere doğru geçiş sürecini de kapsayan, artan sanayileşme ile birlikte farklı bir noktaya gelen ticaret olgusunu da kapsamaktadır (Aslan ve Yılmaz, 2010, s.97). Çünkü toplumsal zeminde meydana gelen bu değişim beraberinde önemli sosyolojik kırılma noktaları oluşturarak modern kimliğin oluşmasına altyapı sunacaktır. Bu anlamda toparlamak gerekirse modernizme dair parametreleri buharlı makinenin keşfi sonrası gelişen endüstri ve kapitalizm, artan kentleşme, kentleşmenin getirdiği yeni bürokratik düzen, teknolojik ilerleme ve belki de en mühimi ulus devletlerin ortaya çıkmasının oluşturduğunu söylemek mümkündür. 1789 Fransız Devrimi’nin ardından ortaya çıkan ve başta Avrupa kıtası olmak üzere dünyanın tamamını etki altına alan milliyetçilik olgusu, alan ile ilgili çalışma yapan birçok sosyal bilimciye göre modernite ile simbiyotik bir ilişkiye sahiptir. Milliyetçilik kavramının modernizmin bir sonucu olarak görüldüğü görüşü ekseninde şekillenen çalışmaların sunduğu ortak yön milliyet, millet ve

milliyetçilik gibi kavramların modern dönemlere dair kavramlar olduğudur. Güven'in (2015, s.269) ifadesi ile; *“kimliklenme sürecinde modernitenin siyasal yapılanması olan ulus devlet, uyruklarını homojenleştirici bir politika dahilinde belli bir ulus etrafında bütünleştirmek adına asimilasyon faaliyetlerine girişmiştir. Bu durum güçlü olmanın hak sebebi sayıldığı bir çevrede/çerçeve ile ulusla özdeşleştirilen belli kesimlerin lehine “ötekilerin” ise aleyhine olarak farklılıkların yok sayılması, hak ve özgürlüklerin sınırlandırılması / kısıtlandırılmasını içeren bir politik durumun oluşmasına neden olmuştur.”* Ayrıca modern döneme ait kimlik olgusunun aslında çoklu bir kimlikler bütünü olduğunu da belirtmek gerekir. Bu bakış açısı ile birey aynı zamanda ulusal bir kimliğe sahip olacağı gibi, mühendis, Müslüman, liberal, Fenerbahçeli vb. alt kimliklere de sahip olabilmektedir.

Modernist düşüncenin önde gelen isimleri isimlerinden sosyolog Emile Durkheim, George Simmel ve Talcott Parsons gibi isimlerin ifadesi ile modernlik; *“uzmanlaşmanın, bireyselleşmenin, farklılaşmanın, karmaşıklığın, sözleşmeye dayalı ilişkilerin, bilimsel bilginin ve teknolojinin egemen olduğu bir yaşam biçimidir”*(Kızılcı, 1994, s.88). Alman filozof Georg Wilhelm Friedrich Hegel ise modernizmi yaşanılan an olarak tanımlayıp, yaşanılan andaki zamanın anlamını içerdiğini ifade eder. Kuvvetle muhtemeldir ki onun bu tanımlamasından ötürü modern ifadesi bugün çağdaşlık anlamı ile kullanılır (Hatıplı, s.413). Modern kimliğin oldukça katmanlı, yeniliğe açık ve değişken olduğunu yönünde fikir beyan eden Kellner ise, modern kimliğe dair özellikleri şu şekilde sınıflandırmaktadır:

“-Kimlik, aynı zamanda toplumsal ve öteki bağlantılıdır. Böylelikle, yeni kimliklerin, olası kimliklerin sınırları sürekli genişlemekle birlikte, kimlikler hala görece sınırlandırılmış, sınırlanmış ve sabittir.

-Moda ve yaşam olanakları değişip genişledikçe insan kimliğini seçebilir, imal edebilir ve sonra yeniden imal edebilir.

-Modernitede toplumsal olarak tanımlanmış mevcut roller, normlar, gelenekler ve beklentiler arasında bir etkileşim yapısı hala vardır. İnsan bu süreç içinde kimlik edinmek amacıyla seçim yapmak, sahiplenmek ve yeniden üretmek zorundadır. Dolayısıyla “öteki” modernitede kimliğin kurucu unsurlarından biridir.

-Kimlik, her zaman istenildiğinde değişebileceğinin ve değişiklik yapabileceğinin farkındadır,

-Modernite geçmiş zaman biçimlerinin, değerlerinin ve kimliklerinin yıkılışının ve yenilerinin üretiminin bir aradalığını ifade eder.” (Kellner, 2001, s.195-196).

Bu açıdan bakıldığında modernizmin getirdiği kimliğin sorunsalı, kendimize ait ben olgusunu ne şekilde kurar, kurduğumuz benliğimizi nasıl kavrar, özümser, yorumlar ve bir başkasına nasıl sunarız? soruları ekseninde şekillenmektedir.

Kimlik kavramının tarihsel süreç içerisinde muhtevasının değiştiği bir diğer olgu ise postmodernizmdir. İlk duyuşta modernizmin zıttı olarak anlaşılan, ancak esasında aralarındaki ilişkinin tam olarak bir reddiye boyutunda olmadığı postmodernizm biçimsel bir tanımlama olmamak ile birlikte tarihsel de bir yapıya sahiptir. Bu yönüyle postmodernizm bir anlamıyla modernizm ile bir hesaplaşma durumunu ifade etmektedir. Postmodernizme dair incelemeleri modernizm ile birlikte ele almak bu anlamda daha uygundur. Anlamlardaki belirsizliği gidermek adına postmodernizme dair ortaya konulan görüşleri tartışmak konu bağlamında faydalı olacaktır.

1939 yılında ortaya koyduğu çalışmalar ekseninde bilimsel zeminde ilk defa Arnold Toynbee tarafından kuramlaştırılan postmodernizm kavramı edebi ekseninde; *“modernist arayışın canlılığını kaybetmesinden sonra 20. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan çeşitli üslup ve yönelişlerin adı”* (TDK, Erişim: 22.01.2020) olarak tanımlanırken, günümüz mimarisinde ise *“işlevsel olmayı bir tarafa bırakıp değişik yapı biçimlerini serbestçe kullanma eğiliminde olan üslup”* olarak görülmektedir (TDK, Erişim: 22.01.2020). Toynbee, 1947 yılında yayımladığı “Bir Tarih Çalışması” adlı yapıtında modern olarak adlandırılan çağın esasen 1875 yılında tamamlandığını ve bu son buluşun ardından tarihsel açıdan yeni bir döneme girildiğini belirterek bu dönemi “postmodern çağ” olarak adlandırmıştır (Abel, 1994, s.16).

Postmodernizm kavramı özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ortaya konulacak yeni ekonomik, siyasal, kültürel, sanatsal düşüncelerin ve yeni düşünsel üretimlerin anlaşılmasında ve yorumlanmasında önemli bir kavramsallaştırma olarak kullanılmaya çalışılmıştır. Bu uğraşın getirdiği anlamsal kargaşanın giderilmesi adına da postmodernizme dair çeşitli tanımlamalar yapıldı. Postmodernizm dendiğinde sanatta,

Rauschenberg, Baselitz, Schnabel, Kiefer, Warhol adlı kişiler gelirken mimaride Jenks ve Venturi, tiyatrodan Arthaud, felsefede Derrida, Baudrillard ve Lyotard gibi isimler ilk olarak akla gelmektedir (Sarup, 1997, s.187). Çeşitli yönleriyle birbirine benzeyen ama kimi yönleri ile de belirli hatlarla bu tanım kalabalığının arasında en kapsayıcı tanım ise Heywood'dan gelmiştir (Heywood, 2013, s.324):

“Post-modernizm, başta genel batılı sanat, mimari, kültürel gelişmelerdeki deneysel hareketleri tarif etmek için kullanılan karmaşık ve kafa karıştıran bir kavramdır. Sosyal ve siyasi analiz aracı olarak post-modernizm, sanayileşme ve sınıf dayanışması özelliği taşıyan topluluklardan gittikçe daha bölünmüş ve çoğulcu “bilgi” topluluklarına doğru kaymayı öne çıkarır; bu toplumlarda bireyler, üreticiden tüketiciye dönüşür, bireycilik, sınıf, din ve ırk bağlılıklarının yerini alır. Post-modernistler, kesinlik diye bir şeyin olmadığını ileri sürerler, mutlak ve evrensel doğrular tepeden bakan birer yorum olduğundan bunlardan vazgeçilmelidir. Bunun yerine söylem, tartışma ve demokrasi vurgulanmalıdır.”

Postmodern görüşü modern sonrası yeni bir süreçler bütünü olarak tanımlayan postmodern teorisyenler, yaşanan postmodern dönemi kapitalizmin kültürel mantığı şeklinde ifade etmektedirler (Güven, s.271). İletişim teknolojilerinin gelişimi, medyanın bu teknolojiye dayanarak yayılması yoluyla daha da kitlesel bir iletişim aracı haline gelmesi postmodern olarak adlandırılan bu sürecin daha da hızlanmasına yol açtı postmodern teorisyenler tarafından ortak noktada buluşulan görüştür. İletişim alanında meydana gelen bu teknolojik gelişmeleri Baudrillard ve Lyotard gibi postmodern düşünürler enformasyon, bilgi ve teknoloji biçimleri şeklinde yorumlarken, neo-Marksist olarak tanınan Jameson ve Harvey gibi isimler ise sermayenin küresel ölçekte yayılması şeklinde ilerleyen kapitalizmin ileri bir evresi olarak tanımlamaktadır (Best ve Kellner, 1998, s.16). Bu durum ise tıpkı modernizm ile gelen yeni bir kimlik tanımlamasını ve şeklini oluşturduğu gibi postmodernist süreçleri de etkileyerek yeni bir kimlik şemasının tanımlanmasına neden olmaktadır.

Güven'in (s.271) ifadesi ile postmodernite; *“kültürel, sosyal, ekonomik ve siyasal alanlarda modernitede vurgulanmayan, önplana çıkarılmayan ve ikincil olarak görülen unsurları önplana çıkararak ve bu unsurlara vurgu yaparak hem moderniteyi*

eleştirmekte hem de modernitenin eksikliklerini örtmeye yönelik farklı bir bakışı” öngörmektedir. Kimlik kavramı bağlamında ele aldığımız modernizm ve postmodernizm kavramları toplum denilen kitlesel yapıyı iki farklı şekilde ele almaktadırlar. Sözgelimi modernizm kavramı toplumsal yapıyı bütüncül bir eksenle ele alırken, postmodernizm ise modernizm görüşünün aksine daha yerel ve çoğulcu bir toplum yapısını temel almıştır. Modernizmin etkisiyle toplumsal zeminde etkili olan milliyet ve milliyetçilik gibi ifadeler kendisine karşılık bulurken, postmodern çağda ise toplumsal zemin çokkültürcü bir özelliğe sahiptir (Çağırkan, 2018, s.387).

2.2. İDEOLOJİK BİR PEYZAJ OLARAK KİMLİK

Kişilerin olguları idrak ediş biçimi, zihinlerde oluşan dünya tasavvurunu biçimlendiren, toplumsal yaşayışını ve günlük yaşam pratiklerini şekillendiren, en nihayetinde dünyayı telakki ediş kurgusuna yön veren önemli bir mevzudur. İdrak ediş biçiminin insan zihnindeki yansıması olan “dünya görüşü” ise bireyin nasıl hareket etmesi gerektiğinin bir nevi matematiksel karşılığıdır. Şeriati’nin ifadesi (2016, s.14) ile “*varlığın zihnimize yansıyan tasviri davranışımıza, inancımıza, toplumsal tarzımıza, toplumsal ve bireysel yaşantımıza doğrudan etki eder.*” Varlığın zihinde oluşturduğu bu imgesel kavrayış ise dünyayı algıladığımız, gördüğümüz, anlamlandırdığımız şekliyle karşılık bulduğunu bize göstermektedir. Jean Paul Sartre’ın da ifade ettiği gibi; “*herkes dünyayı tanıdığı biçimde yaşar*” (Şeriati, s.15). Ulağlı (2018b, s.9) ise; “*toplumların kimlik edinme aşamasında siyasal ve tarihsel olguların etkisinde kaldığını*” söyler. Peki insanın hayata, olaylara, olgulara dair tutumunu ve günlük yaşam pratiklerini bu denli etkileyen dünya görüşü, belirli güç odakları tarafından, bireyleri ve kitleleri belirli bir odağa kanalize etmek adına nasıl dönüştürülür, bu dönüşüm ile ne hedeflenir? Bu soruya cevap verilmesi ise mühim bir meseledir.

Toplumsal, siyasal ve bireysel zeminde belirli bir doktrin eşliğinde ortak bir öğretiyi sunan, siyasal bir partinin, mevcut iktidarın veya alternatif oluşumların davranışlarının şekillenmesinde pusula işlevi gören düşünceler bütünü olarak karşımıza çıkan ideolojiler, bu kapsamda kişilerin veya kitlelerin dünya görüşünü şekillendiren yapılardır. Dünya görüşünü şekillendirme hedefinde olan ideolojiler ise bu süreçte üç farklı işleve sahiptir: “*İdeoloji belirsizliğe ilişkin korkuyu “katlanılabilir bir kaygıya”*

dönüştürür, ideoloji, toplumsal yaşamda bir “anlam” alanı sağlar, ideoloji, seküler dünyanın “değer” taşıyıcısıdır” (Macit, 2016, s.33).

Konuya dair üzerinde duracağımız husus ise kitlelerin ortak ideolojik hassasiyetlere sevk edilme davranışlarını daha çok egemen yapı(devlet) ekseninde irdeleme gayreti yönünde olacaktır. Egemen iktidar, mevcut varlığını korumak, güçlendirmek ve daha da etkin hale gelebilmek için kitlelerin kendisine sunduğu aidiyete ihtiyaç duyar. Kitlelerin desteğini ve sadakatini kazanmak isteyen bu egemen yapılar, yaptıkları siyasal aktivitelerin toplum nezdinde meşrulaştırması için ise ortak ideolojik hassasiyetlerin yaratılması için gayret gösterirler. İdeolojiler vasıtasıyla oluşturulmaya çalışılan ortak toplumsal kimlik yapıları ise, egemen iktidarın meşrulaştırma sürecine tabi olurlar. İdeolojik bağlamda gerçekleşen bu meşrulaştırma faaliyetleri ise çeşitli stratejilerin bir arada kurgulanması ve sunulması yoluyla gerçekleştirilir. Mevcut siyasal muktedir, ilk olarak toplumsal zeminde kendine yakın değerlerin ekseninde birleşme gayreti gösterirler. (Bu inanç, milli his vb. şeyler olabilir) Sahip olduğu ve ortak değerde buluşturmaya çalıştığı hassasiyetlerin doğallaşması, akabinde ise evrenselleşmesi noktasında gayret göstererek, öteki olarak sunduğu görüşleri karalama çabasında bulunurlar. Daha sonra ise öteki addettiği ideoloji ve düşünce yapılarını sistemleştirdiği bir mantıksal düşünceler bütünüyle dışlar, çarpıklaştırır ve yanıtlar (Eagleton, 2005, s.23).

Marksist kuramcı Louis Althusser ise muktedir devlet yapılarının kitleleri (Althusser’in burada ifade ettiği kitle işçi sınıfıdır) sahip oldukları ideolojik muhteva ekseninde birleştirme çabalarını “devletin ideolojik aygıtı” ve “devletin baskı aygıtı” şeklinde isimlendirerek kuramlaştırma çabasında bulundu. Ona göre devlet; “*işçi sınıfı üzerindeki egemenliğini güvence altına almasını sağlayan bir baskı makinesidir*” (Althusser, s.44). Devletin ideolojik aygıtları, dinsel yapıların oluşturduğu dinsel dialar(devletin ideolojik aygıtları), özel ya da devlet fark etmeksizin devletin ideolojik silahtarlığını yapan okul diaları, devlet kalıpları ekseninde şekillenen aile diaları, siyasal, sendikal, medya ve kültürel dialar olarak sınıflandırılmaktadır. Baskı aygıtları ise asker, polis, mahkeme, hapisane gibi bürokrasinin ağırlıklı bulunduğu oluşumlardır. Ancak devletin ideolojik aygıtları ile baskı aygıtları birbirlerinden belirli özelliklerden ötürü ayrılmaktadır. Devletin baskı aygıtları doğrudan şiddet ve baskı üzerine kurulu bir işleme

biçimine sahipken ideolojik aygıtlar ise alanında uzmanlaşmış kurumlar tarafından, daha çok ideolojik bir bombardıman sunulması şeklinde gerçekleşir.

Netice itibari ile kitleler üzerinde oluşturulan ideolojik bütünlük çalışmaları, dünya görüşlerine sızılmaya çalışılan kitlelerin ortak bir toplumsal kimlik yaratma çabalarının bir göstergesidir. Bu yönüyle bakıldığında ideolojiler, insanların dünya görüşlerine etki eden, kitleleri ortak doğrular ve çıkarlar etrafında toplamaya çalışan birer toplumsal kimlik oluşturma ürünüdür denilebilir.

2.3. MEDYA İÇERİKLERİNİN KİMLİK İNŞASINDAKİ ROLÜ

Bireyin kimlik oluşum aşamalarındaki etki alanlarından geçtiğimiz bölümlerde bahsetmiştik. Dünyaya yeni gelen kişinin kimliğinin oluşma sürecindeki ilk etki alanı anne ve babadan oluşur. Bu etkileşim alanını daha sonra aile, okul, arkadaş ortamı şeklinde birbirini takip ederek genişler. Bu süreçte bireyin bizzat ilişki kurduğu, etkileşim halinde olduğu bireyler ve toplumsal yapı ise kişinin kimlik oluşum sürecine direkt etki etmektedir. Ancak bir husus var ki kişinin kimlik oluşum sürecini yakın etki alanı sınırları dışına çıkartarak, uzamsal etkileşimi binlerce kilometre uzaktaki bir erk tarafından sağlanmasına neden olmaktadır. Bu etkileşimi sağlayan güç ise “medya” olarak adlandırılmaktadır.

15. yüzyılda Gutenberg tarafından geliştirilen basım tekniklerinin ardı sıra gelişen enformasyon akışının bir tezahürü olarak karşımıza çıkan basın faaliyetleri, 17. yüzyılda gazete adı altında olgun örneklerini vermiştir. Bir fikir yayma aracı olarak görülen ve toplumun enformasyon ihtiyacını gideren basın faaliyetleri, özellikle 1900’lü yılların başından itibaren radyo denilen yeni icat ile farklı bir boyut kazanmıştır. Yeni gelişen bu enformasyon aracının devletler tarafından bir propaganda aracı olarak kullanılması ise çok gecikmemiştir. Radyo-gazete ölçeğinde gelişen medya-devlet ilişkisi o denli iç içe geçmeye başladı ki I. Dünya Savaşı’nda kitleleri bir arada tutma ve kamuoyunu yönlendirme silahı olarak kullanılması gecikmemiştir. Bu durum, özellikle II. Dünya Savaşı sırasında çok daha gelişkin bir boyut kazanmıştır. Medya-devlet ilişkisi öylesine gelişti ki, Hitler, elde ettiği başarılarla radyo olmadan ulaşamayacağını dile getirmiştir. Ses ve görselin bir bütün haline geldiği televizyon teknoloji ise medya-toplum ilişkisini pekiştiren önemli bir etkileşim alanı olmuştur. Özellikle 2000’li yıllarda gelişim

gösteren internet teknolojilerinin bir tezahürü olarak karşımıza çıkan dijital medya faaliyetleri ise günümüze ulaşan medyanın bütüncül hikayesini nihayetlendiren bir adım olmuştur.

Medya iletişim çalışmaları yürüten Denis McQuail, Deaniel Katz ve Graeme Burton, medyanın üstlendiği işlevselliği beş başlık altında sınırlandırmıştır. Medyanın işlevleri olarak adlandırılan bu sınıflandırma şu şekilde sıralanmaktadır: “*Bilgilendirme, kültürel devamlılık, toplumsallaştırma, kamuoyu yaratma ve eğlendirme*” (Özdemir 1998, s.35-36). Bu sınıflandırma ekseninde medyanın toplumu yönlendirici bir etkisi olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle medyanın kültürel devamlılık sağlama, toplumsallaştırma ve toplumun ortak fikirde buluşacağı kamuoyu oluşturma gayreti, medyaya hakim güç unsurları tarafından kullanılan, devlet bazında ise çoğu zaman toplumsal kimlik oluşturma gayretlerinin yegane aracı olan bir süreçtir.

Medya denilen olgunun yukarıda bahsettiğimiz işlevleri doğrultusunda topluma dair farklı kesimleri münasebete sokma, bu kesimler arasında yakınlık sağlama ve bu yolla toplumsal farklılıkları azaltma gayretinin aynı zamanda ulusal birliği sağlama yönünde de kuvvetli bir araç olduğunu söylenebilir (Turam, 1994, s.37). Özellikle ulus devlet yapılarında, toplumu ortak ülküler bütünü ekseninde buluşturma, ulusal bütünlüğü sağlama ve bu ekseninde toplumsal bir kimlik oluşturma amacıyla medyayı etkin bir güç olarak kullandığı bilinmektedir.

Kitle iletişim araçlarına hakim olan medyanın, resmi ya da popüler olan ideolojileri muhkem kılma, berraklaştırma ya da dönüştürme gücüne dikkatleri yönelten, ayrıca şahsi çıkar sahipleri ve devlet yapıları tarafından birer propaganda aygıtı olarak kullanılma durumuna dikkat çeken Hobsbawm, bu süreçte medyanın bir propaganda aracı olarak bireyi ve toplumu dönüştürme gücüne dikkat çekmektedir (Hobsbawm, 2007, s.169). Devlet bazında ele almak gerekirse, ekonomik, siyasal ve kültürel olgularla iç içe geçen ve toplumsal denklemlerdeki devletsel (ulusal) söylemleri yeniden üretme aracı olan medya, bu ekseninde toplumdan bağımsız olamayacak durumdadır. Küçük Durur’un ifadesi ile medya (2011, s.49); “*milletlere ya da milli/ulus devletlere bölünmüş dünya sisteminde, sadece, siyasetin konu edildiği en önemli medya türü olarak kabul edilen, milletlerle ya da kendi milletiyle ilgili olaylar hakkındaki haberleri verirken değil, diğer*

medya türlerinde de gündelik hayatın her alanını temsil ediliyle, bir millete ait olma durumunu doğallaştırarak bu sistemi yeniden üretmeye yönelik milliyetçi bir retoriğe sahiptir.”

Ulus devlet yapılarının oluşturduğu ulusal sistemde devlet-medya ilişkisi bu eksende genellikle ulusal kimlik oluşturma hedefiyle bu seyirde gerçekteşmektedir. Bu yönüyle toplumsallaştırma ve kültürel devamlılığı sağlama işlevine sahip olan ulusal medya Bostancı'nın(1996, s.1540) ifade ettiği gibi; *“belirlediği gündemler, ulusal sembollere sık sık yaptığı atıflar, üslubundaki belli bir ulusa ait olma bilincini güçlendirecek şekilde kullanılan ve ‘ötekiler’le ‘biz’i ayıran kavramlar dolayısıyla ulusçuluğun nesnesi olan halkın ‘bilişsel stilini’ dönüştürür.”*

Televizyon yayınları için 20. yüzyılın en etkin kitle iletişim aracı olduğunu söylemek mümkündür. Kitlelerin televizyon programlarına gösterdikleri ilgi, günlük yaşam saatlerinin önemli bir bölümünü işgal etmektedir. Bu anlamda, televizyon tarafından sunulan enformasyon akışının çok daha devamlı, tek yönlü ve etkili olduğu söylenebilir. Elbette kişilerin televizyon programlarına dair ilgisi çeşitli unsurlara göre farklılık göstermektedir. Kişinin eğitim durumu, yaşı, politik tavrı vb. birçok sosyolojik unsur televizyon izleme çeşitliliğini farklılaştırmaktadır. Bu nedenledir ki televizyonun tarihini incelediğimizde, bu dinamikleri dikkate alan ve bu seyirde gelişen bir yapıya sahip olduğunu görmekteyiz. Medya araçlarının tarihsel seyri ağıısından en önemlisi diyebileceğimiz televizyonun kendine has işlevleri mevcuttur. Fiske ve Hartley ise televizyonun toplumsal yönüne dair işlevlerini şu şekilde nitelendirmektedir:

“-Toplumda kabul edilebilir gerçekteşlerin tabiatı konusunda yerleşik kalıpların oturtulmasına ve bunların sınırlarının belirlenmesine yardımcı olmak,

-İlettiği mesajların içerdiki ideolojik temeller sayesinde bireylerin toplumun yerleşik kültürel sistemine adapte edilmelerini sağlamak,

-Yerleşik kültürün değerlerini ağııklayarak ve gerektiğinde savunarak dünyada yaşayan tüm insanlara tanıtılmasının aracılık etmek,

-Öte yandan toplumun yerleşik kültürüne de dünyanın diğer kültürleriyle bir araya gelerek aktif olarak ideolojilerini ve geçerliliğini sınama imkanı yaratmak,

-Toplumların kültürlerinde dünyadaki değişimlere ayak uydurulmamasından kaynaklanmış olabilecek herhangi bir toplumsal veya siyasal yetersizliğin ve aynı zamanda toplum içerisinden gelen yeni ideolojilere yönelik değişim taleplerinin ortaya çıkmalarına ve sergilenmelerine olanak sağlamak,

-Bu arada toplumu oluşturan bireylerin her birine kişisel kimliklerinin ve statülerinin siyasal kültürün tümü tarafından garanti edildiği güvencesi vermek,

-Ve böylece toplumun bireyelerine güvenlik ve paylaşma hissinin yanında kültürel bir bütünün parçası olma duygusunu iletmek”(Turam, s.105).

Yazılı basın da az önce ifade ettiğimiz kitle iletişim araçlarında olduğu gibi benzeri misyonlar edinmektedir. Ulusal söylemler, milliyetçi ifadeler, ulusal tarih çerçevesinde geçmişe yapılan atıflar ve yayın politikası ekseninde edindiği tutum, kamuoyunu bilgilendirme amacının yanı sıra kitlelere bir misyon yükleme hedefi de gütmektedir. Bu tarz ifadelere ise yoğunlukla ulusal spor müsabakalarının gerçekleştiği dönemlerde rastlanmaktadır.

2.4. SANAT ÜRETİMİNİN İDEOLOJİK KİMLİĞİN İNŞASINDAKİ ROLÜ

Toplumsal bir varlık olan insanın, gördüğü, algıladığı ve hissettiği gerçekliğin ya da zihninde tasavvur ettiği soyutluğun dışavurumu olarak tarihin ilk dönemlerinden beri karşımıza çıkan sanatsal faaliyetler, değişime ve daimi ilerlemeye tabi olan tarihin çeşitli merhalelerinde gelişerek ve eksen değiştirerek varlığını sürdürmüştür. Sözün ehil hale getirildiği yazılı kültür sürecinde ise sanatın yapısal işlevine ve ne anlam ifade ettiğine dair çeşitli tanımlamalar yapılmıştır. Bu tanımlamalara dair farklı bakış açıları geliştirilmiş olsa da uzlaşa sağlanacak temel anlamlar üzerinde ortak fikirler ileri sürülmüştür. Sanatın tanımına dair literatürde ise en öz haliyle şu tanımlamalara yer verilmektedir: “İnsanın el becerisiyle yaptığı şeyler; gözlem, çalışma veya uygulama yoluyla elde edilen üstün nitelikli öğrenme yeteneği; bir işi belli bir estetik duyguyu yansıtacak biçimde gerçekleştirme tarzı; bir etkinliğin gerçekleştirilmesi veya belli bir işin yapılmasıyla ilgili yöntem, bilgi ve kuralların tamamı” (Koç, 2009, s. 90).

Sanat, toplumsal zeminde etkileşimi sağlayan önemli bir mekanizmadır. Sanatı üreten ile sanatı deneyimleyen kitle arasındaki bir etkileşim biçimi olarak karşımıza çıkan

sanatın, toplumsal yönünün güçlü olması, kitleleri etkileme ve düşüncel süreçlerini değiştirme gücüne sahip olması zaman içerisinde iktidar ve sanat yapıları arasında kaçınılmayacak bir ilişkiye zemin hazırlamaktadır (Satır, 2018, s.566). Sanatın iktidar öznesi haline gelmesi ise ilk mülkiyetçi devlet yapılarından, günümüz ulus devlet biçimlerine kadar devam eden bir sanat-iktidar ilişkisi ekseninde “ideolojik sanat” formunun doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu ilişki ağı ekseninde ise sanatın, önemli bir propaganda unsuru olması, mevcut iktidar ideolojisinin devamlı üretimini sağlayan bir mekanizmaya dönüşmesi kaçınılmaz bir hal almıştır. Haliyle sanat günümüzde bir iktidar öznesi olarak devletin ideolojik aygıtlarından biri haline gelmiştir.

2.4.1. Propaganda Unsuru Olarak Siyasallaşan Sinema

Görüntülenebilir mesaj tekniğinin fotoğraftan sonraki ilk hareketli örneği olarak karşımıza çıkan sinema teknolojisi 19. yüzyıldan itibaren günden güne gelişim gösteren bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk dönemlerinde hareketli görüntünün aktarımı amacıyla kullanılan, zamanla sanatsal ifadenin bir aracına dönüşen ve özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren ciddi bir gelişim gösteren sinema, 1950’li yılların ardından ise günümüz formuna yakın bir seyre ulaşmıştır (Aziz, 2017, s.81).

Sanatsal ifadenin hareketli görüntüdeki tezahürü olarak görülen sinema, teknik açıdan günlük yaşam pratiklerini olağan şekline yakın ifade etmesinin yanı sıra, jest, mimik, ses vb. ifadeleri de barındırmasından dolayı etki gücü oldukça yüksektir. Lotman’ın (2012, s.23) ifadesiyle; *“beyazperdede geçen olay ne kadar gerçekdişi olursa olsun, seyirci buna tanık olur ve deyim yerindeyse olaya dahil olur. Bu nedenle seyirci, olayların gerçek olmadığını bilmesine karşın sanki gerçekmiş gibi duygusal bir biçimde tepki gösterir.”* Lotman’ın sinemaya dair bu betimlemesi ise bu sanatsal mekanizmanın, kitleler üzerinde ne denli etkili olduğunun açık göstergesidir. Kitleleri bu denli etkileme gücüne sahip olan, bu bağlamda olguların gerçekliğinden ziyade hissettirdiğine dair etki alanı oluşturan sinemanın bu gücü, kitleleri kendi görüşü etrafında birleştirme amacı güden politik unsurların gözünden kaçmamıştır. Aziz’in de dediği gibi; (2014,s.76) *“yaşamın politik gerçeklerini görsel ve işitsel iletişim araçlarının etkisiyle mesaj çoğaltıcı bir görünüme kavuşturan”* sinema, politik eksene hapsolmaktan kurtulamamıştır.

Propaganda sineması olarak adlandırabileceğimiz ve ideolojik ekseninde yeni bir kimlik yaratma ya da iktidarın kendini yeniden üretme aracı olarak kullanılan bu sanatsal mekanizma, politik eksenindeki varlığını sıklıkla tarihe yaptığı göndermeler üzerinden gerçekleştirmektedir. Günlük yaşamın hareket alanlarını ciddi bir materyal olarak değerlendiren propaganda sineması, mevcut gücüyle tarihi ve güncel siyasal gelişmelerin kısa sürede beyaz perdeye yansması ve aktarılan görüntü vesilesiyle kitlelere ideolojik bakış kazandırılmasını hedefler. Politik sinema aynı zamanda iç politik yapı, tarihsel bağlam ve kendini yeniden üretme faaliyetlerinin yanı sıra uluslararası zeminde meydana gelen politik krizlere de yer vermektedir. Bu ekseninde gelişen sinema sistemi, devlet, toplum ve ekonomi dinamiği ekseninde kitle iletişimi açısından birleştirici ve tümleyici bir güce sahip olduğundan iktidar erki tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Sinemanın politikleştirilen ve bir ideolojik aygıt olarak kullanılan bu tavrı günümüzde de benzeri hedefler çerçevesinde kullanılmaya devam edilmektedir. Ayrıca siyasal sinemanın özellikle yeni kurulmaya yüz tutan ulus devletlerin milli kimliğinin oluşturulmasında ve mevcut uluslaşma sürecini hızlandırmada etkin bir araç olduğunu, bu nedenle de ulus devletlerin bu araca çok sıkı sarıldıklarını belirtmek gerekir. Atilla Dorsay (1984, s.49) ise propaganda sinemasını şu şekilde tanımlar:

“Propaganda sineması, bir kez, bir tek olayda işe yarayacak olan sinemadır. Onu en az ilgilendiren şey sinemadır. Yaratıcının kimliği önem taşımaz. Filmi yapanlar, asıl savaşı yapanlarla karşımayı denemelidirler ve filmin teknik öğeleri, örneğin FrancoSolanas’ın filmleri gibi, ayrıca şiirsel bir boyut kazanıyorsa, bu neredeyse bir kazadır ve böyle bir kaza sinemada çok az gerçekleşir.”

Politik sinema alanında yapılan sinema çalışmasının ilk önemli filmi Sovyet Rusya döneminde Rus yönetmen Sergey Einstein tarafından yapılan “Potemkin Zırhlısı” adlı yapıttır (Aziz, s.81). “Potemkin Zırhlısı” sessiz olarak hazırlanan, Sovyet Devrim değerlerini net bir şekilde savunan bir politik sinema örneğidir. Film bünyesinde yoğun bir komünizm propagandası barındırmaktadır. Film çekildiği yıllarda ve takip eden süreçte propaganda sineması ekseninde ciddi bir etki alanı oluşturmuştur. Nazi Almanyası’nın Propaganda Bakanı Joseph Goebbels’in filme dair şu ifadesi ise filmin etki gücü adına oldukça önemlidir: “Eşi benzeri olmayan bir şaheser... Bu filmi izleyen insan bir Bolşevik olabilir” (Aziz, s.82).

Politik sinemaya dair verilebilecek önemli örneklerden bir diğeri ise Nazi yönetimindeki Almanya’da dönemin siyasal konjonktürünü kapsayan ve 1934 yılında Nazi Partisi tarafından gerçekleştirilen kongre sürecini ele alan “*İradenin Zaferi*” adlı filmidir. Leni Riefenstahl’ın yönetmenliğini üstlendiği film, propaganda çalışması ekseninde bünyesinde önemli detaylar barındırmaktadır. Film içerisinde kitlenin gösterdiği teveccüh ile ilahi bir imaja bürünen Hitler’e dair slogan belki de filmin en vurucu propaganda söylemini oluşturmaktadır: “Tek ulus, tek lider, tek devlet” (Ulağlı, 2005a, s.145).

Kitleleri etkileme gücü keşfedildiği günden itibaren ideolojik bir aygıt olarak kitleleri yönlendirmek adına kullanılan sinema, yukarıda ifade ettiğimiz önemli örnekler dışında da süreç içerisinde çeşitli örnekler vermeye devam etmektedir. ABD menşeli Hollywood sinemasının uluslararası ölçekte geliştirdiği film organizasyonu, Universal gibi uluslararası dağıtımçıları da desteğiyle dünyaya konu fark etmeksizin uluslararası kamuoyuna ABD propagandası yapmaya devam etmekte. Aynı şekilde ulus devletler de ideolojik ve ulusal birlik sağlanması adına bu çalışmaları sürdürmektedirler. Günlük siyasal konjonktüre göre dahi farklılık ve yenilik gösteren bu sinema faaliyetler, sinemanın sadece bir sanat dalı olarak kalamayacağını altını çizmektedir.

2.4.2. Ezgilerin İdeolojik Sunumu Olarak Müzik

Toplumsal bir varlık olan insan, olguları algılayıp bir anlam arayışına girdiği dönemlerden beri ses, sembol, yazı vb. olgular üzerinde düşünmüş ve bu düşünüş sonucundan çeşitli çıkarımlarda bulunmuştur. Sesin varlığını bilen, duyma yetisiyle doğayı algılayabilen insan, süreç içerisinde sesin getirdiği ritimlere, en genel tabir ile doğada bulunan seslere bir anlam yüklemiş, sesin sanatsal ifadesi ise zaman içerisinde “müzik” adı verilen bir işleyişe dönüşmüştür (Say, 1997, s.17).

Tarihsel akış içerisinde farklı uluslarla farklı seyir ekseninde gelişen müzik, gerek algılanış biçimi itibarıyla gerek kullanılış şekli itibarıyla farklılık göstermektedir. Müzik, ilkel toplumlarla tanrıya yakarışın, onunla iletişimin kurmanın dinsel ritüellerin vb. birçok olgunun icra edilmesinin aracıyken, müziğin kuramsal hale getirilip yazıya(melodiye) dökülmesinin ardından sanatsal bir etkinliğe, çalgılar eşliğinde icra edilen bir yapıya dönüşmüştür (Abdurrezzak, 2018, s.188). Müziğin tarihsel seyir

içerisinde uğradığı bu gelişme ve ulustan ulusa farklılık göstermesi bir anlamda müziğin yaşayan kültürel bir varlık olduğuna işaret etmektedir. Müziğin toplumsal yaşayışa dair izler taşıması, bir kültür ürünü olması onun aynı zamanda toplumların belleğini ve bilincini yansıttığının açık göstergesidir. Bu açıdan bakıldığında ise müzik, kültürün kimliksel retoriğidir demek mümkündür.

Günlük yaşantımızın söylemsel pratiği olan müzik, bünyesinde kültüre dair değerler barındırmasının yanı sıra kimlik oluşturma çabalarının da önemli bir parçası konumundadır. Bu nedenle kimlik inşası adına önemli bir enstrüman olan müziğin bu yönünün güçlü olarak incelenebilmesi adına müzik biliminden yani müzikolojik incelemelerden yararlanmak oldukça önemlidir (Işıktaş ve Tanar, 2015, s.33).

Kimlik eksenli müziklerdeki söylemler genellikle semboller ve anlatılar üzerine inşa edilmektedir. Bu anlayış üzerine gelişen söylem eksenli kurgudaki odak noktası ritimsel unsurlardan ziyade söz öbeklerinde bulunan sembolik söylemlerdir. Işıktaş ve Tanar'ın(2015, s.33) ifadesiyle; *“söylemden bahsetmek sembollerin dünyasında kimlik araştırmasına araştırmacıyı sokarken; inşa ise kimlik kavramının sabit, değişmez bir olgu değil dönüşüm halindeki bir süreç olduğunu”* ifade eder.

Müzik vasıtasıyla kimlik oluşturma girişimleri kimi zaman popüler kültür, toplumsal cinsiyet, sınıf, inanç sistemi gibi alanlarda ortaya çıkarken kimi zaman da ulusal kişiliğin yaratılması ekseninde kendine yer edinmektedir. Özellikle ulus inşasında, yeni kurulan devlet sistemlerinde milli kimlik yaratma noktasındaki faaliyetler açısından müzik önemli bir enstrümandır. Kazanılan başarılar, tarihe yapılan atıflar, milli marşlar vb. muhtevaya sahip müzik içerikleri bu alandaki müzik çalışmalarına örnek gösterilebilir. Özellikle de milli marşlar ulus inşası için ritüelleşen dinamiklerdendir. Siyaset bilimci Benedict Anderson'un da ifade ettiği gibi ulusal marşların kitleler halinde söylenmesi toplumsal kimliğin yaratılması noktasında önemli bir yere sahiptir. Ulusal ülküler, ortak değerler, milli hisler ekseninde inşa edilen bu marşlara dair semboller ve söylemler bütünü bu yönüyle toplumsal kimlik inşası ekseninde gelişir (Anderson, 2004, s.163).

Müziğin ulusal bir harç olarak en yoğun şekilde kullanıldığı dönemlere ekonomik sorunların baş gösterdiği, savaş politikalarının yürütüldüğü, yönetim

zafiyetinin doğduğu dönemlerde yoğunlukla kullanıldığı bilinmektedir. Bu noktadaki bir diğer önemli husus ise bu süreçlerde ulusal söylemlerin ağır bastığı müziklere eğilim gösterilirken, bu söylemlere karşıt duran olası muhalif müzik tarzları ise bastırılma yolunda gidilmektedir. Daha net bir ifade ile müzik üzerinden bir söylem üretilme gayreti söz konusuysa, ulusal kimlik söylemi karşıtı muhalif söylem barındıran müzikler ise sansüre uğramaktadır.

2.4.3. İdeolojik Kimlik Kurumu Olarak Tiyatro

Toplumsal bir varlık olan insanın gündelik yaşantısına, duygularına, inançlarına, değerlerine, bireysel hislerine ve toplumsal psikolojisine dair izlenim sunan, sahne ile seyirci arasında iletişimsel bir uzam kuran tiyatro sanatı, toplumsal eğilimleri ve yönelimleri etkileyici şekilde sahneye yansıtan, icra ediliş sürecinde hitap edilen kitlenin düzeyini dikkate almak ile birlikte, kitlenin gelişimi adına öncül hedefler koyan önemli bir sanat dalıdır (San, 1972, s.137). Tiyatro sanatı gündelik insan yaşantısına dair izlenimler sunduğu gibi bireylerin gündelik yaşam pratikleri ve alışkanlıkları dışındaki unsurlara da yer vererek, toplumun ve bireylerin kavrama ve algılama niteliğini de arttırmaktadır. Müzik başta olmak üzere birçok sanatsal aktiviteyi bünyesinde barındıran tiyatro sanatı, bünyesinde barındırdığı bu çoklu sanat içselleştirmesinden ötürü kitleleri etkileme ve toplumsallaştırma gücüne sahiptir (Kuyumcu, 2011, s.84). Tiyatronun kitleleri etkileme noktasında etkin bir iletişim aracı olmasını sağlayan bir diğer önemli unsur ise her türlü ekonomik, sosyal ve sınıfsal gruplar üzerinde etkili olmasıdır. Söz gelimi okuma-yazma bilmeyen bir Orta Çağ köylüsü kendi seviyesine indirgenen bir tiyatro seyrini ilgi ve alaka ile izleyebileceği gibi, dönemin önde gelen imparatorları da kendilerine göre sahnelenen saray tiyatrolarından keyif alabilir, öğrenebilir veya etkilenebilir.

Tiyatro sanatını bilimsel bir zeminde incelemeye tabi tutan bilim insanlarının ortaya koyduğu genel görüşe göre tiyatro sanatını biçim olarak etkili kılan bir dizi özellik maddeleştirilmiştir. Bunlar ise; *“göstermecî üslup, açık biçim, toplumsal ve siyasal taşlama, müzik, dans, şarkı ve taklide dayanan ve oyuncu yaratıcılığını ön plana çıkaran bir oyun üslubu”* (Erkoç, 1995, s.22) şeklinde sıralanmaktadır. Tiyatro sanatına dair sunulan bu maddeleştirme, tiyatronun icra ediliş sıralamaları ve yapısallığı üzerine

önemli bir örneklem oluşturmaktadır. Bu ekseninde tiyatro sanatının toplumsallaştırma ve etkilendirme gücüne dair yapılan incelemelerde bu derlemeyi belirtmek ve üzerinde düşünmek faydalı olacaktır.

Marksist bir ifade ile sınıflı toplumlarda “*üretim koşullarının yeniden üretilmesi*” (Sabuncu, Erişim Tarihi: 19.12.2019) tıpkı politika üretiminde olduğu gibi sanat üretiminin de temel işlevini oluşturduğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda üretimi gerçekleştiren üretimin koşullarının da belirleyicisi olmak durumundadır. Bu bakış açısıyla bakıldığında tiyatronun devletle ironik bir bağının söz konusu olduğunu belirtmek gerekir. Modern anlamda bağımsız ve şahsi tiyatro girişimlerini bir kenarda tutarsak genellemeye tabi tutabileceğimiz tiyatro sanatı finansal anlamda varlığını sürdürebilmek adına devletin desteğine ihtiyaç duyarken, diğer yandan ise sanatın ve sanat icracısının doğasında bulundan devlet denetiminden ve baskısından uzak özgür bir sanat icra etme arzusunun dengede tutması gerekmektedir. Ancak tarihi tecrübelerden edinen bilgiler gösteriyor ki devlet finanse ettiği şeyin sahibidir. Haliyle de devlet erki, finanse ettiği tiyatronun da sahibi olmak isteyecektir. Etki gücüne sahip olan tiyatro bu maddi bağımlılık-bağımsızlık ilişkisi dışında da devlet olgusunun hedef odağında olduğunu belirtmek gerekir. Bu anlamda finansal destek sağlanan sanat ile bağımsız kalmaya çalışan sanat tarih boyunca karşı karşıya gelmiştir. Netice itibari ile de ya devlet finanse ettiği sanatı ideolojikleştirmiş ya da sanat bağımsız kalmak uğruna ciddi sekteye uğramıştır. Daha net bir ifade devletler koltuk altına alamadıkları tiyatro sanatı üzerinde baskı kurmaya çalışmış, bu sanatsal aktiviteyi ise toplumları dönüştürme amacı güden birer ideolojik aygıt haline getirmişlerdir (Yüksel, 1991, s.490).

Modern ulus devletler, kuruluş dönemlerinde mevcut ideolojilerini, siyasal aktivitelerini ve dünya görüşlerini toplumsallaştırma aracı olarak tiyatroyu güçlü bir enstrüman olarak kullanmışlardır. Tarihin ve siyasal zorunlulukların tiyatronun boynuna yüklediği bu ağırlık nedeni ile ulus devletlerin büyük bölümü ödenekli tiyatro kurumları ve toplulukları oluşturmuşlardır. Özellikle tarih, ulusal bilincin gelişmesi ve bu zeminde ortak bir birlik sağlanması adına tiyatro sahnelerine önemli derecede malzeme sunmuştur (Kaya, 2010, s.243). Bu yöndeki eğilimler Türk ulus devletinde de iki ana kol üzerinden vücut bulmaktadır. Bu kollardan ilkinin Osmanlı’nın son dönemlerine denk gelen Darülbeyt-i’nin İstanbul Şehir Tiyatroları’na dönüşmesi oluştururken, ikinci kolunu ise

Devlet Tiyatroları oluşturmaktadır (Erkoç, 1995, s.18). Geline nokta ise gelişen iletişim teknolojilerinden ötürü tiyatronun toplumsallaşma adına önemi peyderpey azalmaktadır. Özellikle önemli bir etki gücüne sahip olan televizyonun her eve girmeye başlaması, paralelinde devletlerin bir toplumsallaşma aracı olarak tiyatroya olan ilgisini azalmıştır. Ağırlıklı olarak eğlence sektörünün bir parçası haline gelen tiyatro her ne kadar bu gelişmeler sonucunda farklı bir seviyeye evrilmiş olsa da devletlerin tiyatro üzerindeki kontrolü tamamen son bulmuş değildir. Çünkü devlet aklında elde tutulan mevcut mevzilerin önemini yitirmesi, o mevzilerden çekilme anlamına gelmemektedir. Bu anlamda devletler özellikle finanse ettikleri tiyatro oluşumları ve özel tiyatrolar üzerindeki denetimini günümüzde halen daha sürdürmektedir.

2.5. İKTİDAR MEKANLARI VE KİMLİĞİN BASKILANMASI

İnsan yaşayışından bağımsız, müstakil bir nesne olarak karşımıza çıkan “yer” kavramının insan olgusuyla buluştuğu, daha geniş bir ifade ile içerisinde insanın iletişimsel süreç yürütmesi ile anlam kazandığı alanlar “mekan” olarak tanımlanmaktadır (Kılıç, 2009, s.49). Yukarıdaki ifade ile mekan kavramını insanbilim ekseninde ele almak ise yer ile mekan kavramlarının birbiriyle ilişkili ancak birbirinden oldukça bağımsız nitelikte olduğunu göstermektedir (Öztürk, 2012, s.14). Mekan kavramını bu yönüyle ele almak, bu kavramı insanların üzerinde yaşadığı, günlük yaşamsal faaliyetlerini yürüttüğü alanlar olarak sınırlamaya tabi tutabilir. Ancak mekan dediğimiz olgu toplumların günlük yaşam pratiklerinin şekillendiği alanlar olmak ile birlikte, “soyut iktidar ilişkilerini” de barındırmaktadır (Harvey, 2012, Erişim Tarihi: 25.12.2019). İletişimsel bir varlık olan insan, iletişimsel süreçlerini gerçekleştirdiği mekanlar içerisinde anlamsal sistemler ile birlikte egemenlik, yani iktidar ilişkilerini de beraberinde üretir (Özsoy, 2018, s.264). Yine Harvey’in şu ifadeleri insan yaşayışının, kültürün, simgelerin ve egemenlik ilişkilerinin mekanlar aracılığı ile nasıl gerçekleştiğini göstermektedir.

“Mimaride ve dolayısıyla kentte mekanın şekillendirilmesi kültürü simgeler, mevcut toplumsal düzeni simgeler, amaçlarımızı, ihtiyaçlarımızı, korkularımızı simgeler. Yani eğer kentin mekânsal biçimini değerlendireceksek, şöyle ya da böyle, onun salt fiziksel boyutlarının yanında, yaratıcı anlamını da anlamalıyız.”(2009, s.35)

İnsan kültürünün şekillendiği mekanlarda insana dair olan her şey mekanlar ile kurulan özdeşimi de beraberinde getirmektedir. “Yer”in insan yaşayışı ile mekana dönüştüğü bu alanlar özellikle göçebe toplumların yerlerini yerleşik toplumlara bırakması ile yani üretim şekillerinin farklılaşması ile birlikte muhteva farklılığına girişmiştir. Yerleşik hayatın başlamasının ardından etrafı surlar ile çevrili kentlerin oluşması, feodal toplumların kurulması, imparatorlukların meydana gelmesi ve kapitalizmin doğuşu ile gelişen süreç mekan-insan ilişkisi ile birlikte iktidar mekan ve toplum ilişkisinin de doğup gelişmesine yol açmıştır. 1789 Fransız İhtilali’nin ardından doğan ulusçuluk görüşünün hızla yayılması sonucu ulus devletlerin doğması, özellikle de 20. yüzyılın sonlarına doğru neoliberal politikaların küresel piyasalaşmanın önünü açtığı süreçler, mekan-iktidar ve insan ilişkileri ekseninde çeşitli kırılma noktaları oluşturmuştur.

Mekan olgusunu iktidarın hakim olduğu ve işleyiş içerisine soktuğu bir mekanizma olarak düşünüp bu gerçeklik ile birlikte ele almak, mekanın üretimini ve mekansallaştırma üzerinden ideoloji ve kimlik inşa etme çabalarını anlamamız noktasında bizlere önemli bir olanak sağlamaktadır (Özsoy, s.265). Yerleşik hayata geçen toplumlar arasında vücut bulan mülkiyet ilişkileri, devletin oluşturduğu tekelci mekanizma içerisinde işlerliğini sürdürebilmek için, iktidarın denetiminde mekanlar yaratmaktadır. Bu ekseninde kamusal alanlarda olduğu gibi, okul, hastane, hapisane vb. kurumların inşası da gerek toplumsal dinamiklerden gerekse de iktidar gözetiminden bağımsız değildir. Bu süreç yeni bir kimlik yaratma noktasında etkin olarak kullanıldığı gibi, toplumların sahip olduğu mevcut kimliklerinin baskılanmasında da önemli derecede kullanılmıştır. Bu ifadeleri somutlaştırmak adına Peter Hartley’in “*Kişilerarası İletişim*” adlı kitabında sunduğu Dr. Poussaint örneğini irdelemek faydalı olacaktır. Bu deneysel incelemede ilk olarak diyaloglara yer verilip, ardından kişilere ait kimlik ait detaylarına yer verilecektir.

2.5.1. Dr. Poussaint Örneği

Aşağıdaki diyalogu gerçekleştiren kişileri ilk olarak A ve B kişileri olarak düşünün. İletişime dair geliştirdiğiniz anlayışı test etmek için ise Hartley’e dair açıklamaları okumadan evvel sorulara kendi cevaplarınızı verebilirsiniz.

Konuşma

A: Adın ne evlat?

B: Dr. Poussaint. Ben doktorum.

A: İlk adın ne evlat?

B: Alvin

Sorular

Konuşma ne zaman ve nerede geçmiştir?

A ne tip bir insandır?

B ne tip bir insandır?

Bu konuşmadan sonra, B duygularını anlattı:

"Heyecandan titrerken çok büyük bir utanç içinde hissettim kendimi... O anda insanlığım elimden alınmış gibiydi... Özgüven duygum, onurumu kurtarmaya yetmez ya da bütünlüğümü koruyamazdı. Kendimden nefret ettim. "

Onun neden böyle hissettiğini düşünüyorsunuz? (2014, s.60-61)

Açıklama

Esasen bu konuşma bir kişinin iktidardan ve mekandan aldığı gücü ikili iletişim sürecinde nasıl kullandığının, kişinin büründüğü sadist ve ırkçı tavrını iletişimsel sürece nasıl yansıttığının açık göstergesidir. A ve B arasındaki konuşma ABD’de ırkçılığın tavan yaptığı ve devletin baskı aygıtları tarafından şiddete dönüşen eylemlerin yoğun olduğu bir konuşma olarak 1967 yılında bir sokakta gerçekleşmiştir. Konuşmadaki A, beyaz bir polis memuru iken B ise siyahi bir doktor olan Dr. Poussaint’i temsil etmektedir (2014, s.61).

Bu sosyal deneyden de anlaşılacağı gibi iktidarın ideolojik görüşlerini sırtlayan ve iktidarın kurduğu mekan ve hakimiyet algısı üzerinden iletişim kuran kişilerin, mevcut kimlik tanımına çıkan, hatta farklı bir kimliğe sahip olan kişilerin baskılanması kuvvetle muhtemeldir. Bu durum mevcut örnekte olduğu üzere 1960’lar ABD’sinde bu şekilde tezahür ettiği gibi, ulus devlet yapılarında ortaya çıkan farklı görüş, dil, din, etnik grup ve cemiyetler üzerinde de iktidar baskılaması gerçekleşmesi muhtemeldir.

2.6. EĞİTİM VE TARİHİN İZDÜŞÜMÜNDE KİMLİKLEME

Toplumsal yaşayışa dahil olan her organizasyon, grup ve birey kendilik bilincini anlamlandırmak ve benliğini oluşturmak için bir geçmişe, maziye yani tarihe gereksinim duyar. Tarihsel süreç içerisinde edinilen tecrübe, bilinç ve yaşanmışlıklar bütünü ise zaman içerisinde yoruma tabi tutulup yeni bir forma kavuşturularak anlamlı bir bütün haline gelir. Tüm bunlar ile birlikte ortak bir maziye sahip olmak, toplumsal yaşayışın biçimlerini oluşturan kurum, toplum ve bireyleri birbirine bağlayan ve bu ilişki ağı ekseninde toplum düzenini sağlamlaştıran en önemli hususlardandır. Bu ekseninde bakıldığında ise ister birey olsun ister toplum ya da kurum, tarih bilincine sahip olmak toplumsal sürekliliği sağlamak adına büyük anlam muhteva eder.

Öztürk'ün ifadesi ile (s.11); “*geçmiş, bir toplumun ayniyetinin tescilidir*”. Ortak bir zaman ve uzam ekseninde süreklilik kazanan toplumun ise bu bağlamlardan bağımsız düşünülmesi mümkün değildir. Tarihi sürekliliğin sağlanması, geçmiş, bugün ve gelecek arasında bir köprü inşa edilmesi ise toplumların ortak bir kimlik ekseninde buluşmasının olmazsa olmazıdır. Ortak bir belleğin inşası sürecinde en önemli enstrümanlardan bir diğeri ise geçmişe dair bilgidir (Aslan ve Akçalı, 2007, s.126). Bu ekseninde bakıldığında ise bir toplumun ulus olabilmesinin ancak ortak bir tarihe sahip olması ve bu tarih ekseninde kendini inşa etmesi gerektiği bilgisine ulaşmak mümkündür. Geçmişî hatırlama ve öğrenme süreci ise çeşitli aktiviteler ile gerçekleşmektedir. Bu süreci ise İnce şu sözler ile ifade etmektedir (İnce, 2010, s.14):

“Bireyler olayları doğrudan anımsamaz; dolayısıyla, olaylar okuma, dinleme, anma etkinlikleri gibi insanların bir araya geldiği endirekt ortamlarda hatırlanır. Tarihsel hafıza, sosyal aktörlere yazılı kaynaklar ya da fotoğraf gibi diğer kayıtlar aracılığıyla ulaşır. Hafızanın bu türü, kitaplar, filmler, anma törenleri, eğitim sistemi aracılığıyla bireye dolaylı olarak ulaşan bilgiyi içerir. Dolayısıyla geçmiş bilgisi olayı doğrudan deneyimleyenlerin değil; sonradan bu bilgiyi yaşatmak için yapılandırılanlar ve buna maruz kalanların hafıza bilgisidir. Bu çaba çoğu zaman bilinçli bir çabadır ve geçmişin şimdide yeniden inşasını kolaylaştıracağı bilinerek yapılandırılır.”

Tarih mefhumu, ortak bir kimlik inşa etme noktasında hafızanın en büyük dostudur. Tarih bilgidir ve hafızanın hatırlaması ve zihnin öğrenmesi için önemli bir

gereçtir(Öztürk, s.16). Tarihin öğrenilmesi ve öğretilmesi için olmazsa olmaz enstrümanlardan bir diğeri ise eğitimidir. Ancak eğitim denilen olgunun her zaman salt nesnel bilgiden oluşmadığını, ideolojik bir aygıt işlevi gördüğünü de belirtmek gerekir. Bu eksen de bakıldığında ise içerisinde en çok sübjektif bilgi barındıran eğitim dalı ise tarihtir. Özellikle de ulus devletlerde sunulan tarih eğitimi, kitleleri mühendistik bir tavırla dönüştürme ve homojen hale getirme noktasında önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Tarih öğretiminin neden önemli olduğuna ve tarih öğretmenin amaçlarına değinmek ise konu bağlamında faydalı olacaktır. Tarih öğretmenin amaçlarını iki kategoride incelemek mümkündür:

“-Tarihin disiplin içi amaçları(akademik)

-Tarihin eğitimsel amaçları” (Dilek, 2001, s.29)

Tarihin akademik tarafını oluşturan disiplin içi amaçlar, ağırlıklı olarak tarihin olabildiğince nesnel bir şekilde ele alınmasını, olguların tüm gerçekliği ile sunulmasını, tarihçinin olgulara taraflı değil tüm yönleri ile birlikte ele almasını içermektedir. Buna diğ er bir ifade ile “gerçek tarih” de denilebilir. Ulağı’nın (2005b, s.138) ifadesi ise gerçek tarih; *“herhangi bir dönemde meydana gelmiş, sonuçlanmış ve gerçekliği herkes tarafından kabullenilmiş bir olaydır.”* Bu bağlamda tarihçi belirlenen disiplin içi amaçlarına ulaşmak için farklı bilimsel disiplinler (felsefe, iktisat, sosyoloji vb.) ile iş birliği yapması beklenir. Tarihin eğitimsel amacı için ise birçok madde sayılabilir. Bunlardan bazıları; *“bugünün anlaşılması, ulusal kimlik duygusu verilmesi, hayal gücünün gelişmesi, eleştirel düşüncenin gelişmesi, ahlaki amaçlar, iyi vatandaş vb.”* (Aslan, 2006, s.166) şeklinde sıralanabilir. Özellikle ulusal bilincin oluşması, ulus kimliğinin pekişmesi, ideolojik bütünlüğün sağlanması vb. politik amaçlar tarihin eğitimsel amaçlarının öncelikleri arasında yer almaktadır. Bu anlamda ulus devlet sistemlerinde okulda verilen tarih eğitimleri için resmi tarihtir demek ve bu okullarda tarih eğitimi amacıyla ulusal bilincin kazandırılması amaçlandığını söylemek mümkündür.

Türkiye dahil olmak üzere dünyanın çeşitli devletlerinde ve yönetim sistemlerinde iktidar olan güç ya da kendini ve iktidarını yeniden üretmek amacı ile eğitim sistemine eklemlenip, bu ağ üzerinden özellikle de tarih ders içeriklerini de etkilemek

suretiyle önemli gayret gösterdiler. İdeoloji farketmeksizin birçok siyasal oluşum, siyasal parti, cemaat, sivil toplum kuruluşu vb. organizasyonların müdahil olma eğilimi gösterdiği bu süreç, tarih yazımını ve eğitimini etkileme suretiyle ilgi göstermektedir (Şıvgın, 2009, s.38). Bu kapsamda önemli bir enstrüman haline gelen tarih ders kitapları, yaşanan politik konjonktürün ideolojik gerçekliğini barındırmak mecburiyetinde kaldığı gibi, içinde bulunulan toplumsal zeminin de siyasal hafızası olma rolünü üstlenmektedir (Şimşek, 2016, s.24). Tarih dersi kapsamında hazırlanan bu materyaller öğrencilere tarih bilgisi edindirmek için sunulurken, bir yönüyle de kitlesel bir yapı olan eğitim kurumlarında öğrenim gören öğrencilere hakim ideolojiye yatkın kimlik edindirme çabaları amacıyla ve öğrenci kitlelerini ortak hedefler doğrultusunda toplumsallaştırmayı hedeflemektedir. Bu gerçeklik özellikle de 18. yüzyıl sonlarına doğru doğan ulusçuluk düşüncesinin tesiri altında kurulan ulus devletlerin öğretim programlarında önemli yer etmektedir. Haliyle de bu süreçten sonra tarih ders kitapları devletler tarafından çok daha fazla önem arz eder hale gelmiştir.

Dolayısı ile tarih eğitimi vasıtasıyla pekiştirilmeye çalışılan ulusal kimlik kavramı devlet yapılarının meşru yapılarının devamlılığını sağlayabilmeleri adına duygusal ve zihinsel bir gereklilik olarak görülmüştür.

3. 12 EYLÜL 1980 ASKERİ DARBESİ'NE GİDEN SÜREÇ VE SONRASINDA GELİŞEN SİYASAL, EKONOMİK, SOSYAL ORTAM

Meydana gelen toplumsal ve siyasal hadiseler, her tarihsel durumda olduğu gibi bir neden-sonuç ilişkisi ekseninde ilerlemektedir. Bu nedenle belirli bir zamanda gerçekleşen her türlü hadisenin bir domino etkisi üzerine geliştiğini anlamak, olguları anlamlandırmak adına oldukça kıymetlidir. 12 Eylül Askeri Darbesi de bu genel yargıdan bağımsız değildir. Bu nedendir ki 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'ni doğru bir şekilde anlamak, darbeyi hazırlayan dinamikleri bilmekle mümkün olacaktır. Türkiye Cumhuriyeti tarihi açısından siyasal, ekonomik ve toplumsal zemince ciddi değişimlerin yaşandığı ve bir kırılma noktası olarak görüldüğü 12 Eylül sürecini ve sonrasını anlamak ise, öncesi ve sonrası ile birlikte hangi alanlarda ne tür değişimlerin olduğunu anlamak adına önemlidir. Devletçi politikalardan liberal iktisadi ve sosyal politikalara geçilen, Türk-İslam Sentezi düşüncesinin hayata geçtiği, Diyanet İşleri kurumunun yeniden yapılandırıldığı, din eğitiminin öğretim programlarına yerleştirilmesi ve buna benzer radikal dönüşümlerin yaşandığı 1980 sonrası dönem, Atatürkçü düşünce yapısında ciddi değişimler getirdiği gibi, toplumun günlük yaşam pratiklerinde de ciddi dönüşümlere yol açmıştır.

Bu bölümde ise 12 Eylül 1980 Darbesi'ne giden süreçteki ekonomik, siyasal, sosyal ve askeri yapılardaki olgular ve gelişmeler incelenerek, darbe süreci ile akabinde gelişen ekonomik, sosyal, toplumsal ve düşünsel yapıdaki değişiklikler incelenecektir.

3.1. SİYASAL ETKENLER

12 Mart 1971 Muhtırası'nın tarihsel seyrini ve onu meydana getiren dinamikleri anlamak, 12 Eylül Askeri Darbesi'nin gerçekleştiği zemini doğru zeminde anlamlandırmak adına mühimdir. 12 Eylül'e giden olaylar silsilesinin kökenini Cumhuriyet dönemi asker-siyaset ilişkilerinin ilk dönemlerine kadar indirmek mümkün olsa da şüphesiz bu olayın fitilini ateşleyen hadise 12 Mart 1971 yılında verilen muhtıra olmuştur. Türk siyasal yaşantısını 12 Mart Muhtırası'na götüren birden fazla neden sıralanabilir. En temelde 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen ve 1924 Anayasası olarak adlandırdığımız Cumhuriyet'in ilk anayasasının kurumsal zeminini sarsarak yeni

bir düzen kurma amacıyla gerçekleşen darbeyi ilk sıraya koyabiliriz. 12 Mart'a giden süreçte karşımıza çıkan bir diğer olay ise 1965 ve 1969 yıllarında gerçekleştirilen seçimlerin sonucunda, kendisini 1960'da gerçekleşen askeri darbe sonucu kapatılan Demokrat Parti'nin mirasçısı olarak gören Adalet Partisi'nin galibiyetle çıkması olarak görülebilir. Adalet Partisi'nin özellikle de birinci iktidar dönemi olarak adlandırabileceğimiz 1965-1969 arası dönemlerde gerçekleştirdiği toplumsal ve iktisadi faaliyetler ve akabinde gelişen toplumsal huzursuzluğun yükselmesi 12 Mart'ta giden süreci tetiklediği söylenebilir (Karataş, 2019, s.73). Karşımıza çıkan bir diğer durum ise bu tarihsel aralıkta Türkiye Cumhuriyeti'nin yürüttüğü dış politika ve bu politika ekseninde gelişen sorunlardır. Küba Krizi, haşhaş ekim sorunu, Kıbrıs'ta yükselen hareketlilik, Johnson Mektubu gibi dış politikada gelişen hadiseler ve ABD'nin bu ekseninde Türkiye'ye karşı izlediği politikalar 12 Mart öncesi yükselen hareketliliğe ivme kazandırmıştır (Özata, 2017, s.706). İç ve dış politikada meydana gelen bu kargaşa sürecinin üzerine Adalet Partisi'nin içerisinde yaşanan krizin ardından meydana gelen ihraçların partiyi parçalaması mevcut zeminin korunmasını olanaksız bir hale dönüştürmüştür (Karataş, s.73).

3.1.1. Emir-Komuta Ekseninde Gerçekleşen Bir Müdahale: 12 Mart 1971 Muhtırası'na Giden Süreç

27 Mayıs 1960 sürecinden 10 Ekim 1965 yılında gerçekleştirilen genel seçimlere kadar olan süreç, ülke için askeri vesayet süreci olarak ilerlemiştir. Bu dönemde sivil siyasetin canlanması, askeri yönetimin iktidar olmasından ötürü pek mümkün olmamıştır. Adnan Menderes'in idam edilmesinden kısa bir süre sonra 15 Ekim 1961 yılında gerçekleşen genel seçimlerde bir anlamda Demokrat Parti'nin mirasçısı olarak görülen Adalet Partisi ile Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi ve Yeni Türkiye Partisi'nin oylarının yüzde 60'ı aşmış olmasına karşın Cumhuriyet Halk Partisi'nin beklenen başarıya ulaşamaması bir anlamda orduda tedirginlik yaratmıştır (Bölükbaş ve Çaylak, 2010, s.433). Sonuçlardan memnun olmayan Silahlı Kuvvetler Birliği ise durumdan rahatsızlıklarını ortaya koyarak, seçimlerin milli iradeyi yansıtmadığı iddiası ile yeni bir askeri nizam öngören "21 Ekim Protokolü"nü imzalamıştır. 1965 yılında gerçekleştirilecek genel seçimlere kadar ise dört farklı koalisyona tanık olunacak askeri denetim altında karışık bir siyasal düzen devam etmiştir.

Bu siyasal atmosfer altında girilen ve sonuçları itibariyle Türk siyasi tarihine birtakım yenilikler kazandıran 1965 seçimlerinde ise sonuçlar şu şekilde sıralanmıştır: 450 sandalyeye sahip Türkiye Büyük Millet Meclisi içerisinde Süleyman Demirel'in liderliğini yaptığı Adalet Partisi oyların %52,87 gibi önemli bir sonuçla salt çoğunluğu yakalamış ve 240 sandalye kazanmıştır. İsmet İnönü önderliğindeki Cumhuriyet Halk Partisi oyların yüzdesel olarak %28,78'lik kısmını elde ederken, milletvekili sayısı 134'te kalmıştır. Osman Bölükbaşı'nın partisi olan Millet Partisi %6,26 ile 31 milletvekilliği elde ederken, Ekrem Alican liderliğindeki Yeni Türkiye Partisi elde ettiği %3.72'lik oyla 19 sandalye kazanmıştır. 1965 seçimlerinin Türk siyasi tarihi açısından bir diğer önemi ise sol bir oluşum olan Mehmet Ali Aybar önderliğindeki Türkiye İşçi Partisi'nin %2.97 oy oranı ve 14 milletvekili ile meclise girmesi olmuştur. Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi, Alparslan Türkeş liderliğinde girdiği seçimde %2,24 oy oranıyla 11 sandalye elde ederken, bir de bağımsız milletvekili meclise girmeye hak kazanmıştır (Sunay, 2010, s.154).

Türkiye İşçi Partisi'nin TBMM'de 14, Cumhuriyet Senatosu'nda ise 1 koltuk elde etmesi, kimi çevrelerce solun ulaşabileceği maksimum seviye olarak görülürken, temkinli sağ çevreler tarafından ise sosyalizm öncesi bir hazırlık olarak görülmüştü. Bu durum ise çeşitli çevrelerce belirli rahatsızlıklara neden olmaktaydı. Demirel önderliğindeki Adalet Partisi'nin mecliste elde ettiği salt çoğunluk ise yine çeşitli çevrelerce tedirginlik uyandırıcı olarak görülmekteydi. Bu eksende geçirilen dört yılın ardından gerçekleşen 1969 seçimleri ise 1965 seçimlerinin getirdiği sonuçların da birikimiyle 12 Mart adına asıl kırılma noktasını oluşturacaktı. Ancak bu seferki durum sadece meclis içi sonuçlar değil, toplumsal zeminde gerçekleşen hareketliliğin de etkisiyle daha da büyümüş olacaktı. 12 Ekim 1969 tarihinde gerçekleşen seçimler ise şu şekilde sonuçlandı: "Süleyman Demirel'in AP'si %46.55 ile 256, İnönü'nün CHP'si %27,37 ile 143, Turhan Fevzioğlu'nun Güven Partisi %6,58 ile 15, Osman Bölükbaşı'nın MP'si %3,23 ile 6, Alparslan Türkeş'in Milliyetçi Hareket Partisi %3,02 ile 1, Hüseyin Balan'ın Birlik Partisi %2.80 ile 8, Mehmet Ali Aybar'ın TİP'i %2.68 ile 2, Yusuf Azizoglu'nun YTP'si ise %2.18 ile 6 milletvekilliği kazanırken bağımsız 13 milletvekili de meclise girmiştir."(Sunay, s.156)

Adalet Partisi her ne kadar birinci parti olarak seçimden çıkmış olsa da yüzde olarak ciddi bir oy kaybı yaşamıştır. 1965 yılında TİP'in meclise girmesi ile yeşeren, siyasal zeminde ve meclis ekseninde sosyalist zemin kurma yönünde yeşeren fikirler ise 1969 seçimiyle birlikte yerini toplumsal zeminin yeniden revize edilmediği sürece sandıkla iktidarın elde edilemeyeceği inancına bırakmıştı. Bu durum ise solun ancak silahlı mücadele ile iktidar olabileceği inancının tekrardan güçlenmesini sağlamıştır. Dönemin sol yayınları, mevcut demokratik düzeni yaftalayıp çeşitli ifadeler ile alay konusu ederken, silahlı mücadelenin sosyalist düzen kurmanın kaçınılmaz bir parçası olduğu gerçeği üzerinde fikirler beyan etmekteydi. Bu durum 12 Mart'a giden süreçte sol hareketler içerisinde kaynamalara ve öğrenci hareketlerinin daha da aktif hale gelmesine neden olmaktaydı.

1969 seçimlerinin ardından ikinci hükümet dönemine adım atan Süleyman Demirel, oluşturduğu hükümet listesi içerisinde parti içinde "intikamcılar" olarak adlandırılan Sadettin Bilgiç ve etrafında toplanan kişilere yer vermemesi bir yandan parti içi huzursuzluğu tetiklemeye başlamıştı. Her türlü durumda siyasetin üstünde biten askeri vesayetten çekinmesinden dolayı Demirel'in eski Demokrat Partili kişilerin affını öngören hazırlığı geciktirmesi ise parti içi parçalanma sürecini hızlandırmıştır. 1970 yılının bütçesine parti içi çatlak ses oluşturan 72 Adalet Partili'nin olumsuz yönde rey kullanması ise Demirel hükümetinin düşmesine yol açmıştır. Her ne kadar Demirel kısa bir süre içerisinde yeniden hükümet kurmuş olsa da parti içinden kopan 26 kişi Ferruh Bozbeyli önderliğinde Demokrat Parti'yi kurmuştur. Bu durum ise siyasetteki istikrarsız sürecin giderek artmasına zemin hazırlamıştır (Karataş, s.77).

Meclis içerisinde işler yolunda gitmiyorken, aynı dönemlerde Türk dış politikası da çeşitli sorunlar yaşamaya ve yaşatmaya devam etmekteydi. Dönem ABD'si uyuşturucu kullanımı problemi ile boğuşurken, işin içerisinde çıkamayan ABD Başkanı Nixon, bu durumun sorumlusu olarak Türkiye'yi görmekteydi. Haliyle sorunun çözümü olarak yine Türkiye üzerinde uygulayacağı politik baskıda görülmekteydi. Nixon, Türkiye'nin haşhaş üretimini durdurması yönünde baskılarda bulunurken, Demirel hükümeti ise bunun mümkün olmadığını ancak üretime dair denetlemelerin daha da arttırılmasına dair teminatta bulunmuştu. Demirel hükümetinin ortaya koyduğu bu tavır ise, iki devlet arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştu. Özellikle ABD

Büyükelçisinin Demirel'in de katılım sağladığı bir toplantıda takındığı siyasi nezakete uymayan üslup ve ardından bizzat Demirel tarafından toplantıyı terk etmesinin istenmesi süreci daha da gergin bir hale getirmişti (Sunay, s.159). Bu gerginliğin getirdiği dış politikadaki baskı ise Türkiye'yi içinden çıkılmaz bir sürece sürüklemeye devam etmekteydi. Dış meseleler iç siyasetteki dinamikleri de tesiri altına alarak 12 Mart'a giden süreci hızlandırmıştı. Bu durum ise 12 Mart Muhtırası'nda ABD'nin parmağı olduğuna dair tezler ileri sürülmesine neden olmuştu.

1969 seçimleri sonrası iç ve dış politika bu seyrinde devam ederken, toplumsal zeminde ve sokakta hareketlenmeler seçim öncesinden artmaya devam etmekteydi. Seçim öncesi öğrenci hareketleri tarafından gerçekleştirilen boykotlar, zaman içerisinde boyut değiştirmiş, Amerika Birleşik Devletleri ve onun güdümündeki NATO karşıtlığı içeren olaylara dönüşmüştü. Sosyalist hareketlerin sembolü haline gelen 6. Filo eylemleri sol cenah arasında antiemperyalist zeminde ortak bir kamuoyu oluşturma umudu doğurmuşken, sağ cenah ise olası komünizm tehdidine karşı ıslarla ABD ile dostluğun pekiştirilmesini savunuyordu. Bu sürecin bir devamı olarak 16 Şubat 1969 yılında gerçekleşen ve tarihe “Kanlı Pazar” olarak geçen olay ise bir kırılma noktası oluşturarak, sol hareketlerin mevcut demokratik zemine inançlarını yitirmesine neden olmuş, silahlı mücadeleye olan inancın artmasını tetiklemiştir. Sokakta bu gerilim yaşanmaya devam ederken, siyasi partiler arasındaki anlaşmazlıklar devam etmekte, parti içi çatışmalar sürmekte ve sürtüşmeler daha da artmaktaydı.

Siyasette durum bu şekilde cereyan ederken, siyasal zemine yeni bir askeri darbe vurulmasına dair arayışlara giren üç farklı grup belirmişti. Devrim gazetesi etrafında birleşen, önderliğini Doğan Avcıoğlu'nun yaptığı ve İlhan Selçuk, Mümtaz Soysal, Mihri Belli ve Uluç Gürkan gibi isimlerin oluşturduğu sivil topluluk darbe yanlısı düşünceleri benimseyen ilk grup olarak karşımıza çıkmaktadır. Darbe taraftarı bir diğer grubu ise 27 Mayıs 1960 yılında gerçekleşen darbenin icra edicilerinden meydana gelen Milli Birlik Komitesine mensup, Cemal Mandoğlu, İrfan Solmazer, Mucip Ataklı gibi isimlerden oluşuyordu. Aralarından en önemli olarak görülen grup ise 1960 darbesinden beri orduda yer alan ve mevki edinen Faruk Gürler, Muhsin Batur, Celil Gürkan, Adnan Kaptan, Adnan Arabacıoğlu, Talat Turan, Fahrettin Tezel, İbrahim Artuç, Orhan Seyfi Güven, Cemalettin Korkut gibi isimlerden oluşmuştur (Cinisli, 2017, s.325). İlk grubu oluşturan

Doğan Avcıoğlu'nun 2 ciltlik "Türkiye'nin Düzeni" adlı eserinde de ifade ettiği bu sürece dair temel tezi şuydu:

"Türk modernleşmesinin öncülüğünü ordu yapmıştır ve ordu, sahibi bulunduğu tarihsel geleneğin içinde daima ilerici bir rol oynamıştır. İnsan kaynağı bakımından toplumun alt ve orta gelir gruplarından devşirilen bir kadroya dayanır, dolayısıyla ordu tarafından gerçekleştirilecek antiemperyalist bir girişimin başarı şansı çok yüksektir. Ordu içinde iletişim kurulacak etkin general ve subaylar ile yürütülecek bir ihtilalin planlanması elzemdir." (Sunay, s.163)

Kamuoyunda Devrimci Subaylar Bildirileri olarak adlandırılan askeri metinler ordu içi hareketlenmelerin başladığının göstergesi olmuştur. Doğan Avcıoğlu'nun fikirleri dönemin Kara Kuvvetleri Komutanı Org. Faruk Güler dahil ordunun her kademesinde etkili olmaktaydı. Avcıoğlu'nun düşünceleri etrafında birleşen ekip, askeri öğrencilerden yukarı kademelere kadar bir örgütlenme faaliyetine girişmiş ve çeşitli ilişkiler kurulmuştu. Ordu vasıtası ile planlanan yeni bir yönetim modeli inşası üzerine çalışılmaktaydı. Sol görüşe dayanan, devletçilik politikalarını benimseyen, bağımsızlık yanlısı bir koordinat belirleyen, ordu-aydın işbirliği ile şekillenen bu görüş oldukça güçlenmiş, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Faruk Güler ile Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Muhsin Batur liderliğindeki rütbeli askerler 9 Mart 1971 yılında bir darbe yapmayı planlamıştı. Ancak Güler'in son anda plandan vazgeçmesi olası bir darbenin önüne geçmişti (Gürkan, 1986, s.249-266).

Sivil siyasetin arkasında bu gelişmeler yaşanırken, Demirel'in önderliğindeki hükümet gerek iç gerekse de dış politikalardan doğan sorunlardan dolayı eli kolu bağlanmış duruma gelmiştir. Her ne kadar 9 Mart 1971'de planlanan darbe girişimi gerçekleşmemiş olsa da 3 gün sonra, Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç ve kuvvet komutanlarının imzalarını taşıyan yazılı metin vasıtasıyla tarihe 12 Mart 1971 Muhtırası olarak geçen askeri müdahale gerçekleşmiştir (Ertem, 2015, s.668). Muhtıra şu maddeleri içermekteydi:

"-Parlamento ve hükümet, süregelen tutum, görüş ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve

anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup, Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

-Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silahlı Kuvvetleri'nin bu vahim ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çevrelerin, partiler üstü bir anlayışla meclislerimizce değerlendirilecek, mevcut anarşik durumu giderecek ve anayasanın öngördüğü reformları Atatürkçü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zaruri görülmektedir.

-Bu husus süratle tahakkuk ettirilmediği takdirde, Türk Silahlı Kuvvetleri, kanunların kendisine vermiş olduğu, Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya karardır. Bilgilerinize.” (Milliyet, 13 Mart 1971)

Emir-komuta kademesinin yazılı olarak sunduğu muhtıranın ardından Bakanlar Kurulu toplanmıştır. Alınan karar sonucunda ise, henüz muhtıra verileli 5 saat olmadan Başbakan Süleyman Demirel, dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'a gönderdiği mektupla istifasını duyurmuştur:

“Cumhurbaşkanlığı Yüce Katına, Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları tarafından zatı devletinize, Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına ve Millet Meclisi Başkanlığına tevdi edilip bugün saat 13.00'te Türkiye Radyolarından Türk Kamuoyuna duyurulan muhtırayla anayasa ve hukuk devleti anlayışını bağdaştırmak mümkün değildir. Bu durum muvacehesinde hükümetin istifasını saygıyla arz ederim.

Süleyman Demirel, Başbakan.” (Cumhuriyet, 13 Mart 1971)

3.1.2. 12 Mart Sonrası Siyaset ve Politik Yönelimler

Emir-komuta ekseninde gelişen 12 Mart 1971 Muhtırası, çeşitli çevrelerde farklı beklentiler oluşmasına neden olmuştur. Tarihçi Zürcher'in ise bu beklentileri şu şekilde ifade etmiştir (2013, s.374): “Soldaki birçok kişi başlangıçta muhtırayı umutla karşılamış ve sağcı bir hükümete karşı 1960 tipi bir darbe gibi yorumlamıştı. Kısa zamanda bunun müthiş bir yanlış olduğu ortaya çıktı. Bu bir köktenci subaylar grubunun değil, o sırada tüm dikkatlerini komünizm tehdidi hayaletine yöneltmiş olan yüksek komutanların

darbesiydi.” Muhtıra sonrası solun içerisine girdiği bu beklenti bir anlamda hayal kırıklığı yaratmıştı. Muhtıranın ardından zaman kaybedilmeden sol cenaha karşı güçlü bir baskılama başlatılmış, özellikle de Devrim Dergisi etrafında buluşan aydın grup gerek gözaltılar ile gerekse de tutuklama yoluyla kontrol altında tutulmaya çalışılmıştır. Aynı süreçte Türkiye İşçi Partisi kapatılarak, sol görüşe sahip sendika ve dernekler de yoğun baskıya maruz bırakılmıştır. Muhtıranın Adalet Partisi’ne olan olumsuz etkilerinin yanında, bu süreçten dolayı Cumhuriyet Halk Partisi de olumsuz etkilenmiştir. CHP lideri İsmet İnönü’nün 12 Mart müdahalesine dair ılımlı tutumu, CHP içindeki iç dinamikleri değiştirmiş, genel sekreterlik görevini yürüten Bülent Ecevit ve beraberindeki kişiler istifa etmişti. (Hürriyet, 22 Mart 1971) Bu gerilim ise Bülent Ecevit’in CHP’nin başına geçeceği sürecin önünü açmıştır.

Gerçekleşen askeri müdahale Demirel hükümetini görevden ederken, Türk siyasetinde yeni bir tarz olarak karşımıza çıkan “partiler üstü” siyaset dönemini açmıştır. Muhtıracıların eliyle herhangi bir siyasal partinin politikalarını yansıtmaması istenilmeyen yeni hükümet modeli, esasında Türkiye Cumhuriyeti için bir rejimin bildirisi olarak algılanmıştır (Gevgili, 1973, s.236). Partiler üstü hükümeti kurma ve yönetmesi için, Suat Hayri Ürgüplü, Mehmet İzmen, Ragıp Üner ve Cihat Alpan gibi isimler gündeme gelirken, yaklaşık otuz yıldır Cumhuriyet Halk Partisi mensubu olan Nihat Erim ön plana çıkmıştır. Parti’den istifa ettikten sonra ise hükümet kurma işine koyulmuştur (Toker, 1973, s.233). Ara rejim olarak adlandırabileceğimiz bu dönemde partiler üstü olarak adlandırılacak dört farklı hükümet kurulmuştur. Bu hükümetler ise şu şekilde sıralanmıştır:

33. Hükümet - Nihat Erim (26 Mart 1971-11 Aralık 1971)

34. Hükümet - Nihat Erim (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972)

35. Hükümet - Ferit Melen (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973)

36. Hükümet - Mehmet Naim Talu (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974)(Ertem, s.659)

Partiler üstü olma iddiası ile 26 Mart 1971 yılında kurulan birinci Erim hükümeti, askeri muhtıranın siyasete sunduğu yeni politik formu üstlenerek adımlarını atmaya başlamıştır. Erim hükümetinin programı ise şu sözlerle ifade edilmiştir:

“Gerçekleştirilmesi zorunlu yapısal ve kurumsal değişikliklere türlü nedenlerle girişilememiş ve sorunları çözmeye olayların arkasında kalınmıştır... Bu karışık duruma ve bunun yarattığı alışkanlıklara son vermek... Anayasanın gösterdiği doğrultuda yapılması zorunlu reformların hiç beklenilmeden gerçekleştirilmesi ile mümkündür. İşte bu nedenlerle Türk kamuoyunun karşısına “Reform Hükümeti” olarak çıkıyor ve bu niteliğe uygun bir program sunuyoruz.”(Dağlı ve Aktürk, 1988, s.200)

Erim hükümetinin uygulamaya koyulduğu reform paketine bakıldığında karşımıza öncelikli olarak toprak ve tarım politikaları, enerji ve tabi kaynakların kullanımı ile birlikte hukuki zeminde yenileşme hamleleri karşımıza çıkmaktadır. Uygulaması kolay olmayan bu reform paketini bir an önce hayata geçirmek isteyen Erim ise bu noktada çoğunluğu genç olan teknokratlardan oluşan ve “beyin takımı” olarak adlandırılan kişilerle gerçekleştirme hedefindeydi (Subaşı, 2016, s.31). Erim hükümeti döneminde ordunun arzu ettiği gibi hareket edebildiği görülmektedir. Bu süreçte ise ordu ilerici liberal görüşe sahip kişilere ve sol görüşlü şahıslara karşı adeta cadı avı başlatmıştı. Türkiye İşçi Partisi’nin önemli isimleri ve dönemin tanınan sendikacılarının da aralarında bulunduğu yaklaşık beş bin kişi tutuklanmıştı. Ardı arkası kesilmeyen işkence iddialarının ise önüne geçilemez hale gelmişti (Zürcher, s.375).

Erim hükümeti ise sıraladığı reform hareketlerini gerçekleştirmek yerine önceliğini toplumsal zeminde, yani sokakta olan kaosa verme kararı almıştı. Hükümet askerden gelen güvenlik politikalarını uygulamaya yönelmekteydi. Özellikle İsrail Başkonsolosu’nun sosyalist örgütler tarafından kaçırılıp, öldürülmesi üzerine “Balyoz Harekatı” adı ile alınan büyük operasyonlar başlamış, bu sürecin devamında ise birçok ilde sıkıyönetim ilan edilmiştir (Karataş, s.90). Olaylar bu seyrinde ilerlerken meclis içi gerçekleşen hamleler Erim hükümetini giderek zora soktu. Özellikle Demirel’in siyasi manevraları zaman içerisinde hükümetin hareket alanını sınırlandırmış, yönetimdeki reformcuların istifası ise olayları daha da çıkmaza sokmuştu. Meydana gelen bu gelişmeler ise birinci Erim hükümetinin istifasını kaçınılmaz hale getirmişti. Erim büyük

beklentiler biriktirerek çıktığı bu yolda istifasını dönemin Cumhurbaşkanı Sunay’a sunmuş, Sunay ise, Erim’e tekrardan hükümet kurma yetkisi vererek ikinci Erim döneminin başlamasını sağlamıştır.

11 Aralık 1971 tarihinde Cumhurbaşkanı Sunay’a sunulan hükümet listesinin kabul edilmesinin ardından, 22 Aralık gününde 301 rey ile kabul edilen yeni hükümet tekrardan iş başına koyulmuştur (Milliyet, 28 Aralık 1971). Birinci Erim hükümetine özellikle sermaye grupları tarafından ileri devletçi olduğu yönünde eleştiriler getirilmişti. Bu eleştirileri ikinci döneminde ciddiye alan Erim ise “*devlet sektörüne ne kadar önem veriliyorsa özel sektöre de aynı önemin verilmesi lüzumuna inanıyoruz*” diyerek yeni bir döneme işaret etmekteydi. Bunun yanı sıra ihracatın artması için kanuni zeminde yeni düzenlemelere gidileceğine dair sözler verilmiştir (Subaşı, s.40). Dokuz ay süren olumsuz tecrübenin ardından ikinci hükümet daha dikkatli davranmaya çalışmakta, birinci hükümette yaptığı reformları dikte etme alışkanlığını aşip destek alarak gerçekleştirme yolunu izlemekteydi (Karataş, s.92).

Ancak yeni kurulan Erim hükümeti beklentilere yanıt verme konusunda sorunlar yaşamaya devam etmekteydi. Sokakta yaşanan kaos dolu gelişmeler devam ederken, bakanlar kurulundaki farklı görüşteki partililerin düştüğü çıkmaz sorunları daha da derin hale getirmişti. Bu süreçte özellikle Adalet Partisi ve lideri Süleyman Demirel’in meclis içi önemine vurgu yapan bir konuşma tertip eden Erim, iddiasında bulunduğu parti üstü hükümet söylemlerini bir anlamda boşa çıkartmıştı. 10 Nisan 1972 tarihinde sunulan gensoru önergesi ise Erim’in ikinci kez istifa etme sürecini hızlandırmış, bu dönemde gerçekleşen olgulara dair Erik Jan Zürcher’in sunduğu bilanço ise dikkat çekici olmuştur (s. 376):

“Toplam 44 madde değiştirildi. Anayasanın 11. Maddesinde belirtilen temel hak ve özgürlükleri yasayla sınırlama fırsatı yaratıldı. Üniversitelerin, radyo ve televizyonun özerkliği sona erdirildi. Basın özgürlüğü ve Anayasa Mahkemesi’nin yetkisi sınırlandırıldı. Milli Güvenlik Kurulu’nun yetkileri ise kabinenin talep etmediği konularda bağlayıcı tavsiyelerde bulunmayı içerecek şekilde genişletildi. Ayrıca özel “Devlet Güvenlik Mahkemeleri” kuruldu. Bu mahkemeler 1976’da kaldırılana kadar 3000’den fazla kişiyi yargıladı.”

Nihat Erim'in kurmuş olduğu iki dönemde onu başarısızlığa götüren üç farklı sebep sıralanabilir. Kurulan hükümete dahil edilmesi adına  ye yollayan Adalet Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi ve Milli Güven Partisi'nin, ekseriyetle de Süleyman Demirel  nderliğindeki Adalet Partisi'nin ortaya koyduğu faaliyetlerin politik sorumluluğunu sırtlanması hataların ilkinin oluşturmuştu. Erim hükümetinin bünyesinde eş zamanlı olarak reformcuları barındırdığı sırada reforma karşı tutum sergileyen kişileri de barındırması ikinci bir başarısızlık olgusu olarak göze çarpmakta. Son olarak ise hükümetin birinci dönemin başında sıraladığı reform hareketlerini hayata geçirmek yerine, güvenlik politikalarına ağırlık vermesi Erim hükümetlerinin başarısız olma nedenleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dönemin Cumhurbaşkanı Sunay'a ikinci defa istifa dilekçesini ileten Erim, istifanın kabul  üzerine ikinci hükümet döneminin sonuna gelmiştir. Kısa süre sonra yeni hükümeti kurup başbakanlık görevine gelen Ferit Melen ve istifası sonrası Türkiye Cumhuriyeti'nin 36. hükümeti kuran Mehmet Naim Talu da beklenen yönetim performansını sergileyememiştir. 1973'te gerçekleşen seçimlere bu siyasal ve sosyal zeminde gidilmek durumunda kalınmıştır.

3.1.3. 1973 Genel Seçimleri

Birbirini takip eden istikrarsız hükümet denemelerinin ışığında 1973 Genel Seçimleri'ne gelinmiştir. Bu seçim, gelecek dönem Türk siyasetine yön verecek siyasal aktörlerin daha net biçimde ön plana çıkmasını sağlayacaktı. Takvimler 14 Ekim 1973'  gösterdiğinde yapılan seçimlere 8 parti katılmıştır. Seçim sonuçları ise şu şekilde sıralanmıştır:

CHP- %33.3 oy oranı, 185 milletvekili

AP - %29.8 oy oranı, 149 milletvekili

DP - %11,9 oy oranı, 45 milletvekili

MSP - %11,8 oy oranı, 48 milletvekili

CGP - %5,3 oy oranı, 13 milletvekili

MHP - %3,4 oy oranı, 3 milletvekili

TBP - %1,1 oy oranı, 1 milletvekili

Bağımsız – 6 milletvekili (Ertem, s.669)

Seçimler bu şekilde sonuçlanırken CHP'nin uzun süre sonra seçimlerde birinci parti olması, büyük şehirlerde diğerk partileri geride bırakması daha çok AP içerisinde ayrılan grubun DP'yi kurarak seçime girmesinden dolayı gerçekleştiğı yönünde yorumlanmıştı. Ancak Bülent Ecevit önderliğindeki CHP büyük bir seçim başarısı yakalasa da tek başına iktidar kuracak sandalye elde edememiştir. Haliyle hükümeti kurmak için bir koalisyon ortağı arayışına girilmiştir. Cumhurbaşkanı tarafından hükümet kurma yetkisi alan Ecevit ilk olarak AP lideri Demirel'in kapısını çalsa da gerçekleştirilen görüşmelerden olumlu sonuç alamadı. Koalisyon kurma arayışlarına girişen Ecevit'in ikinci durağı Necmettin Erbakan liderliğindeki MSP olmuş, ideolojik zıtlıklarından ötürü kurulması zor gibi görülen bu koalisyon ortak noktaların bulunması üzerine 7 Şubat 1974 tarihinde kurulmuştur (Toker, 1981, s.40). CHP-MSP koalisyonunun kurulmasındaki temel etken, partilerin hedeflediğı ekonomik ve sosyal sorunlara dair yaklaşımları ve seçim sonrası onarıma bu alanlardan başlama arzularıydı. İki partinin uzlaşmasına katkı sağlayan bir diğerk etken ise, 1973 seçim kampanyaları boyunca partilerin esas rakip olarak birbirlerini görmemiş olmaları, bu noktadaki temel hedefi AP olarak belirlemiş olmalarıydı.

Türk siyasetinde cereyan eden iç sorunlar kadar dış sorunlar da tükenmek bilmiyordu. Yeni hükümet henüz birkaç aydır göreve geldiğı sıralarda Kıbrıs sorunu ortaya çıkmıştı. Ancak hükümetin kararlı tutumu askeri ve diplomatik zeminde başarıyı getirmiştir. Bu süreçte önemli rol oynayan Bülent Ecevit ise halk gözünde milli ve güçlü bir kahraman olarak görülmeye başlanmıştır. Önemli bir itibar elde eden Ecevit ise elde ettiği bu imajı, seçim başarısına dökme konusunda kararlıydı. Erken seçim yoluna giderek tek başına iktidar kurmayı planlayan Ecevit, 16 Eylül 1974'te istifa etmiş, ancak hedeflediğı plan tutmamıştır (Zürcher, s.377). Çünkü muhalefet olası bir erken seçimde CHP'nin tek başına iktidara gelme ihtimalinin bilincindeydi. Sadi Irmak öncülüğünde kurulmaya çalışılan koalisyon güvenoyu alamasa da bir süre ülkeyi yönetmiştir. Dönemim Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk ise güvenoyu alan bir hükümetin kurulması adına, en çok oy alan ikinci partiye, yani Demirel'in AP'sine hükümet kurma yetkisi

vermiştir. Girişilen pazarlıkların sonuç vermesi üzerine ise AP, MSP, MHP, CGP ve DP'den ayrılan kişiler ile birlikte literatüre I. Milliyetçi Cephe olarak geçen koalisyon kurulmuştur. Ancak Kıbrıs Harekatı'nın bir sonucu olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin karşısına çıkan ABD ambargosu, devam eden ekonomik bunalım ve giderek büyüyen sokak olayları mevcut hükümetin elini zorlaştırmış, 1977 seçimlerine ise bu zemin üzerine girilmiştir (Kocabaş, 2004, s. 477).

3.1.4. 1977 Erken Seçimi ve Sonrasında Gelişen Süreç

Türkiye 1970'li yılların sonlarına doğru yaklaşırken, dış ve iç politikadan doğan sorunlardan dolayı yorgun düşmüştü. Özellikle Kıbrıs sorunu ardından doğan petrol krizi, uluslararası iktisadi müdahale ve iç siyasette asker-sivil ekseninde derinleşen politik kargaşa sorunların daha da derine inmesine neden olmuştur. Bu kaos ortamında bir umut ışığı olarak görülen Bülent Ecevit'in imajı ise toplum nezdinde giderek artmaya devam etmekteydi. I. Milliyetçi Cephe hükümeti olarak adlandırılan koalisyon içerisindeki çatlaklar ise giderek artmaktaydı. Tüm bu kargaşa ortamı arasında uzlaşmacı bir zemin bulamayan siyasiler ise çözümü tekrardan sandıkta görmekteydi (Turan, 2002, s.354). Meclis tarafından kararlaştırılan seçimler ise 5 Haziran 1977 tarihinde gerçekleşti. Sandıktan çıkan sonuçlar ise şu şekildeydi (TÜİK; Erişim: 23.03.2020):

CHP - %41,4 – 213 Milletvekili

AP - %36,9 – 189 Milletvekili

MSP - %8,6 – 24 Milletvekili

MHP - %6,4 – 16 Milletvekili

CGP - %1,9 – 3 Milletvekili

DP - %1,8 – 1 Milletvekili

TBP - %0,4

TİP - %0,1

Bağımsızlar - %2,5 – 4 Milletvekili

Kıbrıs'ta elde edilen başarıdan ötürü toplum gözünde “kahraman” olarak görülen Bülent Ecevit'in CHP'si bir önceki seçimlere göre oy oranını arttırsa da arzulan tek başına iktidar olma hedefi küçük bir farkla elden kaçmıştı. Usul gereği cumhurbaşkanının hükümet kurma yetkisi verdiği Bülent Ecevit koalisyon ortağı aramalara başladı. Aklına ilk gelen ise bağımsızların dahil olacağı yeni bir hükümet kurmaktı. Ancak beklenen geri dönüşleri alamayan Ecevit, bu konuda arzu ettiği sonuçlara ulaşamadı. Olumsuz sonuçlanan bu sonuçların ardından ise ikinci parti olma sıfatıyla hükümet kurma arayışına giden Adalet Partisi lideri Süleyman Demirel, Milli Selamet Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi'nin de içerisinde bulunduğu yeni bir Milliyetçi Cephe hükümeti kurmuştur (Zürcher, s.378).

Ancak gerek ekonomik ve siyasal sorunlar gerekse de sokakta artan şiddet MC hükümetinin elini zorlaştırmaktaydı. Özellikle 11 Aralık 1977'de gerçekleştirilen yerel seçimlerde beklenen performansın uzağında kalan AP, olumsuz geçen bu seçim sürecinden önemli derecede yara almıştı. Bu durum ise parti içindeki muhalif seslerin giderek yükselmesine neden olmuştur. Seçimlerden henüz yirmi gün geçmişken mecliste sunulan gensoru önergesinin ardından yeterli güvenoyuna ulaşamayan hükümet görevine son vermek durumunda kalmıştır.

Meclis içerisinde iktidar değişikliği adeta alışkanlık haline gelmekteydi. Demirel'in önderlik ettiği MC hükümetinin düşmesinin ardından, hükümet kurma fırsatı tekrardan Ecevit'in eline geçmişti. Ecevit, karışık koalisyon hükümetlerinin getirdiği sorunların farkındaydı. Bu nedenle de hükümet kurmak adına farklı bir arayış içerisindeydi. Kapalı kapılar ardında gerçekleşen bir görüşme ile Adalet Partisi on bir milletvekilini yanına çekerek hükümet kurmayı amaçlayan Ecevit'in bu siyasi manevrası, görüşmelerin gerçekleştiği otelin adından dolayı literatüre “Güneş Motel Olayı” olarak geçmiştir. Bu durumun ardından Ecevit AP'li on bir milletvekilinin de CHP'ye katılımı üzerine hükümeti kurmuştur. Sokakta körüklenen şiddet artarak devam ederken, birbiri ardına siyasi cinayetler işlenmekteydi. Bunun önünü alamayan Ecevit ısrarla sıkıyönetim kurmak istemiyordu. Askeri vesayetle sorunlar bir yandan devam ederken, Ecevit'in kendi cenahı olarak adlandırabileceğimiz bazı kurum ve kuruluşlarda da huzursuzluk başlamıştı. 1979 yılında ise bu sıkıntılar en üst seviyeye ulaşmıştı. Ecevit'in bakanlık verdiği bazı bağımsız milletvekilleri ise tehditlerde bulunmaktaydı. Aynı yıl içerisinde

yapılan senato seçimleri ve ara seçimler ise Ecevit hükümetini adeta hüsrana uğrattı. Bu gelişmenin ardından kurulan Demirel'in azınlık hükümeti de yönetsel sorunlara çare olamadı. Bu süreç içerisinde ise yabancı menşeli kışkırtmalar ekseninde gelişen 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin eline güçlü bir koz vermiştir.

3.1.5. Genelkurmay Çalışma Grubu ve Uyarı Mektubu

Türk siyasetinde seyir yukarıda ifade edildiği gibi ilerlerken, ordu yönetime el koymaya dair birtakım hazırlıklara girişmekteydi. Kapalı kapılar ardında yapılan toplantılar siyasileri tedirgin ederken, ordunun izleyeceği yol haritası geçmişte yaşanan olumsuz tecrübelerden ötürü endişe yaratmaktaydı. Bu gerilim sürecinde dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren, cumhurbaşkanlığı makamının da düzenli olarak katıldığı toplantıların birinde dönemim Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e mektup ise darbeye giden sürecin en önemli hatlarından birini oluşturmuştur. Kuvvet komutanlarının da imzalarının bulunduğu mektup, ordu için düzenlenen "İç Hizmet Kanunu"nın 35. Maddesi ile gerekçelendirilerek şu ifadelerle paylaşılmıştı:

"Sayın Cumhurbaşkanım,

Ülkemizin içinde bulunduğu ortamda Devletimizin bekası, milli birliğin sağlanması, halkın mal ve can güvenliğinin temini için; anarşi, terör ve bölücülüğe karşı parlamenter demokratik rejim içerisinde anayasal kuruluşların ve özellikle siyasi partilerin, Atatürkçü milli bir görüşle müştereken tedbirler ve çareler aramaları kaçınılmaz bir zorunluk olarak görülmektedir.

Milli Güvenlik Kurulunun muhtelif toplantılarında bu konuda alınan kararların muhalefete mensup siyasi partilerin kısır tutum ve davranışları yüzünden olumlu sonuçlara götürülemediği yüksek malumlarıdır.

Kuvvet Komutanları ile beraber yaptığım son gezilerimde Ordu ve Kolordu Komutam seviyesindeki general ve amirallerle görüşmelerimde milli birlik ve beraberliğe en çok ihtiyaç duyduğumuz bu dönemde süratle bir sonuca ulaşabilmek için gerekli tedbirlerin müştereken tespiti amacı ile tüm anayasal kuruluşlar ve siyasi partilerin bir kere daha uyarılması bütün komutanlarca müştereken dile getirildi.

Bu karar ışığında Türk Silahlı Kuvvetlerinin görüşlerini, Milli Güvenlik Kurulu Başkanı olarak zatıalilerine sunuyorum.

Gereğini yüksek takdirlerine arz ederim.

Saygılarımla.” (Erişim Tarihi: 18.02.2020-
<http://www.gazetevatan.com/muhtirayi-6-gun-sakladi--441865-gundem/>)

Dönem hükümetini muhatap almayan, direkt olarak cumhurbaşkanlığı makamı üzerinden bu tür bir mesaj paylaşan askeri yönetim açık açık niyetini ortaya koymaktadır. Meclis içerisindeki gerilimin artması, siyasi cinayetlerin fazlaşması ve sokak hareketlerinin gitgide kitleselleşip gelişmesinin getirdiği kaos ortamı, askeri yönetimin emellerine uygun zeminde toplanıp, Türk sivil siyasetinin bir kez daha askeri vesayetin altında ezilmesine yol açmıştır.

3.1.6. Bayrak Harekatı

12 Eylül’e giden süreç yaklaştıkça darbe planlarının yapılması adına toplantılar sıklaşmaktaydı. Yapılan gizli toplantılar birbirini izlemekteydi. 7 Eylül tarihinde bizzat dönemin Genelkurmay Başkanı Kenan Evren’in evinde gerçekleşen toplantıya katılan kuvvet komutanları, sivil olarak katıldıkları toplantı için ailelerine sıradan bir görüşme olduğunu belirtmekteydiler. Bu toplantının önemli yanı ise darbenin günü ve saatine dair kesin kararın alınmasıydı (Birand, 1984, s.263).

12 Eylül 1980 günü geldiğinde ise Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu’nun 35. Maddesine dayanarak 12 Eylül sabah saat 04.00’da darbe planını gerçekleştirmeye koyulmuştur. Bayrak Harekatı olarak gerçekleştirilen bu operasyon ile Türkiye 12 Eylül sabahına yeni bir askeri darbe ile uyanmıştı. Bu harekatın direksiyonunda ise dönemin önemli generalleri rol almıştır. Genelkurmay Başkanı Kenan Evren yönetimindeki Milli Güvenlik Konseyi, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve jandarma Genel Komutanı Orgeneral Sedat Celasun’dan oluşmuştu (Şıvgın Dünder, 2016, s.51).

Esasında gerçekleşen askeri darbe süreci saat 03.00 civarında başlamıştı. Darbe planının ülkedeki diğer askeri birliklere ulaştırılması ve Türkiye’ye deklare edilebilmesi

için TRT ve PTT gibi önemli haberleşme kurumlarının ele geçirilmesi önemliydi. Bu anlamda hareketin başlangıç noktasını bu stratejik noktalar oluşturuyordu. Benzer saatlerde Türk Silahlı Kuvvetlerinin yönetime el koyduğu bilgisini siyasi liderlere ulaştırmak adına harekete geçilmişti. Bülent Ecevit ve Süleyman Demirel'e darbe haberi bizzat asker tarafından panik havasından yoksun, oldukça hassas bir yöntemle Kenan Evren'nin mektubunun iletilmesiyle verilmiştir. Bir önceki askeri darbe tecrübelerine göre bu olağan bir durum değildi. Bu sürece dair haberin siyasilerle oluşturacağı olası sağlık sorunları dahi göz önünde tutulmuştu. Bu nedenle darbe haberi siyasilere bizzat tanıdıkları askerler tarafından verilmişti (Birand, Bila, Akar ve Rıdvan, 2010, s.138).

Türk Silahlı Kuvvetleri ile yakın ilişkiler kuran ve bu vesileyle Türkiye'deki askeri hareketliliğin nabzını çok iyi tutma imkanı bulan Amerikan yardım Heyeti JUSMATT, Türkiye'deki önemli siyasetçilerin bir türlü teyit edemediği askeri darbe hazırlıklarını görmüş ve haberini çok kısa sürede ABD'ye göndermişti. Askeri hareketliliğe dair haberler ise dönemin ABD yönetimi tarafından memnuniyetle karşılanmıştı (Birand, s.274). O dönem Türkiye Masası Sorumlusu olarak görev yürüten Paul Henze, darbe iddialarına dair bilgi almak için için iletişim kurduğu Situation Room'dan darbe haberini büyük bir keyifle öğrenmişti. Darbe haberini ileten kişinin ağzından çıkan ifadeler ise gerçekleşen darbenin ABD onaylı olduğu iddialarını güçlendirir nitelikteydi. *"Your boys have done it."* Yani "senin çocuklar başardı" manasında bir ifade kullanılmıştır (Birand, s.286). Gerçekleşen darbeden ABD yönetiminin yanı sıra diğer Batı kamuoyu da oldukça memnundu.

Dönemim kaos ortamının bir anda bıçak gibi kesilmesi, Kenan Evren'in halk gözündeki itibarını yükselmişti. O ise halkı gerçekleştirdiği darbenin tamamen Atatürkçü değerlerle örtüştüğünü kanıtlama çabasındaydı. Ancak bu durum ciddi anlamda tartışmalıydı. 12 Eylül günü ilk işlerden biri olarak Anıtkabir'i ziyaret etmesi ve Anıtkabir özel defterine yazdığı not bunun açık kanıtıydı:

"Ulu Önderimiz, Kurduğün Cumhuriyetin, koyduğün sadık ve yılmaz bekçileri olan ve her zaman güvendiğün Türk Silahlı Kuvvetlerinin rejimi ve ilkelerini koruyamayan ve milli birlik ve beraberlik içinde bıraktığın güçlü Türk Devletini her geçen gün biraz daha karanlığa ve acze itenlere dur demek, ilkelerine ve demokrasiye yeniden işlerlik

kazandırmak için ülke yönetimine el koymak zorunda kaldığı bugün, seni minnet ve şükranla bir kere daha anıyor ve huzurunda saygı ile eğiliyoruz.”(Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, 1981, s.204)

Kenan Evren’in yaptığı darbeyi Atatürkçü düşünce ile meşrulaştırma çabası çeşitli evrelerde devam etmekteydi, ancak ilerleyen bölümlerde detaylandıracağımız darbe sonrası askeri yönetim Türkiye’sinde ekonomik, siyasal ve sosyal gelişmeler, esasında Atatürkçü düşünce ile çelişir nitelikte görülmekteydi.

3.2. TOPLUMSAL YAŞAM VE ÇATIŞMACI SOKAK

1970’li yılların sonlarına doğru Türkiye’de artan siyasal şiddet olgusu, 12 Eylül sürecine yaklaştıkça boyutunu arttırmaya devam etmekteydi. 1977’den beri peyderpey artan siyasal şiddet meselesi, memleketin bu dönemlerde tanıştığı bir mevzu değildi. Öğrenci hareketlerinin gerçekleştirdiği sokak eylemleri, terör vakaları, sivil suikastları siyasal şiddetin geçmişini oluşturmaktaydı (Devletoğlu, 2010, s. 37). “Kanlı Pazar” olarak literatüre geçen 16 Şubat 1969 yılında meydana gelen olaylar, bu anlamda siyasal çatışma mevzusunun toplumsal zemine yansıdığı ilk örnekler arasında gösterilmektedir. MC hükümetleri ile girilen 1977 yılında süren siyasal istikrarsızlık beraberinde erken seçim kararını beraberinde getirmişti. Siyasal zeminde yaşanan kaos dolu bu dönem ise sokakta da kendine karşılık bulmuştu. Verilen erken seçim kararının ardından, şiddet olayları artmaya başlamıştı. Ancak şunu belirtmek gerekir ki; sağ ve sol görüşlü kişilerin arasında gerçekleşen mücadele pek de adil bir zeminde yürütülmemekteydi. Özellikle 1974 ve 1977 yılları arasında hükümet yürütme görevinde bulunan MC hükümeti, devletin kolluk güçlerini Alparslan Türkeş’in politikalarına teslim etmişti. Haliyle sokaktaki çatışmanın bir diğer kolu olan ülkücüler bizzat tepeden destek görmekteydi. Bununla birlikte ilk olarak Bülent Ecevit’in kavram ve iddia olarak öne sürdüğü “Kontragerilla” solcu hareketin gücünü kırma noktasında etkin rol oynamaktaydı. Tarihçi Erik Jan Zürcher’e (s.375) göre ise bu oluşum 1959 yılında bizzat ABD’nin destekleriyle oluşturulmuştu.

Siyasal karmaşanın arttığı, sokakların giderek hareketlendiği bu dönemde ise, yankıları halen süren bir olay yaşandı. 1 Mayıs Emek ve Dayanışma Günü’nü kutlamak için Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu önderliğinde Taksim Meydanı’nda bir

araya gelen yüzbinlerce işçinin üzerine kimliği bilinmeyen kişiler tarafından çevre binaların tepesinden açılan ateş sonrası büyük bir izdiham yaşanmıştır. Açılan ateş sonucu panik yapan kitle nereye kaçacağını bilmeden korkunç bir izdiham yaratırken, polisin havaya ateş açması süreci daha da kaçınılmaz bir sona sürüklemişti. 34 kişinin hayatını kaybettiği, yüzden fazla kişinin de yaralandığı bu hadise siyasal şiddetin kitlesel hale dönüştüğü kara bir gün olarak tarihe geçmiştir (Ahmad, 2008, s. 200-201). Faillerinin halen daha belli olmaması ve konunun üzerinin örtülü kalması ise sonraki dönemlerde toplumsal kargaşanın daha da körüklenmesi adına gizli güçler(!) tarafından bizzat gerçekleştirildiği kanaatini güçlü kılmıştır. Olayın üzerinden henüz bir ay geçmeden CHP lideri Bülent Ecevit'e düzenlenen başarısız suikast ise bu gerilimi daha da tırmandırmıştır. 1978 yılına gelindiğinde ise bilanço oldukça ağırlaşmıştı. Bu olaylardan dolayı 51 kişi hayatını kaybederken, 44 kişi yaralanmıştı. Bununla birlikte tam 129 kez bombalama eylemi hayata geçirilmişti (Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği, s. 33).

Takvimler 16 Mart 1978 tarihini gösterdiği sıralarda ise siyasal şiddet bu sefer de İstanbul Üniversitesi'nde meydana gelen olaylarda hayat bulmuştur. Solcu öğrencilere karşı gerçekleşen bombalı saldırı sonucu 7 öğrenci hayatını kaybederken 50'den fazla öğrenci ise yaralanmıştır. Bu vakada akıllarda soru işareti oluşturan mevzu ise, gerçekleşen saldırıya dair ihbarı yaklaşık on gün önce alan kolluk kuvvetlerinin gerekli önlemleri almadığı yönündeki iddialardır.

Malatya ve çevresinde saygın bir isim olarak görülen Hamit Fendoğlu'nun kendisine posta yoluyla iletilen bombanın infilak etmesi sonucu iki torunu ve gelini ile birlikte hayatını kaybetmesi ile sonuçlanan suikast, bölgenin siyasal dinamiklerini sarsacak yeni bir kaos durumunu öngörüyordu. Hamido lakabıyla tanınan Hamit Fendioğlu, belediye başkanlığı seçimlerini bölgedeki nüfuzunun yanı sıra MHP'nin de destek vermesi ile kazanmıştı. Bölgedeki diğer bir siyasal güç olarak görülen İslamcılar ile milliyetçilerin arası ise gitgide açılmaktaydı. İki grup arasındaki bu gerilim ise Hamido'ya baskı olarak dönmekteydi (Ruscuklu, 2008, s.211). Bu süreçte Hamido'nun Bülent Ecevit'le görüşme talep ettiği de bilinmektedir. Hamido'nun uğradığı suikasti kısa sürede haber alan bölge halkı ayaklanmakta gecikmemiştir. Olayın bizzat komünistler tarafından yapıldığına dair asılsız haberlerin çıkması, belediyenin ses sistemlerinden Kuran okunması ise halkı daha da galeyana getirmişti. Gerçekleşen suikast bir anda dini

bir muhtevaya bürünmüş ve dini içerikli sloganlar atılmaya başlanmıştı (Ruscuklu, s.211). Mevzu kısa sürede çevre şehirlere de yayılmıştı. Hamido suikastı üzerine galeyana gelen sağcı kitle hedef olarak alevi mahallelerini belirlemiş ve bu durum karşılıklı çatışmalara yol açmıştır. Bu süreçte üç Alevi öğrenci öldürülmüştür. Ancak Hamido suikastının arka planında farklı bir durum olduğu düşüncesi akıllardaydı. Çünkü Hamido'ya gönderilen bomba paketi aynı anda üç farklı yere gönderilmişti. İçlerindeki bomba türleri ise aynıydı (Birand, s.62-63). Çeşitli çevrelerce ise bu saldırının amacı olarak sünni-alevi gerilimine dair bir gerilim denemesinin yapılmasıydı. Ayrıca suikastı ardından yapılan araştırmalardan elde edilen sonuç ise oldukça düşündürücüydü. Bomba, Ankara Nükleer Araştırma ve Eğitim Merkezi'nde hazırlanmıştı. Bu merkezin başında ise Ülkü Ocakları'nda geçmiş dönemlerde başkanlık yapmış olan Muharrem Şemsek vardı. İlerleyen dönemlerde ise bu isim tutuklanmıştır (Ataay, 2007, s.259-260).

Siyasal şiddet hızını kesmeden devam etmekteydi. 9 Ekim 1978 tarihinde Türkiye İşçi Partisi mensubu yedi öğrencinin, organize suç örgütü lideri ve kontragerilla mensubu Abdullah Çatlı öncülüğündeki kişiler tarafından öldürülmesi dönemin siyasal gerilimini arttıran olayları arasında yer almaktaydı. Bu cinayet olayına dair hukuki işlem ise 12 Eylül'den sonra gerçekleşti. Verilen son kararlar Haluk Kırıcı ve Ercüment Gedikli hakkında idam kararı verilirken, Ömer Özcan ve Duran Demirkıran ise 28 yıl hapse mahkum edilmiştir (Cumhuriyet Ansiklopedisi, 2005, s. 451).

Kahramanmaraş'ta gösterime giren "Güneş Ne Zaman Doğacak?" isimli filmin Çiçek Sineması'nda oynatıldığı sırada meydana gelen bombalı saldırı, toplumu dört bir yandan gerilime sürükleyen şiddet olaylarına bir yenisini daha eklemiştir. 19 Aralık 1978 tarihinde meydana gelen olay, birbiri ardına sıralanacak olaylar dizisinin başlangıcı niteliğindedir. Saldırının ardından gerçekleşen Akın Kırathanesi'nin kurşuna dizilmesi, işlenen öğretmen cinayetleri, mevzuyu bir anda toplumsal hale dönüştürmüştür. Hamido suikastı ile mezhep kavgasına dönen çatışmalar, bu sefer Kahramanmaraş'ta vücut bulmuştur. Organize olan sağcı ve ülkücü eylemciler çeşitli gösterilerin ardından şiddet eylemlerine girişmişlerdir. Alevi yurttaşlara ait ev ve işyerlerine saldırılarda bulunmuşlardır. Eylemcilerin ilerleyen günlerde Alevilerin yoğun olarak yaşadığı mahalleleri hedef alması ise katliama adeta davetiye çıkarmıştı. Silahlı saldırılarda bulunan grupları durdurmada kolluk kuvvetlerinin yetersiz kalması ise bilançoyu daha da

ağırlaştırmıştır. Girişilen saldırılar sonucunda 100'ün üzerinde kişi hayatını kaybederken, 200'ün üzerinde kişi yaralanmış, 500'ün üzerinde ev ve iş yeri ise tahrip edilmiştir (Alatlı, 2002, s.318-319).

1978 yılı siyasal şiddet açısından oldukça sıkıntılı bir yıl olarak geride kalırken, bir sonraki yıl bir öncekini aratır hale gelmişti. Bu anlamda Türkiye meydana gelen sokak eylemleri, bombalı saldırılar, suikastlar vb. şiddet olaylarından dolayı içinden çıkılmaz bir hale gelmişti. Döneme dair kutuplaşma Akar, Bila ve Birand'ın (2010, s. 174-75) ortak kaleme aldıkları kitaba şu şekilde yansımaktaydı:

“Ülke hızla ikiye ayrılıyordu. İnisiyatif artık merkez sol ve merkez sağda değildi. Kontrol her iki tarafın da radikal gruplarının eline geçmişti. Saflar netleşmişti. Herkes kendi kampına çekilmişti. Hemen her mesleğin kendi örgütü, kendi derneği vardı. Solcu işçiler DİSK'te, sağcılar milliyetçi işçi sendikalarındaydılar. Solcu öğretmenler TÖB-DER'de, sağcılar Ülkü-Bir'de örgütlüydüler. Solcu memurlar Tüm-Der'de,, ülkücüler ÜLKÜM'de siyaset yapıyordu. Solcu öğrenciler Dev-Genç'te, sağcılar Ülkü Ocakları'nda saflaşmıştı. Belki de dramatik olanı, poliste yaşanıyordu. Solcu polisler, Pol-Der'de, sağcı polisler Pol-Bir'deydiler. Doktorlar, avukatlar, mühendisler, ziraatçılar, yani her kesim kendi saflarına çekilmişti. Bu kamplaşmada sokağın hakimi de ülkücü ve devrimci gruplardı...”

Türkiye siyasetinin umduğunu bulamadığı 1979 yılı ilerledikçe şiddet eylemlerinin bilançosu gitgide artmaktaydı. Günde ortalama 20 kişi siyasal şiddet eylemlerine kurban verilir hale gelmişti. Birand (s. 75) ise 1979 yılında içinde bulunulan bu kaotik durumu ve şiddetin değişen boyutunu şu şekilde dile getirmektedir:

“Dikkatleri çeken diğer nokta, yavaş yavaş tek kişi öldürmek yerine, birden çok kişinin hedef alınmasıydı. Kahvehaneler taranıyor, kişiler yayılım ateşine tutuluyor, evler bombalanıyor ve terör her kesimi vuruyordu. Siyasetçilerden, sol-sağ dernekçilere, emekli asker veya polislerden karşılıklı militanlara kadar herkes payını alıyordu. Durmadan öldürülecek kişilerin listesi bulunuyor, üniversite hocaları olsun, kamuoyunda adından söz edilenler, iş çevreleri olsun, korku ve kaygılarından, yol değiştirmekten, her gece başka yerde yatmaktan veya kendilerine koruyucu tutmaktan, başka yere göç etmeye kadar farklı önlemler alıyorlardı.”

Farklı şekillerde, farklı şehirlerde ve farklı unsurlar tarafından çok fazla çeşitlenen şiddet eylemlerinin önü arkası kesilememektedir. Bununla birlikte uygulanan şiddetin metodu ve stratejisi de çeşitlenmektedir. Özellikle 1980’ye doğru, cinayetler sağcı ve solcu grupların birbirilerine karşı giriştikleri şiddet eylemlerinin dışına taşarak, kamuoyu tarafından tanınan gazeteciler, akademisyenler, siyasetçiler vb. kişiler de şiddete kurban gitmektedir (Zürcher, s.381).

Dönemim önemli gazetecilerinden Abdi İpekçi, eski başbakan Nihat Erim, eski bakanlardan Gün Sazak gibi isimlerin yanı sıra Prof. Ümit Yaşar Doğanay, Prof. Cavit Orhan Tütengil gibi akademisyenler başta olmak üzere tanınlar isimler de girişilen suikastlar sonucu öldürülmüştür (Şıvgın Dünder, s. 25).

İsrail’in Kudüs’ü başkent ilan etmesini protesto etmek amacıyla Milli Selamet Partisi’nin organize ettiği “Kudüs’ü Kurtarma Mitingi” ise muhtevassından dolayı darbecilere çok güçlü bir neden sunmuştu. Türkiye’nin birçok noktasından gelen çok sayıda kişinin katılımıyla gerçekleştirilen miting, din eksenli bir temele sahipti. Alanda bulunan ve alana dahil olmak isteyen kişiler, dini içerikli sloganlar atarak seslerini yükseltmişlerdir. İstiklal Marşı okunduğu sırada ayağa kalkmayanların görülmesi ise dikkat çekici bir detay olarak kayıtlara geçmiştir (Çobanoğlu, 1992, s.5). MSP lideri Erbakan’ın mitingde gerçekleştirdiği konuşma ise laik devlet ilkelerine ve cumhuriyet değerlerine uymadığı gerekçesi ile yoğun eleştiri almıştı. “*Türkiye’nin kurtuluş ve güçlenmesi batı kulüpte değil, milli görüştedir... Sultan Fatih’in inancındadır. Müslümanların mukaddes şehri Kudüs’e yaptıkları tecavüz karşısında, Kudüs’ü mutlaka kurtarmanın inanç ve azmini de yaşıyoruz*” (Güven, 2008, s.8-9) sözlerini kullanan Erbakan, darbeye giden süreçte, darbe yanlısı kişilerin eline bir koz daha vermiştir.

3.3. EKONOMİK ETKENLER

Siyaset içindeki kargaşa Türkiye’de ciddi bir yönetim sorunu doğururken, istikrarsız kısa süreli hükümetlerin hayata geçirmeye çalıştığı politikaların başarılı olamaması, siyasette yaşanan kriz ile birlikte ekonomik anlamda da birçok sorunu beraberinde getirmiştir. Dış borçlanmayı daha önce tecrübe eden Türkiye, özellikle 1960-1970 yılları arasında uygulanan planlı kalkınma sürecinin harekete geçirilmesinden ötürü dış borca dayalı kredi alımı gün geçtikçe fazlalaşmış, edinilen dış borçların bir ödeme

sistemine oturtulabilmesi adına IMF ile anlaşmalar imzalanmış, akabinde ise IMF'nin ülke ekonomisi üzerindeki kontrolü giderek hızlanmıştır (Özen ve Özpençe, 2006, s.100). Türkiye, 27 Mayıs yönetiminin darbeden bir yıl sonra kurduğu bağlantılardan sonra her yıl düzenli olarak IMF ile görüşmeler gerçekleştirmiş, bu görüşmelerin ardından düzenli olarak stand-by anlaşmaları yapılmış, ancak atılan imzalar çoğunlukla daha ilk yılını doldurmadan sonlandırılmıştır (Karagöl, 2010, s.5). Özellikle 1970 yılından sonraki süreçte dışa olan borcun gitgide çoğalması, bu süreçte meydana gelen ödeme zorluklarının ortaya çıkması, bu olumsuzluklara eklenen enflasyon sorunu, bütçe açıkları ve halihazırda devam eden siyasal düzensizlikler sürecin yönetilmesi adına büyük zorluk oluşturmıştır.

Türk siyasetinin Kıbrıs sorununa dair takındığı tutum ve alınan askeri operasyon kararı sonucu maruz kaldığı ambargo beraberinde ekonomik anlamda büyük sıkıntılar getirmişti. 1973-74 yıllarında ortaya çıkan petrol krizi, petrol tedarikini ithalat üzerine kurgulayan Türkiye için ekonomik anlamda kötü sonuçlar doğurmuştur (Keçelgil, 2019, s.120). Ardı ardına gelen petrol krizleri ve uluslararası ambargolar nedeniyle ödenme güçlüğü yaşanan dış borçlar, Türkiye ekonomisine sert darbeler indirmiştir. Ekonomik anlamda sergilenen kötü performans, 70'li yıllar içerisinde yapılan stand-by anlaşmalarının teker teker iptal edilmesine neden olmuştur. Özellikle 1970 yılında yapılan devalüasyon ülke ekonomisini daha da şaşırtmış, dolar 9 liradan 15 liraya fırlamıştır (Yavuz, 2009, s.208). Türkiye, 1970 yılından darbeye giden sürece kadar yalnızla dışarıdan ülke ekonomisine nakit temin etme girişimleriyle kalmamış, aynı zamanda geçmişten gelen mevcut borçları da yapılandırma gayretinde bulunmuştur. Siyasal bunalımın yaşandığı, toplumsal zemindeki kargaşanın giderek arttığı bu dönemde böylesi bir süreci yönetmek pek mümkün olamamıştır. Borçlara dair erteleme taleplerinin büyük bölümü ise ancak 1978-1982 yılları arasında karşılık bulmuştu.

Kontrol altına alınamayan ekonomik zemin, yükselen dış borçlar ile birlikte, özellikle 1977 yılında ülke ekonomisinin içinde bulunduğu zorluğu daha da çıkılmak hale getirmiştir. Takvimler 1977'yi gösterdiği sırada dış borçlanma dengesinin verdiği açık 38 milyon dolar iken, 1978 yılında ise bu denge daha da saparak 85 milyon dolara yükselmiştir. Bu süreç dış borçlanma dengesinde düzenli olarak negatif girdi üzerinden devam etmiştir. Ekonomik çıkmaza düşen ülke birçok sorunla mücadele etmeye devam

ederken 1978 ve 1979 yıllarında, ülkede çok derin bir ekonomik buhran oluşmuş, piyasada ithal edilen ürünler bulunamaz hale gelmiş, fabrikalar yaşadıkları ekonomik darlıklar nedeniyle üretim yapamaz hale gelmiştir (Birdal, Erişim Tarihi: 26.02.2020).

Yaşanılan bu olumsuzluklardan en çok ağzı yanan ise vatandaş olmuştur. 1979'da meydana gelen ekonomik kriz en çok vatandaş vurmuştu. Sosyal Sigortalar Kurumu'nun sunduğu bilgilere göre Ağustos 1979'da işçi ücret ortalaması 293,10 lirayken bir ay sonra ise 292,74 liraya gerilemiştir. 1975 yılında 59,5 lira olan günlük net ücret, 1979 krizi ile birlikte daha da eriyerek 38,5 liraya gerilemiştir (Gezgin, 2013, s.34).

Ekonomik krizin durdurulamaması, yapılan iktisadi manevraların başarıya ulaşamaması, umutların tekrardan IMF ile yapılacak olası anlaşmaya bağlanmasına neden olmuştu. 1979 yılının Temmuz ayında IMF ile tekrardan ilişki kurulmaya çalışılmıştır. Bu dönemde gerçekleşen ve bir yıllık süreci kapsayan stand-by anlaşması, Türkiye'nin uluslararası ekonomik sisteme bağlanmasını öngörmektedir. Bu koşulun kabulü ile birlikte 250 milyon SDR'lik bir rezerv sunulmuştu. Ancak bu anlaşma da diğer stand-by anlaşmaları gibi kısa süre sonra askıya alınmıştır (Ekzen, 2009, s.90).

Türkiye'nin yaşadığı ekonomik sorunlar büyüyerek devam etmekteydi. İşçiden, memura, sermaye gruplarından, ekonominin dokunduğu bütün alanlara kadar kriz kendini hissettirmeye devam etmekteydi. Bu buhran kendini işsizlik rakamlarından, gıda fiyatlarına, ekonomik büyümedeki yavaşlamadan, dış borca kadar her alanda sorunlar yaratmıştı. Süleyman Demirel önderliğindeki AP azınlık hükümeti iktidardaydı. Ekonomi üzerindeki baskıları azaltmak için çeşitli radikal girişimlerde bulunma hazırlıklarında bulunulmaktaydı. Bu doğrultuda ise sermaye gruplarını da kapsayan, uluslararası sermayenin çıkarlarına uyan ve daha sonra "24 Ocak Kararları" olarak adlandırılacak ekonomik kararlar üzerinde çalışmalar yürütülmüştür (Kepenek ve Yentürk, 2009, s.197). "24 Ocak Ekonomik İstikrar Kararları" adı ile uygulamaya koyulan programın başındaki isim ise Başbakanlık ve Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Turgut Özal'dı. Uluslararası finans grupları ile gerçekleştirilen görüşmelerin ardından hazırlanan ekonomi paketi, ekonomik sıkıntıları ortadan kaldırmayı, yabancı menşeli sermayenin ülke içine çekilmesini vergi dilimlerinin düzenlenmesini öngörüyordu. Esas itibarıyla hazırlanan bu ekonomik paketteki kararlar, sermaye sahiplerine yeni fırsatlar sunmayı ve yabancı

menşeli kuruluşlardan nakit akışı sağlamayı hedeflemekteydi. Alınan kararlarla birlikte ithal ikameci model terk edilmiştir (Kesici, 2010, s.11). 24 Ocak Kararları'nın ana hatlarını ise şu maddeler oluştuyordu:

“-Türk Lirasını devalüe ettikten sonra kontrollü biçimde dalgalanmaya bırakmak.

-İhracatın kredi vb. teşviklerle özendirilmesi, ithalatın serbestleştirilmesi.

-Sadece dövizin değil diğer fiyatların oluşumunun da piyasaya, arz ve talep güçlerine bırakılması ve çoğu maldaki kamu sübvansiyonlarının kaldırılması.

-Faiz oranlarının yükseltilmesi, daha sonra da dövizde olduğu gibi denetimli bir biçimde serbest bırakılması.

-Ekonomide kamu kesiminin ağırlığının azaltılması ve KİT açıklarının sürekli zamlarla karşılanması.”(Çavdar, 2004, s.325)

Yürürlüğe koyulan bu kararların ardından ihracat ve ithalat hareketlerine sınırlandırma koyan gümrük politikaları ile birlikte ithal ikameci iktisadi model terk edilmiştir. Bu kararlar ile birlikte kapitalist ekonomik modeli benimseyen Batı ülkeleri ile uyumlu çalışmanın bir adımı olan neo-liberal ekonomi tarzı benimsenerek bu doğrultuda politikalar geliştirilmeye çalışılmıştır (Özgen, 2011, s.468). 24 Ocak Kararları'nın hayata geçirilmesi ile birlikte doların lira karşısındaki değeri 70'e fırlamış, Türk parasının değeri hızlıca düşmüştü. Bu süreci gelen büyük zamlar izlemiştir. Devalüasyonun uygulanması sırasında Merkez Bankası'nda yeterli dövizin bulunmaması ise çeşitli olumsuzlukların doğmasına neden olmuştur (Cumhuriyet Gazetesi, 26 Ocak 1980, Yalçın Doğan köşe yazısı).

12 Eylül'e giden süreçte alınan bu ekonomik karar, yalnızca ekonomik anlamda değişim getirmekle kalmamış, toplumsal yaşayışta da çeşitli etkiler sağladı. Girişilen bu liberalleşme hamlesi, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrasında da sürdürülmüştür.

3.4. 12 EYLÜL 1980 DARBESİ SONRASI GELİŞEN SİYASAL, EKONOMİK VE TOPLUMSAL DÜZEN

12 Eylül 1980 Darbesi'nin meydana gelmesinden sonra uygulanmaya başlanan siyasal, ekonomik ve sosyal politikalar Türkiye'nin yoğun bir değişim yaşamasına neden olmuştur. Devletçi bir geleneğe dayanan Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde hızlı liberalleşme sürecine girmiştir. Uygulanan neoliberal politikalarla küresel kapitalist sisteme eklemlenme hamlesinde bulunulmuştur. Özellikle sosyal alanla uygulanan politikalar, eğitim, din ve medya olgusunu hedef alarak düşünsel hayatta yoğun bir dönüşümün yaşanmasına sebep olmuştur. Düşünsel hayatta en büyük dönüşümlerden birini ise Atatürkçü düşünce sistemi yaşamıştır.

3.4.1. 12 Eylül Sonrasında Gelişen Siyasal Düzlem

1980'li yıllara giden süreç yalnızca Türkiye için değil, bütün dünya için çeşitli sorunların yaşandığı bir süreç olarak hafızalara kazınmıştır. Kapitalist ekonomik sistemin beraberinde getirdiği birikim krizi artarak devam ederken devamında gelen kar miktarlarının aşağıya düşmesi dünya çapındaki iktisadi sorunları tetiklemiş, beraberinde işsizlik başta olmak üzere büyük sorunlar getirmiştir. Küreselleşme sancısı çeken dünya siyaseti, devletleri bu yönde kanalize etme hamlelerinde bulunurken, İran'da İran İslam Devrimi'nin gerçekleşmesi, Afganistan'da yükselen komünizm hareketi, Sovyet güdümündeki siyasetin yükselişte oluşu ve işçi sınıfının giderek siyasallaşması, özellikle Batılı sömürgeci devletleri tedirgin etmiştir. Dünya genelinde yaşanan bu hareketlilik ekseninde, çeşitli sorunlarla boğuşarak 80'li yıllara yaklaşan Türkiye, 24 Ocak Kararları ile uluslararası kapitalist ekonomik sahaya giriş hamleleri yaparken, 12 Eylül'de gerçekleşen askeri darbe ülke içindeki dengeleri çok yönlü olarak değiştirmiştir (Durmuş, 2011, s.95). Bu anlamda 12 Eylül darbesi için birden fazla etkenin oluşturduğu bir etkinin ürünüdür demek mümkündür.

Türkiye açısından ise 12 Eylül, yalnızca ekonomik anlamda liberalleşmeyi beraberinde getirmekle kalmamış, devletin kurucu değeri olan Atatürkçülüğün muhtevasında da dönüşüm yaşatmıştır. Bu dönüşüme dair bir başlıklandırma yapmak gerekirse, neoliberal ekonomi politikası ve 12 Eylül 1980 Darbesi sonrası gelişen Türk-İslam sentezi politikaları olarak ifade edilebilir (Dağdelen, 2012, s.29).

12 Eylül'e dair ana dinamiklere yer verdikten sonra sürecin kendine has olguları, getirileri ve götürüleri üzerinde durmak yerinde olacaktır. Althusser'in ifadesi ile devletin baskı aygıtı olarak adlandırılan ordu, 12 Eylül 1980 Darbesi ile birlikte Türk siyasetini esir alarak 1980-1983 tarihleri arasında askeri bir diktatörlük örneği sunmuştur. Bu yönetsel biçim ekseninde ordu, iktidarı elde etmesinin ardından ilk olarak mevcut meşru hükümetin görevine son vermiş, sivil siyasete adeta neşter vurarak, siyasal partilerin faaliyetlerini durdurmuş, bu partilerin önderlerine ise siyasal hayata katılım yasağı getirilmişti (Kaya Özçelik, 2011, s.82). Siyasal örgütlenmeler, sivil toplum faaliyetleri ve sendikacılık yasaklanarak sivil hayattaki her türlü sosyal girişimin önü kapatılmıştır. Kısaca alma süreci bununla sınırlı kalmayarak öğrencilerin ve devlet memurlarının her türlü siyasal aktiviteye ve parti üyeliğine katılım hakları yasaklanmış, ayrıca parlamentonun dağıtılmasının ardından milletvekillerinin dokunulmazlıklarına da son verilmiştir. Yerel yönetimlerde yer alan bütün belediye başkanları ve meclis üyeleri görevlerinden azledilmiş, en nihayetinde bütün ülkede sıkıyönetim uygulanarak, ülkeye giriş ve çıkışlar durdurulmuştur (Zürcher, s.401). Meydana gelen bu olaylar arasında en önemli kararlardan biri ise yasal ve siyasal üst yapıda köklü değişimler oluşturmak adına yeni bir anayasa hazırlığına girilmesiydi (Kaya Özçelik, s.82).

Bu süreçte ağır darbe alan bir diğer alan ise medya sektörüydü. Türkiye'de entelektüel yaşam ve yayıncılığın en önemli şehri olan İstanbul'da gazetelerin kapatılması, gazetecilerin işsiz kalması ve gazetede hukuki sorumlulukları bulunan yazı işleri müdürlerinin tutuklanması bu sürecin izlerini daha da derinleştirdi. Zürcher'in ifadesi ile (s.403); *"darbeden sonraki ilk altı hafta içinde 11.500 kişi tutuklandı; 1980 sonunda bu sayı 30 bine çıktı, bir yıl sonra 122.600 tutuklama yapılmış bulunuyordu. Darbeden iki yıl sonra, Eylül 1982'de hala 80 bin kişi hapishanede bulunuyordu. Bunlardan 30 bini yargılanmayı bekliyordu."*

Darbe sonrası gerçekleşen olaylar silsilesinin gölgesinde ilk aşamada çok net bir sorun bulunuyordu. O da başbakanın kim olacağı ve kurulacak hükümette kimlerin yer alacağıydı. Bu önemli bir karardı. Çünkü askeri yönetim, toplum gözünde çizdiği imajın zedelenmesini istememiştir. Ayrıca bu kişinin birçok yönüyle üzerinde mutabık olunan bir isim olması gerektiği düşünülmüştür. Bu anlamda ileri sürülen ilk isim Turan Fevzioğlu olsa da askeri camiada bu isim kabul görmemiştir. Orhan Eyüboğlu ismi de bu

süreçte olası başbakan adayları arasında gösterilirken, ibre içsel dinamiklerden ötürü bir anda askeri kökenli biri olma gerekliliğine yönelirken, oklar Bülent Ulusu'ya dönmüştü (Birand, s.314). Takvimler 19 Eylül'ü gösterdiği sırada ise Kenan Evren, Ulusu'yı başbakanlık görevine atayarak bu problemi ortadan kaldırmıştır. Bu süreçte Bülent Ulusu, yardımcıları Zeyyat Baykara ve Turgut Özal ile birlikte sivil bir siyaset profili çizmeye çalışsa da sonuç itibarıyla MGK'nın karar yürütücüsü olmaktan öteye gidememiştir.

Kurulan hükümetin mücadele etme noktasındaki ilk iddialı önceliği darbeye gerekçe söylemi olarak sunulan anarşi ile mücadele olmuştur. 1983 yılında son bulacak üç yıllık askeri yönetim sürecinde ordunun vaatte bulunduğu *“anarşiyi bitirmek, can ve mal güvenliğini tesis etmek, devlet otoritesini hakim kılmak ve korumak, sosyal barışı, milli anlayış ve beraberliği sağlamak, sosyal adalet, ferdi hak ve hürriyete ve insan haklarına dayalı laik ve Cumhuriyet rejimini işler kılmak ve makul bir sürede yasal düzenlemeleri tamamladıktan sonra sivil idareyi yeniden tesis etmek”* (Şıvgın Dünder, s. 62) gibi meseleler ile ilgilenilmiştir.

Bu üç yıllık süreç içerisindeki önemli değişim ise şüphesiz 1982'de yürürlüğe konulan yeni anayasa olmuştur. Çünkü yeni anayasa Türkiye Cumhuriyeti'ni siyasi, ekonomik ve sosyal alanlar başta olmak üzere birçok alanda eskiye dönülmeyecek şekilde yeni bir sürece sokmuştur. Hazırlanan yeni anayasa esasen birçok yönüyle 27 Mayıs 1960 Darbesi'nin sunduklarını ortadan kaldırmaya yönelikti. Zürcher ise bu durumu şu sözlerle ifade etmiştir (s.405);

“Bu metin, birçok bakımdan 1960'taki anayasal gelişmelerin tersine çevrilmesiydi. İktidar, yürütmenin elinde toplanmış ve cumhurbaşkanıyla Milli Güvenlik Kurulu'nun yetkileri arttırılmıştı. Ayrıca, basın özgürlüğü, sendika özgürlüğü ve kişi hak ve hürriyetleri sınırlandırmıştı. Temel hak ve özgürlükler anayasaya dahil edildi ancak, bunların ulusal çıkarlar, kamu düzeni ve ulusal güvenlik, Cumhuriyet düzeninin tehlikede olması ve kamu sağlığı gerekçesiyle iptal edilebileceği, askıya alınabileceği ya da sınırlandırılabilceği belirtilmekteydi.”

Bu anayasal değişim adeta 27 Mayısçılara karşı bir meydan okuma gibi görülmüştür. Yeni rejimi baştan inşa etmenin en önemli adımı, yeni bir anayasa hazırlamaktır. Bir anlamda 27 Mayısçıların hazırladığı 1961 Anayasası'na tepki

niteliğinde bir hazırlık yürütölmekteydi. Bu doğrultuda girişilen faaliyetler kısa sürede vücut bulmuştur. Muğlak bir seçim süreci ve baskıcı bir katılım ortamının oluşturulduğu 7 Kasım 1982’de düzenlenen anayasa referandumunda tasarı %91.27’lik oy oranı ile kabul edilmiştir (Budak, 2007, s.103). Bu kabul aynı zamanda Kenan Evren’in cumhurbaşkanı olmasının önünü de açmıştır. Yeni anayasa özellikle cumhurbaşkanlığı kurumunu ve bakanlar kurulunu güçlendirerek siyasi etki alanlarını genişletmiştir. Bu gelişim ise halk iradesini yani TBMM’yi bir anlamda etkisi kısıtlanan bir yapıya dönüştürmüştür. 1961 Anayasası’nın getirdiğı sosyal devletçi anlayış yeni anayasa ile yerini bireysel özgürlüklerin kısıtlandığı, baskıcı bir eksene indirgenmiştir (Karatepe, 1999, s.268). 1982 Anayasası’nın zeminde Milli Güvenlik Kurulu yeni kanun çıkartma teşebbüslerine devam etmiştir. Ülkenin geleceğini doğrudan etkileyen adımlar atılmış, hukuki zemine tesir eden yargıtay, hakimler, savcılar vb. alanlarda ciddi değişikliklere gidilmiştir. Siyasi partiler, işçi-işveren ilişkilerini tertipleyen toplu iş sözleşmeleri üzerinde düzenlemeler yapılmıştır. Bir yandan olağanüstü hal ilan edilirken, Devlet Güvenlik Mahkemeleri, Anayasa Mahkemesi, Yüksek Öğretim Kurumu gibi önemli kurumlar üzerinde de ciddi değişiklikler yapılmıştır (Tanör, 1995, s.50). 1982 Anayasası için, getirdiğı hükümler nedeniyle 1961 Anayasası’nın zıttı bir yapıya sahip olduğunu söylemek mümkündür.

80 öncesi istikrarsız dönemde gerçekleşen şiddet olayları ve ekonomik sorunlardan dolayı darbeyi olumlu bir tavır içerisinde karşılayan halk, kısa bir süre sonra askeri rejimin yaptıklarından rahatsızlık duymaya başlamıştır. Sunay’ın ifadesi ile(s.256); *“12 Eylül’le birlikte asayişin yeniden sağlanması gerekçesiyle yürütölen geniş gözaltılar, tutuklamalar ve cezaevlerinden yükselen çığlıklar, toplumda korku ve baskı yaratıp, sindirmeyi hedefleyen terörizmin yapmak istediklerinin bu kez, devlet eliyle yapılması sonucunu doğurmaktaydı.”* Fakat dönemin koşulları, bu süreçten rahatsız olunan konulara dair sesli eleştiri getirmeye müsait değildi. Bu nedenle yapılan eleştiriler en temelde 1983 seçimlerinde haklın verdiği kararla ve sonraki süreçte döneme dair yöneltölen eleştirilerle yükselmiştir.

1982 yılı anayasa tartışmalarıyla geçerken bir sonraki yıl Türkiye siyasal partilerin katılımının olduğu, tekrardan demokratik ortamın işlerliğinin sağlandığı sürece girilmeye çalışılmıştır. Şüphe yok ki, askeri yönetimin tekrardan demokrasiye dönmeye

yönelik hamlesi plansız değildi. Bu nedenle de 6 Kasım 1983 seçimlerine giden süreçte dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren, eski siyasi figürlere dair eleştirilerine devam etmekteydi. Ancak bu isimlerin 5 ve 10'ar yıllığına aktif siyasetten uzaklaştırıldığı da ortadaydı. Askeri yönetimin seçimler için iktidarını öngördüğü parti emekli bir asker olan Org. Turgut Sulap'ın önderliğindeki Milliyetçi Demokrasi Partisi'ydi. Ancak Turgut Özal'ın Anavatan Partisi'nin 1983 seçimlerinde %45.14'lük oy oranıyla önemli hamle yapmıştır. Böylelikle demokratik döneme dönüş adına kıymetli bir adım atılmıştır.

Turgut Özal liderliğindeki ANAP, liberal politikalar ekseninde faaliyetlerine başlamıştır. Ancak bu noktada üzerinde durulması gereken husus, dönem içerisinde edinilen liberal ideoloji, klasik anlamda bilinen birey ve özgürlük ekseninden ziyade, devlet ile toplum arasındaki geleneksel ilişkiyi ayrıştırır niteliktedir. Türkiye'de liberalizm, Batı ülkelerinde üstlenen anlamda, yani birey olgusu ekseninde değil, ağırlıklı olarak ekonomik mecranın liberalleşmesi doğrultusunda gelişmiştir (Kalaycıoğlu, 2000, s.430). Demokrasiye yeniden dönüşün sembolü olarak görülen 1983 seçimlerinden sonraki gelişmeler, bir anlamda “*yeni bir sermaye sınıfının yükselmesi de dahil etkili toplumsal ve siyasi grupların ortaya çıkması ve giderek yerleşik devletçi bürokrasiye ortak cephe alma*” (Heper, s. 217) olarak da algılanmıştır. 1980'li yıllar içerisinde dış politika alanında da iç politikada oturtulan zemin üzerine vurgular yapılmaya devam etmiştir. Çok boyutlu olarak ele alından dış politika kuralları daha çok liberal piyasa kurallarına yapılan vurgu ile ele alınmıştır.

3.4.2. Ekonomik Alanda Meydana Gelen Değişimler

Dünyada meydana gelen küresel ekonomik hareketlenmelerin ABD'nin dezavantajına döndüğü dönemde Bretton Woods Anlaşması olarak tanınan “Uluslararası Para Anlaşması”nın 1971 yılında sekteye uğramasıyla birlikte ABD dünya para politikalarını kontrol altında tutma gücünü kaybetmişti. Bu durumu toparlamaya çalışan ABD, küresel ölçekte ekonomik ortaklar arayışına girmişti. Bu vesileyle bir yandan tehlike olarak gördüğü komünizme karşı kapitalist bir ekonomi modeli yaymaya çalışırken, bir yandan da dünya finans sistemine tamamen hakim olmaya çalışmaktaydı. Bu süreçte Türkiye'de meydana gelen 12 Eylül Askeri Darbesi ise ABD ile ortak

ekonomik politika yürütülmesi ve ABD'nin yeniden uluslararası ekonomik yapılanma hamlesi adına memnuniyetle karşılanmıştı (Dağdelen, s.30).

Ancak 12 Eylül'e gelmeden önce Türk ekonomisi çeşitli süreçlerde değişim yaşamaya başlamıştı. Özellikle 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik kalkınma planı, bir anlamda 12 Eylül sonrası tertiplenecek ekonomik düzenin altyapısını oluşturmuştur. Askeri yönetimin bizzat idare ettiği 1980-1983 dönemi Türkiye'nin hızlı bir şekilde neoliberal politikaların uygulandığı, liberal istikrar paketlerinin hayata geçirildiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle 24 Ocak Kararları ile başlayan sürecin ardından gerçekleşen darbe ile birlikte yönetime gelen askeri cunta, IMF ile çeşitli ekonomik anlaşmalar imzalayıp, 1980-1984 yılları arasında Dünya Bankası ile anlaşmaya vardığı Yapısal Uyum Kredileri ile birlikte Türk ekonomisini bir anlamda küresel kapitalizme eklemlenmiştir (Kaya Özçelik, s.78). Dünya Bankası tarafından kaleme alınan rapora göre Türkiye 1981 yılında bu kurumdan en çok kredi alan üçüncü ülke olarak kayıtlara geçmiştir. Bu süreçte ekonomik kararların yürütücülüğünü yapan isim ise 24 Ocak Kararlarını hazırlayan tanınmış bir isimdi: Turgut Özal. Bu süreçte Ekonomiden Sorumlu Başkan Yardımcısı olarak görev alan Özal, Türkiye'nin 1980 sonrası liberal ekonomik hamlelerinde belirleyici rol oynamıştır. Askeri yönetimin güdümünde kurulan ilk hükümetin başbakanı olan Bülent Ulusu ise darbe sonrası kurulan ilk hükümetin ekonomi programını açıklamıştır:

“Kalkınma amacıyla kamu harcamaları sağlam kaynaklardan finanse edilecek, tutarlı ekonomik ve mali politikaları içeren mevcut istikrar programının uygulanmasına devam edilecek, bu programı tamamlayıcı vergi değişiklikleri ve çalışma barışını sağlayıcı düzenlemeler süratle gerçekleştirilecektir. Piyasa ekonomisi kurallarının işlediği bir ortam içinde ekonomik sorunların halledilmesine çalışılacak, bu düzen içinde fiyat mekanizmasına göre çalışan teşebbüs gücünü geliştiren bir anlayış ile vatandaşın çalışma ve dilediği işi tutma hürriyetine sahip bulunması esas olacaktır. Uygulanmakta olan kur politikası titizlikle takip edilecek, ihracatımız ve yurt dışında çalışan işçilerimiz için istikrarlı ve güven verici bir şekilde esnek kur politikası uygulamasına devam edilecektir. Fiyat mekanizmasının arz ve talep arasında denge sağlayıcı rolüne ve etkinliğine yaygın işlerlik kazandırılacaktır. Ekonomide gelişme ve istikrarı

sağlayacak ve koruyacak olan para-kredi politikası uygulanmasına devam edilecektir. KİT ürünlerinin fiyatları ile maliyetleri arasında enflasyonu önleyecek dengesizliklerin meydana gelmesi önleneyecektir. KİT'lerin daha verimli çalışmalarını sağlayacak pratik düzenlemeler yapılacak ve ekonomik istikrar programına uygun olarak piyasa ekonomisi şartlarına göre çalışmaları sağlanacaktır. Kamu sektörünün finansman ihtiyaçları sağlıklı kaynaklardan karşılanacaktır. Açık finansman yollarından kaçınılacaktır. Vergi kaybının önlenmesi ve vergi yönetiminin verimliliğin sağlanması amacı ile vergi kaçakçılığını önleyecek temel yasal düzenlemelere gidilecektir. Vergi politikası ekonomide israfı yönelik tüketim ve harcamaları önleyici, buna karşılık, yatırım, üretim ve ihracatın artırılmasını teşvik edici yönde olacaktır. Vergileme ile ilgili etkin bir otokontrol ve denetim sistemi kurulacaktır. İhracatın gelişmesi için ve diğer döviz gelirlerimizin ödemeler dengesine istenen ölçüde katkıda bulunabilmesini sağlamak üzere her türlü tedbir eksiksiz ve zamanında alınacaktır. İthalat rejiminde ve gümrük hadlerinde sağlıklı ve dış dünya ile rekabet edebilecek bir sanayileşmeyi destekleyecek düzenlemeler gerçekleştirilecektir. Ekonomimizi ve ulusal güvenliğimizi dışa bağımlılıktan kurtaracak sanayilere ve özellikle savunma sanayine önem verilecektir. Yabancı sermaye yatırımları için basitleştirilmiş olan müracaat ve değerlendirme uygulamasına devam edilecek yabancı sermayeden kaynak, teknoloji ve pazarlama alanlarında ulusal imkânları takviye edici unsur olarak azami ölçüde yararlanılacaktır. Dış ekonomik ilişkilerimizde OECD ülkeleri ve milletlerarası ekonomik ve finans kuruluşlarının desteklediği ekonomik istikrar programının uygulanmasında mevcut anlaşmalar çerçevesinde bu kuruluşlarla yakın işbirliği sürdürülmeye devam edilecektir.”(TBMM, Erişim Tarihi: 20.02.2020)

İhraç ikamesi politikaların hayata geçirilmesi, ithalat işlemlerinin liberal zeminde gerçekleştirilmesi, iç pazarın sadece iç pazar olmaktan çıkartılıp uluslararası mecraaya açılması gibi değişimler yaşanmaya devam ederken, özellikle de faizlerin üzerinde uygulanan devlet kontrolünün kaldırılması ile birlikte, devlet ile sermaye grupları arasındaki ilişkiler oldukça aktif bir hale dönüşmüştür (Kaya Özçelik, s.79).

Askerin kontrolü altında gerçekleştirilen 1980-1983 yılları arası ekonomi politikaları genel itibariyle bu ekseninde gelişirken, 1983 seçimleriyle iktidara gelen Turgut Özal'ın ANAP'ı ekonomide liberal politikalar uygulamaya devam etmiştir. ANAP hükümetlerinin gerçekleştirmiş olduğu gelişim stratejileri, piyasa ekonomisi ekseninde geliştirilmiştir. Bu politikalar özel sektörün girişimci tavrına uygun şekilde gerçekleştirilmekteydi. Turgut Özal önderliğindeki ANAP hükümetlerinin kapitalist ekonominin temelini oluşturan bankacılık sisteminin yatırımlarına finansman sağlaması, aynı doğrultuda hayata geçirilen sermaye piyasalarının ilerleme kat etmesine dair uygulanan politikalar, özel sektörün ekonomik bağımsız yapısını güçlendirmiştir. Bu açıklamaların ardından şunu belirtmek gerekir: ANAP hükümetlerinin girişmiş olduğu liberalleşme hamleleri siyasi bir muhtevadan öte iktisadi nedenlere dayanmaktaydı. Hayata geçirilen liberalleşme hamleleri toplumsal oluşumların siyasi hayata aktif katılımını sağlayacak çoğulcu bir girişimden uzak nitelikteydi. Ancak şurası da bir gerçek ki ekonomik temelli her türlü değişim, şüphesiz ki sosyal yapıda da değişimleri beraberinde getirmişti. Özellikle liberal politikaların, ithal ikameci politikadan ihraç ikameci sisteme geçişin, devlet kontrolünden çıkan döviz sistemlerinin başta medya oluşumları olmak üzere birçok kurum ve toplumsal zeminde meydana getirdiği değişimler, Türk siyasi ve sosyal hayatında önemli değişimleri de beraberinde getirmiştir.

3.4.3. Sosyal, Kültürel ve Düşünsel Alandaki Değişimler

3.4.3.1. Atatürk İlkelerinde Revizyon ve Türk-İslam Sentezi

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası gelişen süreç, Türkiye'de siyaset ve ekonomide olduğu gibi sosyal ve kültürel alanlarda da köklü değişimlerin yaşandığı, toplumun günlük yaşam pratiklerini değiştiren, duygusal ve zihinsel süreçlerinin işleyişini sarsan, kişilerin hayata karşı olan tutumunu değiştiren birçok olguya zemin hazırlamıştı. Medyadan düşünsel yaşama, kurum yapılarından günlük yaşantıya kadar birçok alanda çeşitli değişimler yaşandı. Bu değişimler arasında en önemlilerinden biri ise Atatürkçülük düşüncesi ekseninde gelişen yeni yorumlama biçimiydi. 1970'li yılların başından itibaren "Aydınlar Ocağı" ekseninde gelişen yeni düşünce akımı, siyasetten iş dünyasına, üniversitelerden entelektüel camiaya kadar birçok mecrayı etkilemeye devam

etmekteydi. Fikir önderliğini İbrahim Kafesoğlu'nun yaptığı "Türk-İslam Sentezi" olarak Aydınlar Ocağı ekseninde yayılan bu fikir akımı en temelde solcu aydınların toplumsal, siyasal ve kültürel alanda kurduğu entelektüel tekeli bir anlamda ortadan kaldırmaktı (Zürcher, s.414). Bu görüş Türk askeri geleneğinin genetiğini oluşturan laiklik geleneği ile bir anlamda çelişiyor gibi görünmesine rağmen ilk defa etkili Türk subayları tarafından benimsenmişti. Bu askerlerden biri ise dönemin devlet başkanı olan Kenan Evren'in ta kendisiydi.

Türk milli kimliğini İslam inancı ile homojen hale getirerek yeni bir milliyetçi-muhafazakar kimlik yaratmayı hedefleyen bu görüşün askeri yönetim vasıtasıyla Atatürk ilkelerine de günden güne etki etmesi, Atatürkçü düşünce üzerinde yeni bir yorum doğmasını beraberinde getirmiştir. Özellikle 1980-1983 yılları arasında uygulanan liberal ekonomik politikalar devletçilik ilkesini bir anlamda çelişir nitelikteydi. Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına dair getirilen yeni yorum da bir anlamda bu ilke özelinde değişim yaşandığına dair iddiaları güçlendirmiştir. Neoliberal politikaların temeline oturtulduğu küreselleşmecî anlayışın ekonomi politik yapısı, esasında ulus devletlerin temelini sarsan bir yapıya sahiptir. En temelde ülkeye oturtulması planlanan yeni iktisadi düzen, ulus üstü bir siyaseti öngörerek, Atatürk'ün milliyetçilik ilkesiyle örtüşmemekteydi. Bundan ötürü milliyetçilik ilkesi yeni liberal-küresel proje ekseninde yeni konjonktüre uygun şekilde dönüştürülmeye çalışılmıştı. Bu süreci kolaylaştırma aracı olarak kullanılan en önemli enstrüman ise Türk-İslam Sentezi idi. Fikret Başkaya ise Atatürk'ün ilkeleri üzerinde gerçekleşen bu revizyonist girişimi şu şekilde ifade etmektedir (1997, s.189-190):

"Atatürkçülüğü yeniden tanımlamaya çalışan 12 Eylül yönetimi, 1930'ların şartlarında tanımlanmış olan Atatürkçülüğü bir bakıma yenileyerek, yeni şartlara uygun şekilde formatlandırmıştır. 1930'ların ülke içi ve dünya şartları değişmiş olduğundan anlam ve önemini kaybetmişti. Yeni şartların gerekli kıldığı yeni bir ideoloji olarak formüle edilmesi gerekiyordu. Bu amaçla önce resmi ideolojinin geleneksel kurumları olan TTK, TDK gibi kurumlar kapatılıp yenileri oluşturuldu. Ardından Türk yüksek öğretim kurumları YÖK ile birlikte yeni bir yapıya kavuşturuldu. Buralardaki hakim kadrolar değiştirildi. Bu kurumlar resmi ideolojiye yön verdiler. Askeri yönetimin amacı asla Atatürkçülüğü tasfiye etmek değildi. Temel amaç onu yeniden ve günün şartlarına

uygun şekilde düzenlemektir. Buna göre bu yeni dönemde Atatürkçülüğün yeniden formüle edilmesi çerçevesinde şu noktaların öne çıktığı belirtilmektedir: Atatürkçülüğün geleneksel yorumunda sola karşı tavır net değildi, bu özellik öne çıkarıldı. Atatürkçülüğün dine karşı klasik tavrı restore edilerek devletin kontrolünde dinin güçlendirilmesi benimsendi.”

Türkiye’de 12 Eylül’den sonra gerçekleştirilen köklü değişimlerin yasal zemine oturtulduğu 1982 Anayasası, Türk-İslam Sentezi ekseninde oluşturulmaya çalışılan yeni milli kimlik olgusunun sağlama alındığı bir araç olarak kullanılmıştır. Bu dönemde Diyanet İşleri Başkanlığı revizyona sokulmuş ve tekrardan yapılandırılmıştır. 1982 Anayasası’nda yer alan 136. Madde, Diyanet İşleri makamının üstlendiği yeni misyonu ortaya koymaktaydı: *“Genel idare içinde yer alan Diyanet İşleri Başkanlığı, laiklik ilkesi doğrultusunda, bütün siyasi görüş ve düşüncülerin dışında kalarak ve milletçe dayanışma ve bütünleşmeyi amaç edinerek, özel kanununda gösterilen görevleri yerine getirir”* (TBMM, Erişim Tarihi: 17.03.2020). 12 Eylül sonrası gerçekleşen bu süreçte Diyanet İşleri Başkanlığı Türk-İslam Sentezi düşüncesinin bir uygulayıcısı olarak Türklüğün-İslamleştirilmesi, bir diğer ifade ile ise İslam’ın Türkleştirilmesi olgusunun yürütücülerinden biri olmuştur. Aynı süreçte Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin ilkokul ve lise öğretiminde zorunlu hale getirilmesi de bu sürecin bir parçası olarak ön plana çıkmaktadır.

3.4.3.2. Sosyal ve Kültürel Hayat

Dünya genelinde yoğun bir dönüşümün yaşandığı 1980’li yıllar Türkiye açısından da ciddi dönüşümlerin yaşandığı bir süreç olmuştur. İktisadi ve siyasi alanlarda meydana gelen gelişmelerin yanı sıra sosyal ve kültürel alanlarda da ciddi değişimler yaşanmaya başlanmıştır. Darbe sonrası sosyal ve kültürel alanda meydana gelen dönüşüm rüzgarı 1983 yılında meydana gelen seçimlerin Turgut Özal önderliğinde Anavatan Partisi’nin kazanmasının ardından da sürmüştür. 80 sonrası göze çarpan önemli değişimlerden biri şüphesiz köylerden büyük şehirlere ciddi bir göç dalgalanmasının gerçekleşmesidir. Demografik yapıda meydana gelen bu hızlı değişim sonucu, büyük kentlerde gecekondulaşma başlamış, şehirlerde meydana gelen demografik değişim, fiziki yapıda da ciddi sorunlara yol açmıştır. Bu kontrolsüz göç dalgası ise işsizliği, kültürel ve siyasi

karmaşayı beraberinde getirmiş, yeni bir alt kültürün doğmasına da zemin hazırlamıştır. Şüphesiz ki şehirlerde meydana gelen bu yığılma etkisini suç oranların yükselmesinde de göstermiştir. 1980 sonrası yükselen arabesk müzik, zamanla bir müzik türü olmanın ötesinde bir yaşam biçimi, bir kültür haline gelmiştir. Bu müzik tarzının dinlendiği kitle ve çevre incelendiğinde, gecekondulaşmanın yoğun olarak gerçekleştiği bölgelerde karşılık bulduğu görülmektedir. Zorlu yaşam koşulları, fiziki şartlar, maddi imkanlar vb. zorlukların bir parçası olan bu yaşam biçimi arabesk müzikle birleşerek toplumda karşılık bularak, arabesk bir kültür haline dönüşmüştür.

Neoliberal, küreselci politikaların toplum nezdinde olmasını öngördüğü “*bireycilik, kültürsüz bencillik ve para hırsı*” (Kazgan, 2006, s.124) ile birlikte 80 darbesinin sonrası için öngördüğü toplumun apolitik hale getirilme hedefi karşılık bulmuştur. Özellikle gençlerin zihinleri o dönem yükselen “erotizm furyası” ile meşgul edilerek, düşünmeyi es geçen ve zihni cinsellikle meşgul edilen kitleler hedeflenmekteydi. Kapitalizmin cazip gelen hızlı zengin olma imkanı, lüks yaşam savunusu, parayla hızlı statü edinme yolları toplumsal yozlaşmayı da tetiklemiştir. Yine 80’li yıllar içerisinde tüm dünyada olduğu gibi tüketimin arzu nesnesi haline dönüştürüldüğü ve kutsandığı alışveriş merkezleri Türkiye’de de ilk tecrübelerini gerçekleştirmeye başlamıştır.

1983 seçimlerinden sonra iktidara gelen Turgut Özal liderliğindeki Anavatan Partisi ilk geçmiş dönemlere göre basın özgürlüğü kavramına daha çok önem vermiştir. Ancak ilerleyen dönemlerde çıkartılan “Muzır Yasası” yani uzun adıyla “Küçükleri Muzır Neşriyattan Koruma Kanunu” ile basın özgürlüğüne zarar verecek bir hamlede bulunmuştur (Kongar, 1987, s.286-287). Yasa kapsamında yapılması planlanan şey, toplumun kültürel yaşamına dair denetimin sağlanmasıdır. Bu yasa ile birlikte matbu yayınlarda denetim artmış, dergiler ambalajla kaplanarak satılmış, içeriğe dair müdahaleler olmuştur. 1986 yılının Mart ayından 1988 yılının Şubat ayına kadar geçen süreçte bu yasa gereğince verilen cezaların miktarı 7.73 milyar lirayı bulmuştur. Bu tarihler arasında süren davalar ise 200’ü bulmuştur (Yeniçağ Gazetesi, 2010, Erişim Tarihi: 22.03.2020). Yine bu süreçte ANAP hükümeti TRT üzerinde tam denetim sağlamış ve yayın politikalarına bu suretle etki etmiştir. Kültürel yaşamda baskı izlerinin

görüldüğü bu süreçte bizzat Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından birçok kitap ve yayın tehlikeli görülerek yasaklanmıştır (Kongar, s.286-287).

3.4.3.3. Medya Sektöründe Meydana Gelen Değişim ve Dönüşüm

24 Ocak Kararları ile girişilen liberalleşme hamleleri, ekonomik, siyasal ve sosyal birçok alana etki ettiği gibi, basın-yayın organlarının organizasyonel ve ekonomik yapılarında da değişim yaşatmıştır. Devletin basın sektörü için yürüttüğü sübvansiyonlara son vermesi, basın kuruluşlarını adeta ekonomik çöküşe sürüklemiştir. İthal edilen kağıt fiyatlarının hızla artması, tiraj kaygısını beraberinde getirmiş, daha çok okunmak adına gazeteciliğin esas hassasiyetlerinde uzaklaşma görülmeye başlanmıştır. 24 Ocak Kararları'nın beraberinde 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin gerçekleşmesi ise basının işleyişini sürdürmez hale getirmiştir (Baran, 2018, s.78). 12 Eylül yönetiminin basına yönelik sistematik olarak uyguladığı yasaklar, cezalar ve sansür politikaları, ekonomik işleyişteki zorluklarla birleşince özgür ve bağımsız basın olgusu ciddi anlamda zarar görmüştür (Dündar, 2016, s.128). Ekonomik zorlukların ve siyasal baskıların getirdiği yeni ortam ilerleyen dönemlerde gelişecek medyadaki tekelleşmenin önünü açmıştır. Yazılı ve görsel yayıncılığı karlı bir iş alanı olarak gören holdinglerin medya kurumlarını satın alması, medyanın işleyiş yapısını değiştirmiştir. Haberi ve içerikleri ticari bir emtia olarak gören holdingleşen basın kuruluşları, haberin ve yayıncılığın etik anlayışı ve ilkelerini öte plana koyarak daha çok satılan, eğlenceye yönelik, içi boş ve magazinел haberlere yönelmiştir. Bu durum aynı zamanda gazeteler aracılığı ile gerçekleşen promosyan savaşları ve holdingleşen basın kuruluşları arasındaki çatışmayı da beraberinde getirmiştir (Demirkent, 1995, s.271).

Sermaye gruplarının basın sektörüne adım atması sonucunda değişen basındaki sahiplik olgusu beraberinde basın-siyaset ilişkileri arasındaki bağın güçlenmesini ve çeşitlenmesini de getirmiştir. Özellikle Özal döneminde medya sektörüne devlet tarafından sunulan teşvikler holdinglerin iştahını daha da arttırmış, basın-yayın işleri karlı bir mecra olarak görülmüştür. Medya sahipliği alanındaki bu değişiklik beraberinde medya-siyaset ilişkisinin güçlenmesini de getirmiştir (Ataklı, 1997: 1250)

1980 sonrası medya alanında meydana gelen değişimlerden en önemlisi de TRT'nin tekelinde olan televizyon yayıncılığına bir rakip olarak ilk özel televizyon

mecrası olma özelliğiyle öne çıkan Magic-Box Star'ın 1990 yılında hayata geçirilmiş olmasıdır (Büyükbaykal ve Büyükbaykal, 2007, s.55).

4. TÜRKİYE'DE İLETİŞİM BİLİMLERİ ADINA BİR İLK DENEMESİ

4.1. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ İLETİŞİM BİLİMLERİ FAKÜLTESİ'NİN KURULUŞU VE AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ'NE DÖNÜŞÜMÜ

İlk olarak Akademik Kapalı Devre Televizyon ile Eğitim Enstitüsü adıyla 1972 yılında kurulan ve ilk öğrencilerini 1977-1978 eğitim-öğretim yılında kabul eden fakülte, ilk zamanlarında sinema ve televizyon alanlarında eğitim verdiğinden ötürü fakültenin adı Sinema ve Televizyon Yüksekokulu olarak değiştirilmiştir. Takvimler 1979 yılını gösterdiğinde Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi içerisinde Televizyonla Eğitim ve Öğretim Fakültesi'ne dönüştürülen fakülte, aradan bir yıl geçtikten sonra, yani 1980 yılında bir ilke imza atmıştır. Türkiye'de ilk defa bir akademik kurum iletişim sözcüğünü kullanarak, İletişim Bilimleri Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un kurucu dekanlığını yaptığı fakülte, dönemin Anadolu Üniversitesi Rektörü Yılmaz Büyükerşen'in katkılarıyla faaliyete başlamıştır. Fakülte bu tarihten itibaren sinema ve televizyon dallarında alanında uzman mesleki eleman yetiştirmek amacıyla eğitim vermeye başlamıştır (Aşkun, s.1-2). Bu öğretim kurumunun en temel amaçlarından biri de iletişimci kişilik oluşturmaktır.

İletişim Bilimleri Fakültesi, “2547 Sayılı Yüksek Öğretim Kanunu ile ilgili olarak çıkarılan ve 20 Temmuz 1982 tarih ve 17760 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan "Yükseköğretim Kurumları Teşkilatı Hakkında Kanun Hükmünde Kararname" nin 21. Maddesinin "c" bendi” (Yüksel, 1986, s.187) gereğince Açıköğretim Fakültesi'ne dönüştürülmüştür. Bu durum ise yeni yapılanma ile birlikte eğitim amaçlı hedeflerin tekrardan planlanmasını gerektirmiştir. İlk dönemlerinde yalnızca sinema ve televizyon içerikli eğitim veren fakülte 1982 yılından itibaren uzmanlık alanlarına göre yeni bölümler oluşturarak, İletişim Sanatları, Basım ve Yayımcılık, Eğitim İletişimi ve Planlanması gibi birbirinden ayrı uzmanlık gerektiren alanlarda eğitim vermeye başlamıştır (Anadolu Üniversitesi, Erişim Tarihi: 10.03.2020).

Türkiye’de uzaktan eğitimin ilk örneklerinin sunulduğu Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’nin nasıl, hangi zeminde, hangi yöntemle ve ne şekilde eğitim yapacağı elbette çözülmesi gereken problemler arasında yer almıştır. Dünya üzerindeki mevcut deneyimlerden faydalanılmasıyla birlikte, Türkiye şartlarına, kültürüne, eğitim yapısına ve kitle iletişim koşullarına uygun yeni modellerin oluşturulması ise elzemdi. Dönemin uzaktan eğitim materyalleri radyo, televizyon, basılı yayın ve video teknolojisiydi. Ancak kurulacak olan yeni yapılanmanın eğitim iletişimi açısından noksanlıklarının tespitine ve yeni model önerilerine ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu sorulara cevap verecek en uygun mecra ise akademik bilimsel mecra olarak görülmüştür. İletişim Bilimleri Fakültesi’nin kurucu dekanı Prof. Dr. İnal Cem Aşkun, açıköğretim programlarına dair eğitim iletişimi, iletişim eğitiminin yapısı, açıköğretimin vereceği iletişim kanallarının ne şekilde kullanılacağına ilişkin tespiti adına fakültenin gelişim aşamalarına göre doktora öğrencilerine bu yeni düzenin inşası adına tez çalışmaları yaptırmıştır. Buradaki önemli nokta ise, eğitim yapısının teknik yapılarının ve uygulanabilirlik koşullarının ortaya koyulmasıyla birlikte, verilen eğitimin yöntemlerini bir kimliğe dönüştürme hamlesinde bulunulması olmuştur. Anadolu Üniversitesi tarafından verilecek eğitimin teknik koşullarına dair model denemelerinin oluşturulacağı tezlerde aynı zamanda bu eğitim yapısının karakterleri, eğitim alacak kişilere sunulacak kişilik zemini ve yaygın eğitimin gücünden yararlanarak kitleleri belirli görüşler etrafında kanalize etme yönünde olayın kültürel boyutları da araştırılmıştır. Eğitim iletişim süreci ve eğitimin kültürel karakteri Atatürkçü kişilik yapısı üzerinde temellendirilmekteydi. Kanaatimizce buradaki temel amaç, kitlesel eğitim veren bir kurum olarak karşımıza çıkan Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’nin bu etkileşim gücünden yararlanılarak Atatürkçü düşünce ekseninde toplumsal kimlik yapısının şekillendirilme amacı güdülmüştür. Özellikle 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası Atatürkçü düşüncede meydana gelen revizyon, kitle iletişim araçları ve örgün eğitimle yeni Atatürkçü düşüncenin toplumsal zeminde yayılma gayreti ekseninde girilen çabalar, Açıköğretim Fakültesi’nin edineceği bu misyonu tetiklemiştir. Atatürkçü düşüncenin tanımının tekrardan hatırlatılması amacıyla sıklıkla Atatürk ilkelerine ve Atatürkçü düşüncenin temellerine vurgu yapan ve bu düşüncenin seyrine atıfta bulunan bu çalışmalar bütünü, bir anlamda revizyona uğrayan Atatürkçü düşüncenin özüne altı ilke doğrultusunda tekrarlama gayreti göstermektedir. Burada önemli olan nokta Aşkun’un sistemleştirdiği

Atatürkçü kişilik yapısını, dönemin siyasal konjonktürünün aksine altı ilke esasına dayalı bir yapıda hazırlamasıdır.

4.2. PROF. DR. İNAL CEM AŞKUN VE DANIŞMANLIĞINDAKİ DOKTORA TEZLERİ

Atatürkçü kişilik özelliklerini, işletme, organizasyon, eğitim, sanat ve iletişim gibi birbirinden farklı birçok alanda model oluşturma gayretiyle akademik çalışmalar yapan İnal Cem Aşkun, edindiği misyonu doktora öğrencilerine de aktararak, Türkiye adına önemli bir deneyim olan Açıköğretim Fakültesi'nin inşasına katkıda bulunma gayreti göstermiştir. (Eskişehir Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi'nin akademik dergisi olan Kurgu Dergisi, Aşkun ve doktora öğrencilerinin bu yöndeki fikirlerini yayınladıkları akademik makaleler açısından önemli olduğunu belirtmemiz gerekir.) Tezimiz kapsamında inceleme amacında olduğumuz ve danışmanlığını Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un yaptığı doktora tezlerini yazan araştırmacılar ve araştırmaları kronolojik sıraya göre şu şekilde şekillendi:

-Ali Cemalcılar - İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi(1985)

-A. Haluk Yüksel- Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları(1986)

-Murat Barkan.- Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde Örgütsel Uygulama Model Önerisi(1987)

-Nabi Avcı-İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim – Öğretim Boyutuyla Bir Model Denemesi(1988)

-Deniz Güler – Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi(1990)

-Zeki Güler- Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye'deki Uygulama ve Model Önerisi(1996)

Tezlerin danışmanlığını yürüten Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'a dair konu kapsamında bilgi vermek faydalı olacaktır. Türkiye'de ilk defa 1980 yılında “Atatürkçü

Kişilik” yapısını sistematik hale getiren Aşkun, “Atatürkçü Kişilik” özelliklerini şu şekilde sistemleştirmiştir (Aşkun, 1981, s. 1):

“ -Cumhuriyetçilik Kişilik Özellikleri

-Ulusçuluk Kişilik Özellikleri

-Devletçi Kişilik Özellikleri

-Halkçı Kişilik Özellikleri

-Laik Kişilik Özellikleri

-Devrimci Kişilik Özellikleri”

Yine Prof. Dr. İnal Cem Aşkun’un yaptıracığı tez çalışmalarına zemin oluşturacak ve Atatürkçü kişilik üzerine model sunacak bazı çalışmaları paylaşmak, Aşkun’un düşünsel dünyasını anlamak adına faydalı olacaktır:

-"Atatürk İlkelerinin Kişilik Boyutları ve Eğitim Ortamları" Uluslararası Atatürk Konferansı, Tebliğler Cilt 1). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul: 1981 (Tebliğ No: 10).

-"Yunus Emre'den Atatürk'e Toplumsal Kişiliğimizin Temelleri", Kurgu Dergisi, Aralık 1992, Sayı: 11, Sayfa: 1-9.

-"Atatürk'te "Zafer" Düşüncesi ve Toplumsal Boyutları", Kurgu Dergisi, Aralık 1991, Sayı: 9, Sayfa: 1-9.

-Atatürk İlkeleri Işığında Sanat Yönetimi ve Politikamızın Temelleri, 2000 Yıllara Doğru Sanatlar Sempozyumu, İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi, 24-28 Ekim, İstanbul, 1977

-Yükseköğretimde ve İşletmecilik Okullarında Türk Devrim Tarihi Öğretim ve Eğitimi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Ocak 1977, Cilt: 13, Sayı: 1, Sayfa: 510-580.

-Atatürkçü Düşünceye Bağlı Tiyatro Anlayışı, İşletmeciliği ve Politikasının Kavramsal Temelleri, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Haziran 1981, Cilt: 17, Sayı: 2, Sayfa: 1-18

-Yönetici Kişiliğinin Atatürk İlkeleri Temeline Göre Geliştirilmesi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Ocak 1980, Cilt: 16, Sayı: 1, Sayfa: 1-37

-Atatürk İlkeleri Işığında Ekonomik Kamu Düzenimiz, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Haziran 1975, Cilt: 11, Sayı: 2, Sayfa: 1-22

-Karizma ve Atatürk'ün Önderliğindeki Gelişimi, Eskişehir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Dergisi, Ocak 1971, Cilt: 7, Sayı: 1, Sayfa: 56-69

-Kültürel İletişim Politikası, Kurgu Dergisi, Ocak 1990, Sayı: 7, Sayfa: 1-8.

-"Atatürk 'ün İletişim Devrimi" Türk Dili (.Aylık Dil ve Yazın Dergisi) Cilt XXXVIII, Sayı 326, Ankara: 1978, s. 548-552.

-"Yönetici Kişiliğin Atatürk İlkeleri Temeline Göre Geliştirilmesi" ESADER, Cilt XVI, Sayı 1, Eskişehir: 1980, s.1-37.

İçerik analizlerini yapacağımız bu altı tezin nitel değerlendirmelerine geçmeden önce, tezlerin konularını, kapsamlarını, amaçlarını, hedeflerini ve sundukları modellerini, öz itibarıyla içeriklerini kısaca açıklamak çalışmanın daha iyi kavranması adına faydalı olacaktır.

4.2.1. Ali Cemalcılar - İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamındaki Kurumsal Yapısı İle Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi (1985)

Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un danışmanlığında, Ali Cemalcılar'ın hazırladığı *"İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamındaki Kurumsal Yapısı İle Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi"* adıyla 1985 yılında tamamladığı doktora çalışması, iletişim ve sanat ekseninde, müzik olarak adlandırdığımız sanat dalının Türkiye'de ilk defa iletişim sanatı iddiasıyla hazırlanan alanında öncü bir çalışmadır. En temelde müzik-iletişim ilişkisi üzerine bilinçlenmenin temelini atma amacıyla başlanan bu çalışma, Türkiye'deki iletişim çalışmalarının gelişim ekseninde, yeni bir söz söyleme iddiasında bulunması açısından oldukça kıymetlidir. Çalışmanın danışmanı Prof. Dr. İnal Cem Aşkun, çalışmanın hazırlanmasındaki maksadı tezin önsöz kısmında kaleme aldığı şu sözlerle ifade etmektedir:

“Söz konusu ele alışı özcesi, müziğin bir iletişim sanatı ve kurumu bağlamında, nasıl bir iletişim sanatı ve kurumu bağlamında, nasıl bir eğitim, öğretim kalıbına alınabileceği; bunun Türkiye’deki gelişme çizgisinin, ne yönde boyutlandırılacağıdır” (Cemalcılar, 1988, s. VII)”

İlk bölümünde müziğin insanla, sanatla ve iletişimle olan ilişkisinin kökenlerinin ortaya konulmaya çalışıldığı çalışmanın ikinci bölümünde sosyal bir varlık olan insanın bir iletişim enstrümanı olarak görülen müzik ile kurduğu ilişki ve müziğin bir iletişim aracı olarak insana sunduğu zemin tartışılmaktadır. Müzik eğitiminin bireysel, kümeli ve kurumsal başlıklarıyla üç şekilde sınıflandırıldığı üçüncü bölümde ise müzik eğitimi ve iletişimine dair öğretici programın okul öncesi, ilkokul, lise ve sonraki eğitim süreçlerindeki dinamikleri incelenmektedir. Dördüncü bölümünde ise Türkiye’de hali hazırda icra edilen ve tarihsel süreçteki seyrini konu olan müzik eğitim ve öğretiminin kurumsal yapısının incelenmesi yapılmaktadır. Bu irdeleyiş ve değerlendirme Osmanlı dönemi ve Cumhuriyet sonrası Türk tarihini kapsamaktadır. Ali Cemalcılar’ın hazırladığı doktora tezinin son bölümü ise *“Türkiye’de Yaygın Eğitim Alanında Müzik İletişim Ortamının Örgütlenmesi”* başlığı altında kaleme alınmıştır. Anadolu Üniversitesi’nin Açıköğretim Fakültelerini esas alan son bölümde, bununla birlikte Açıköğretim Fakültesi’nin çalışmalarıyla gerçekleştirilecek olan uzaktan eğitim faaliyetlerinde yaygın müzik eğitimi ve iletişimi adına bir model önerisinde bulunmaktadır.

Müziğin eğlendirici işlevinin yanı sıra esas olarak eğitici hedeflerle hazırlanması gerektiğini savunan (s.161) Ali Cemalcılar’ın Açık Fakülte üzerinden sunduğu müzik eğitimi ve iletişime dair önerinin temelinde Atatürk İlke İnkılapları ekseninde gelişen Atatürkçü kişilik yer almaktadır. Gerek yazılı olarak gerekse modellemelerin şema haline getirilmesiyle kurgulanan tez vasıtasıyla sunulan öneri, ulusal müzik kültürünün korunması, toplumsal kodlara dair yabancılaşmanın önlenmesi, ulusal kültür ekseninde arzu edilme seviyesi yüksek eserlerle müzik alanındaki boşluğun kapatılması amacını içermektedir. Bu noktada Atatürk ilkeleri ekseninde gelişen düşünce ve bu kapsamda ilerleyen iletişim zemininin ulusal müzik anlayışı, bu ilkeler ekseninde gelişen kişilik yapısı ve ulusal bilinç ile anlam kazanacaktır. Yazara göre; *“müziği iletişim bağlamında ele alarak bazı sonuçlara ulaşabilmek; Atatürkçü müzik düşüncesinin ortaya çıkaracağı ilkeleri anlamak ve kavramakla mümkün olacaktır”* (Cemalcılar, s.201)

Çalışmada 12 Eylül 1980 Darbesi'nin getirdiği yeni toplumsal zemine eklemlenen arabesk müziği, piyasa müziği olarak adlandırılarak, yaratıcı, ilerlemeci ve çağdaş müzik algısını yansıtmaması ve Cumhuriyet yaşamı değerlerini barındırmaması nedeniyle olumlu karşılanmamaktadır (s. 202). Atatürk ilke ve inkılapları çerçevesinde gelişen, Klasik Batı müziği, Türk müziği ve Türk halk müziği eksenine oturtulacağı müzik eğitimi ve iletişimi programının çağdaş ve evrensel müzik düzeyine ulaşmanın koşulu olduğu belirtilmektedir. Yine yazara göre; *“Atatürkçü müzik düşünce ve anlayışına bağlı olarak müzik eğitim ve sanat iletişim ortamlarında, müziğin işlenmesi ve özen gösterilmesi, kendisinin de belirttiği gibi, devlet politikaları ve kamunun da yardımcı olması ile biçimlenecek Türk müziğinin, evrensel müzikte yerini alabilmesi gerçekleşecektir”* sözleriyle ifade edilmektedir (s.203). En nihayetinde ise yazar, Türk müziğinin şekillenmesi için aşağıdaki üç unsurun doğrultusunda şekillenmesi gerektiğini savunmaktadır:

“-Ulusal birikimler

-Çağdaş gelişmeler

-Atatürk ilke ve düşünceleri” (s. 208)

4.2.2. A. Haluk Yüksel-Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları (1986)

Ahmet Haluk Yüksel'in İnal Cem Aşkun danışmanlığında 1986 yılında tamamladığı *“Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları”* adlı doktora tezi, kronolojik sıra ekseninde ele aldığımız ikinci çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürkçü düşünce yapısının kültürel iletişim bağlamında sistemleştirilmesi maksadıyla hazırlanan çalışma, alanında öncü bir doktora tezi olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın danışmanı İnal Cem Aşkun ise hazırlanan bu doktora tezinin ayırt edici özelliklerini şu sözleriyle ifade etmektedir:

“Türkiye’de ilk kez Atatürkçü Düşünce –Türkiye Cumhuriyeti’nin temeli kültürdür- diyen kurucusunun özlemine uygun akademik bir yaklaşımla ve en önemlisi genç bir bilim adamı adayının kaleminden doktora tez çalışması olarak kamuoyunun inceleme ve tartışması önüne getirilmektedir. Çalışmanın üstünlüğü, Atatürkçü

düşüncenin doktora düzeyinde bir akademik ortamın tartışma çizgisine getirilmesidir” (Yüksel, X).

Tezin genel içeriğine göz atmak gerekirse, ilk bölümünü meydana getiren giriş bölümünde, tezin amaç, kapsam, problem, sınırlılıklar vb. tezin teknik olarak açıklanması gereken unsurlarına yer verilirken, bu teknik detaylar ekseninde ideoloji, düşünce sistemi, Atatürkçü düşüncenin özellikleri gibi temel kavramlar irdelenmektedir.

“Kültür ve İletişim” olarak adlandırılan bir sonraki bölümde, çalışmanın ilerleyen kısımlarında sıklıkla kullanılacak ve temel dayanak olarak sunulacak kültür ve iletişim kavramları irdelenmiştir. Kültürü var eden unsurlara çeşitli açılardan yaklaşılarak incelenmesiyle birlikte, iletişim kavramı, kuramsal temelleri, iletişim süreci başta olmak üzere birçok teorik bilgi ele alınmaktadır. Bölümün son kısmında ise iletişimin kültürel boyutları işlenmektedir. Türkiye’de toplumsal iletişim kavramının bir bütün haline getirilmesi maksadıyla akademik alanda meydana getirilecek bir yapılanma örneği olarak karşımıza çıkan İletişim Bilimleri Fakültesi’nin bu zemindeki yeri tartışılmıştır. Türkiye’de özgün bir girişim ve isimlendirmeye ortaya çıkan bu akademik mecranın çalışmaları ışığında iletişim anlamında toplumun gereksinim duyduğu iletişim yapılanmalarına cevap verme amacı güden Açıköğretim Fakültesinin yapısal dönüşümünün toplumsal iletişim bağlamında sahip olduğu önem vurgulanarak irdelenmektedir.

Üçüncü bölüm olarak “Atatürkçü Toplumsal Kültür” başlığıyla karşımıza çıkan kısımda ise Atatürkçü düşünce yapısının toplum ve devlet eksenindeki kökenleri ve oturtulduğu zemin irdelenerek, bu kavramların tamamı Atatürk ilkeleri olarak bilinen, cumhuriyetçilik, ulusçuluk, devletçilik, halkçılık, laiklik ve inkılapçılık tanımlamaları ekseninde tartışılmaktadır. Atatürkçü kişilik ve Atatürkçü toplumsal kişilik kavramlarının da incelendiği bu bölümde Atatürkçü kişiliğin esasları belirlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın son bölümünü oluşturan “Atatürkçü Düşünce Sistemi ve Kültürel İletişim” başlığı kapsamında ele alınan “Atatürk ilkelerinin iletişimsel yapıları, Atatürkçü çağdaşlaşma, yönetim, dil, toplumsal yapı ve kültürün iletişimsel yapıları ve işleyişlerine sistem yaklaşımı ve iletişim süreci” tartışılarak Atatürkçü düşünce sisteminin fertlere,

dolayısıyla da topluma kanıksatılması açısından olmazla olmaz konumda bulunan eğitim ve eğitim iletişimi kavramları ele alınmıştır.

4.2.3. Murat Barkan – Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Örgütsel Uygulama Model Önerisi (1987)

Murat Barkan'ın doktora çalışması olarak kaleme aldığı “Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Örgütsel Uygulama Model Önerisi” adlı araştırma, çalışmamız bağlamında incelemeye aldığımız üçüncü doktora tezi çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır. İletişim kavramını eğitim-öğretim-öğrenim boyutuyla ele alınan bu doktora çalışmasında, dönemi itibariyle yeni sayılabilecek bir teknolojik gelişme olarak ortaya çıkan videonun nitelikleri üzerinde durularak Türkiye’de açıköğretim çalışmalarının öncülüğü yapan Anadolu Üniversitesi’nin Açıköğretim Fakültesi için örgütsel bir model geliştirme amacıyla hazırlamıştır.

Türkiye’de ilk defa İletişim Bilimleri adıyla Anadolu Üniversitesi çatısı altında kurulan fakülteden mezun olması, bu kurumun Türkiye’deki açıköğretim olgusunun altyapısını oluşturması açısından büyük öneme sahip olması, Murat Barkan’ın açıköğretim gerekleri, hedefleri, işlevleri ve niteliklerini bilmesine olanak sağlamıştır. Bu durum ise hazırladığı doktora çalışmasında onun önünü açan, ufkunu genişleten bir etken olmuştur. Hazırladığı tez ile açıköğretim modellemesine yeni bir olguyu, video teknolojisini eklemleyerek uzaktan eğitim sürecinin dönem itibariyle devam eden yapısal sorunlarına çözüm arayan Barkan, bu çalışmayı hazırlarken izleyeceği adımları şu şekilde ifade etmektedir(1987, s.8):

“a) Birinci bölümde, ilgili kavramları tanımlamaya çalışacak ve eğitim-öğretim-öğrenim iletişimi uygulamalarının gösterdiği tarihsel gelişimi sergilemeye çalışacaktır. Bu bölümde değinilen gelişmelerin bir eğitim iletişimi aracı olarak kabul edilebilecek olan videoya gelinceye kadar ki gelişim süreci ele alınacaktır.

b) İkinci Bölümde iletişim ve eğitim-öğretim-öğrenim iletişimi kavram ve tekniklerine eğitimbilimsel ve iletişimbilimsel yaklaşımlarda bulunulacaktır.

c) Üçüncü bölümde videonun eğitim, öğretim ve iletişimsel özellikleri derinlemesine incelenecektir.

e) Sonuç bölümünde ise daha önceki bölümlerde verilen bilgiler ışığında videonun Açıköğretim Fakültesi'nin uyguladığı uzaktan öğretim uygulaması içindeki işlevi ve katkı olasılıkları tartışılacaktır.”

Murat Barkan çalışma kapsamındaki varsayımlarını ise şu sözlerle ifade etmektedir(1987, s. 9):

“Çağdaş eğitim-öğretim-öğrenim talebini nicel ve nitel olarak karşılamaya talip olan uzaktan öğretim dizgeleri doğal olarak iletişim teknolojisindeki gelişmeleri yakından takip etmek; bu gelişmelerin amacına katkıda bulunabilecek olanları saptamak ve uygulanan modelde gereken yeniden düzenlemeleri yapıp bu araçları da içeren yeni modelleri uygulamaya koymak durumundadırlar. Video ise iletişim teknolojisinin eğitim-öğretim-öğrenim amacıyla uzaktan öğretim modelleri içinde devreye sokulması düşünülebilecek yeni bir üründür.

Böylece tanımlanabilen varsayımdan yola çıkaran çalışma, videonun Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nin uyguladığı uzaktan öğretim modeli içinde uygulanabilirlik düzeyini ve sağlayacağı katkıları kuramsal düzeyde tartışılacaktır.

Bu tartışma sürecinde benimsenecek yöntem kaynak taramaları ve gözleme dayalı olacaktır.

Bu çalışma videolu iletişimi ve özellikle de videonun Türkiye'deki uzaktan öğretim çabaları içindeki yeri ve işlevini tartışan ilk doktora tezi olması nedeniyle de ayrı bir öneme sahiptir. Bu kuramsal çalışma video alanında bundan sonra yapılabilecek akademik çalışmalara bir temel oluşturmaktadır.”

Bu kapsamda ele alınan çalışma neticesinde AÜ Açıköğretim Fakültesi, uzaktan eğitim modellemesine ve ilkelerine uygun düşen, Türk halkının talep ettiği yükseköğrenim yapısının ihtiyacı doğrultusunda doğan sorunlara çözüm sunmak amaçlanmış, çağdaş eğitim yöntemlerine uygun öneriler sunularak yeni bir model geliştirilmiştir.

4.2.4. Nabi Avcı – İletişim Düşüncesinin Gelişimi Eğitim ve Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemsi (1988)

Nabi Avcı'nın 1988 yılında Prof. Dr. İnal Cem Aşkun danışmanlığında tamamladığı “*İletişim Düşüncesinin Gelişimi Eğitim ve Öğretim Boyutlarıyla Bir Model Denemesi*” adlı doktora çalışması, çalışmamıza konu olan bir diğer doktora tezidir. Avcı'nın iletişim fikrinin ve düşüncesinin tarihsel seyirdeki gelişimini, kavram olarak iletişimin eğitim ve öğretim işlevindeki boyutlarını irdelediği çalışma, iletişim düşüncesine dair bir zemin sunarken, bu zemin üzerine inşa etmeye çalıştığı Türkiye özelinde eğitim ve öğretim boyutlu model denemesi Türkiye'deki iletişim bilimleri çalışmaları adına önemli bir zemin sunmaktadır.

Başlangıç noktası olarak “iletişim düşüncesi” esas alınarak hazırlanan doktora çalışmasında, inceleme yalnızca düşünce noktasında bırakılmamıştır. İletişim düşüncesinin sosyal zemine, haliyle de topluma yansımaları çıkardığı yeni olgular ele alınmaya çalışılmıştır. Çalışmaya dair belirtilmesi gerek hususlardan biri ise, az önce ifade ettiğimiz zemin oluşturulmaya çalışılırken yoğun detaylara yer verilmemesidir. Bu perspektif üzerinden Türkiye’de verilen iletişim eğitim ve öğretimine dair bir model önerisinde bulunmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde iletişim kavramına dair tarihsel bir perspektif sunan Avcı, iletişim açısından önemli bir konu olan süreç olgusunu irdelemektedir. İletişim modellerinin de yer aldığı bölümde, İletişim araştırmaları ile birlikte kitle toplumu olgularına dair tartışma yürütülmektedir. Bölüm içerisindeki kavramsal araştırma zemini, “iletişim araştırmalarının bilimsel ilişki çevresi” üzerine yürütülen tartışmayla sonlandırılmaktadır.

“İletişim Eğitimi ve Türkiye’deki Uygulama” başlıklı ikinci bölümde ise eğitim olgusu ekseninde program inşa etmeye dair yaklaşımlara yer verilerek, sistem yaklaşımı üzerinde durulmaktadır. Türkiye’deki iletişim eğitimine dair bütünsel bir incelemenin yer verildiği bölüm, bu olgulara dair yapılan genel bir değerlendirmeye sonlandırılmaktadır.

İletişim düşüncesine ve eğitim iletişimine dair kapsamlı bir yapının oluşturulduğu ilk iki bölümün ardından üzerinde çalışılan üçüncü ve son bölüm ise

“İletişim Öğretim ve Eğitimi İçin Bir Model Denemesi” adlı bölümdür. İletişim eğitimi ile öğretime dair dönem itibariyle yeni sayılan gelişmelere de yer verilen bu bölümde, en nihayetinde Türkiye için iletişim eğitim ve öğretiminin uygulanmasına dair koşullar tartışılmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise çalışma boyunca yürütülen tartışmanın derli bir sunumu yapılmaktadır.

Nabi Avcı’nın ele aldığı bu çalışmanın temel amacı yazarın kendi ifadesiyle; *“İletişim araştırmalarının akademik düzeyde, bir eğitim ve öğretim programı doğrultusunda kurumlaştırılması”*dır. Toplum içerisinde belirli yapıları ve kurumları esas alan düşüncelerin, fikirlerin, iletişim öğretimi ve eğitimi için çalışma yürüten kurumlarca ele alınıp, mesleki donanıma sahip iletişimci kişilik yapısının oluşturulması hedeflenmektedir.

İletişimci olacak bireylerin, mesleki eğitimlerini aldıkları sırada esas olarak kazanacağı kişilik yapısı nasıl olmalıdır? Hangi kurumlar ya da kişiler bu kişiliğin kazandırılmasında aktif rol almalıdır? İletişimci kişiliğin temelini hangi görüş oluşturmaktadır? gibi sorulara cevap arayan bu doktora çalışması, bir anlamda kendinden sonra bu alanda yapılacak iletişim eğitimi çalışmalarına da perspektif sunmaktadır.

İnal Cem Aşkun’un öğrencilerine hazırlattığı doktora tezlerindeki kişilik ve kimlik zemini Atatürkçü kişilik yapısı üzerine inşa edilmektedir. Aşkun’un bu doktora tezi kapsamında kaleme aldığı önsözde ise bu görüşlerini şu sözlerle ifade etmektedir (1988, s.3):

“Ayrıca, toplumumuzda böyle bir kişiliğin yetiştirilmesinde her zaman uyum içinde olması gereken temel kişilik yapısı, kuşkusuz ATATÜRKÇÜ TOPLUMSAL KİŞİLİKTİR. Henüz olayların yaşadığımız, sınırların ve özelliklerini yeni yeni belirleme gereksinimi duyduğumuz konusunda kişilik, Türkiye’de iletişimi meslek olarak seçenlerin kişilik; araç ve yapılarını yönlendirmede de bir kılavuz niteliği taşıyacaktır.”

Çalışma kapsamında iletişimcilere verilecek olan dersleri kültür ve uzmanlık olarak iki farklı kolda sınıflandıran Avcı, iletişim araştırmacılarına dair akademik eğitim veren kurumların ders içeriklerinin genel başlıklarını şu şekilde sıralamaktadır(s.147):

“-İletişim Felsefesi

-İletişim Kuramı

-Kitle İletişim Kuramları

-İletişim Araştırmaları Teknikleri

-Kitle İletişim Teknolojileri

-İletişim Sanatları”

Ancak Avcı bu sınıflandırmayı yaparken, bu uygulamanın birçok alt başlık şeklinde sunulabileceğini de ifade etmektedir. Uzmanlık ve kültür ayrımı içerisinde öneride bulunduğu ders içeriklerine ise tezde başlıklar halinde etraflıca yer vermektedir.

4.2.5. A. Deniz Güler-Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi (1990)

Prof. Dr. İnal Cem Aşkun’un ifadesi ile(1991, s. vii); “*ilk kez Sinema ve Televizyon Okulu öğrenciliğinden başlayıp, sonra yine İletişim Bilimleri Fakültesi’nin ilk mezunlarından olarak; açıköğretimde de edindiği görgül bilgi birikimiyle, kitlesel bir kurum olan çocuk televizyonunu iletişim bilimleri dallarından olan eğitim iletişimi bağlamında ele alıp; başlıca konu ve uygulama sorunlarını, Türkiye temelinde bir modele dayandırma girişiminde bulunan*” Deniz Güler’in hazırladığı “Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi” adlı doktora tezi çalışmamıza konu olan tezlerden bir diğeridir.

Çalışmasında eğitim iletişiminin temeline kişilik olgusunu oturtan ve kişilik kavramına farklı yönleriyle bakabilen Deniz Güler, çalışmasının ilk bölümünde kişilik ve çocuk kişiliği üzerine farklı yaklaşımları inceleyerek, kişilik kavramının iletişim, eğitim ve eğitim iletişimi olguları üzerinde incelemektedir.

İkinci bölümde çocuk kişiliğini zihin bilim ekseninde ele alan yazar, kişiliğin oluşum sürecini bu bakış açısıyla incelemesinin ardından, kültür ve kişilik arasındaki ilişkiyi konunun temelini oluşturan eğitim iletişimi çerçevesinde irdelemektedir.

“Eğitim İletişimi Sistem ve Süreci” olarak adlandırılan üçüncü bölümde ise iletişim ve eğitim iletişimi arasındaki ilişki kuramsal zeminde irdelenerek, sistem yaklaşımı çerçevesinde eğitim iletişimi üzerine bakış açısı geliştirilmeye çalışılmıştır.

Dördüncü bölüm olarak karşımıza çıkan “Kitle İletişim Araçları ve İletişim Özellikleri” adlı bölümde ise yazılı basın, sinema, radyo ve televizyon gibi araçların iletişimsel özellikleri üzerinde durularak, bu medya mecralarının eğitim iletişimine katkıları ve yeterlilikleri incelenmektedir.

“Kitle İletişim Araçları ve Çocuk Açısından Eğitim İletişimi Boyutları” olarak adlandırılan beşinci bölüm yine basılı yayıncılık başta olmak üzere, sinema, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarının çocuk eğitimi açısından önemi ve yeterlilikleri incelenerek bir bu araçların eğitim iletişimi açısından değeri üzerine incelemede bulunmaktadır.

Çalışmanın altıncı bölümü olan “Televizyonda Yayınlanan Çocuk Programları ve Kapsam İncelemesi” adlı bölümde ise dünya çapında yayınlanan(Danimarka, Finlandiya, Polonya, Japonya, İngiltere vd.) çocuk programlarının içerikleri ve televizyon yayınlarındaki yeri incelenmektedir. Türkiye’de dönem içerisinde yapılan çocuk programlarının da incelendiği bölümün sonunda ise çocuk programlarının özüne dair bir değerlendirmede bulunmaktadır.

Yedinci bölüm ise yazarın çocuk televizyonu ve bir eğitim iletişimi aracı olarak televizyonun özellikleri, nitelikleri, kapsamı, örgütsel yapısı ve içeriğine dair bir model önerisi sunulmaktadır. Bu bölümde önemli olan nokta ise, ele alınan model önerisindeki çocuk televizyonunun özellikleri Atatürk ilkeleri üzerine temellendirilmiş olmasıdır. Sekizinci bölüm ise çalışmaya dair sonuçların sunulduğu bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmanın direklerini eğitim iletişimi kavramı ile oluşturan Deniz Güler, çocuk televizyonu kavramı üzerine bir model deneyerek, bu model üzerine geleceğin teminatı olan çocuklar üzerinde Atatürkçü kişilik yapısını inşa etme amacı gütmüştür. Çocuk kişiliği ve Atatürkçü kişilik üzerine bağdaşım kuran Güler, bu düşüncelerini şu sözlerde ifade etmektedir(s. 27):

“Çocuk kişiliği Atatürkçü kişilik özellikleri ile belli ilkelerde benzeşmektedir. Bu özellikler içinde çocuğa yatkın olan, özgür düşünce ve tutum sahibi, araştırmacı, gerçekçi, yaratıcı olan; cesaret sahibi, birleştirici, dürüst, kararlı ve sorumluluk; barışçılık vb. ilkeler belirtilen programlar çerçevesinde verilebilir. Bu durumda çocuklara temel kişilik

özelliklerinin yanı sıra altı ilkeye dayalı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı kişiliği verilebilmek eğitim iletişiminin amacı olmalıdır.”

Çocuk televizyon yayıncılığının, yetişkin televizyon yayıncılığından ayrılması önerisinde bulunan Güler, çocuk yayıncılığı için oluşturulacak programın bağımsız bir kanal ekseninde gerçekleştirmesini savunmaktadır. Dönem itibarıyla yayıncılık faaliyetinin tek yürütücüsü olan TRT ile Üniversite işbirliğinin gerçekleşmesi yönünde fikir beyan eden Güler, işin üniversite eksenindeki ayağının yürütücülüğünün nasıl gerçekleşmesi gerektiği noktasındaki fikirlerini şu sözlerle ifade etmektedir (s.250):

“Türkiye’de Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’nin gerçekleştirdiği eğitim programları göz önünde alındığında, yeterli ve deneyimli teknik iş gören, gelişmiş teknolojik ürünlerin ve uzman kişilere kolaylıkla ulaşmanın, öncesi bir programın hazırlanmasında ve düşünülmesindeki tüm süreçlerini, çekim öncesi, çekim ve çekim sonrası aşamalarının elverişliliği düşünüldüğünde, bağımsız ve yansız kanalın adı geçen Üniversite tarafından gerçekleştirilebileceği gerekliliği ortaya çıkmaktadır.”

Toplumsal kimlik bağlamında konunun önemine dikkat çeken ifade ise, bizzat tezin danışmanı Prof. Dr. İnal Cem Aşkun’dan gelmektedir. Atatürkçü kişiliğin oluşması esas alınarak kaleme alınan ve bu ekseninde eğitim iletişimi kurumu olarak çocuk televizyonu üzerine bir model önerisinde bulunan Güler’in çalışmasının bu boyutunu, Aşkun tezin önsözünde yazdığı şu sözlerde ifade etmektedir (s. vii):

“Bu konunun kanımızca en övgüye değer çabası da; tez çalışmasının toplumumuz açısından içerdiği konu ve sorunları, ulusumuzun toplumu ve devletiyle kuruculuğunu tapan Atatürk’ün açtığı düşünce yolundan irdeleyebilmesidir ki; burada özellikle T.C. VATANDAŞLIĞI ile eğitim iletişimi arasında kurmaya çalıştığı bağlantı ilginçtir.”

4.2.6. Zeki Güler – Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye’deki Uygulama ve Model Önerisi (1996)

Prof. Dr. İnal Cem Aşkun danışmanlığında Zeki Güler tarafından hazırlanan “Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye’deki Uygulama ve

Model Önerisi” adlı doktora tez çalışması, kitleleri etkileme gücüne sahip bir sanat ve bilim dalı olarak tiyatronun organizasyon ve yönetim ekseninde değerlendirildiği bir çalışma olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal bir sanat dalı olan tiyatronun yönetim ve organizasyon yönlerinin geliştirilmesi durumunda, toplumsallaştırma noktasında çok daha katkı veren bir mecra olabileceği iddiasında bulunan Güler, kültürel iletişimin dinamiklerinden biri olarak gördüğü tiyatroya dair Türkiye özelinde bir model sunarak, çalışmanın sınırları ve hedefleri doğrultusunda alana dair önemli bir girişimde bulunmaktadır.

Dokuz bölüm üzerine inşa edilen doktora tez çalışmasının giriş bölümünde kültür ve iletişim kavramlarına dair tanımlamalar yapılmakta, ikinci bölümde ise kültürel bir iletişim aracı olarak görülen tiyatro kurumunun işlevine dair açıklamalarda bulunmaktadır. “Tiyatro ve Örgüt Kültürü” başlığı altında incelenen üçüncü bölümde ise bir iletişim kurumu olan tiyatronun organizasyon nitelikleri incelenerek, tiyatro sanatının çevre ilişkileri, bir faaliyet alanı olan tiyatronun bölümlendirilmesi ve tiyatronun örgüt yapıları incelenmiştir.

Tiyatro işletmelerinin Türkiye ve dünyadaki tarihsel gelişmelerinin irdelendiği dördüncü bölümde, tiyatro işletmeciliğinin esasları ve işlevleri incelenmektedir. Sonraki bölümde ise tiyatro sanatının kültür unsuru olarak Türkiye’deki geçmişteki ve mevcut konumu tespit edilmeye çalışılmaktadır.

“Atatürkçü Düşünce ve Çağdaş Türk Tiyatrosu Yapı Modeli” olarak adlandırılan altıncı bölümde ise diğer tez çalışmalarında olduğu gibi Atatürkçü kişilik yapısı incelenmektedir. Atatürk ilkeleri doğrultusunda inşa edilen kişilik yapısı, yine bu altı ilke esasına göre oluşturulan tiyatro işletme modeli üzerinden bir çalışma yürütülmektedir.

Türkiye’deki tiyatro kurumlarının organizasyon ve işletme yapılarının incelendiği yedinci bölümde ise Ankara, Eskişehir ve İstanbul’da faaliyet gösteren bazı tiyatro kurumları mercek altına alınarak bu kurumların örgüt ve işletme yapıları araştırılmıştır. Bu bölümde aynı zamanda incelenen tiyatro kurumlarının güncel durumları, problemleri ve olumlu yanları ortaya konularak, sorunların giderilmesine ve kurumların gelişmesine yönelik model önerisinde bulunulmuştur. Sekizinci bölümde

çalışmaya dair genel bir değerlendirmede bulunulmuş, son bölüm olan dokuzuncu bölümde ise eklere yer verilmiştir.

Zeki Güler, Atatürkçü kişilik ve Atatürkçü düşünce üzerine inşa ettiği organizasyon ve işletme yapısı ekseninde tiyatro olgusunu, yerel dinamiklerin aktif hale getirilmesi neticesinde incelenmesini kültürel bir iletişim kurumu olan tiyatronun popülerleşmesi adına bir çözüm odağı olarak sunmaktadır. Bu kapsamda, ödenekli ve ödeneksiz fark etmeksizin tiyatro kurumlarının yeniden yapılandırılması adına çeşitleri ve coğrafi konumlarına dair özelliklerin göz önünde bulundurulduğu model önerisinin temel nitelikleri ve ilkeleri şu şekilde ifade edilmektedir (s.301-302):

“-Türkiye’de bu modelin ödenekli ya da ödeneksiz olarak sanatsal çalışmasını sürdüren her tiyatro bu model içinde düşünülmüştür.

- Türkiye’de bu modelin uygulanmasının koşulları planlayarak, uygulamadaki sorunları izleyen, denetleyen, koordinasyonu sağlayan bir Tiyatrolar Üst Kuruluna (TÜK) gereksinim vardır.”

5.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ VE BULGULARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

5.1. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Önceki bölümlerde araştırmaya dayanak oluşturacak, çalışmanın anlamlandırılmasını sağlayacak teorik zemine yer vermiştik. Bu bölümde ise çalışmanın kapsamını oluşturan, amaç, önem, yöntem, problem, evren, sınırlılık gibi bilgilere yer verildikten sonra, çalışmamıza konu olan verilerin içerik analizi gerçekleştirilecek ve elde edilen bulgulara dair yorumlar yapılacaktır.

5.1.1 Araştırmanın Amacı

12 Eylül 1980 Darbesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi, ekonomik ve sosyal yapısı üzerinde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Yeni oluşan sistemde meydana gelen liberalleşme hamleleri, sosyal alanda meydana gelen değişiklikler, eğitim içeriğindeki değişim, Atatürkçü düşünce sistemindeki revizyon, medya sahipliğindeki el değiştirme süreci vb. birçok olay Türkiye'deki birçok dinamiğin eksenini kaydırmıştır. Bu değişim sürecinden şüphesiz ki bilimsel bilginin üretim noktaları olan üniversiteler de etkilenmiştir. Tarihsel seyirde diğer bilim dallarına göre yeni olarak görülen iletişim bilimleri ise, birçok sosyal bilim dalını bünyesinde bulundurduğundan olguları anlamlandırma, tespit etme, geliştirme ve model önerme gibi mevzuların “iletişim” ve “medya” kavramı ekseninde çözümlemesini kolaylaştırmıştır.

Türkiye’de bir ilke imza atılarak, iletişim kelimesi kullanılarak kurulan akademik kurum olan Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi ise Türkiye’nin yoğun bir dönüşüm yaşadığı dönemde, 1980 yılında gerçekleşmiştir. Kurucu dekanlığını Prof. Dr. İnal Cem Aşkın’un yaptığı İletişim Bilimleri Fakültesi, bu girişimin yanı sıra yeni bir ilke daha adım atarak günümüzde uzaktan eğitimin en önemli kurumu olan ve milyonlarca kişinin eğitim almasını sağlayan Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’ni bünyesinden doğurmuştur. Yaygın uzaktan eğitim ve öğretim açısından çok kritik bir hamle olan Açıköğretim Fakültesi’nin nasıl, ne şekilde, hangi düzlemde, hangi bilinçsel altyapı ve kimlikle hizmet vereceği sorularının cevaplarının araştırılması ise yine İletişim Bilimleri Fakültesi’nin araştırmacılarına düşmüştür.

Türkiye'nin yoğun bir dönüşüm yaşadığı bu süreçte Türkiye'deki iletişim çalışmaları adına önemli bir ilki gerçekleştiren Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un, kendisinin üzerinde yoğun mesai harcadığı ve somut çalışmalar ortaya koyduğu, eğitim iletişimi, iletişim eğitimi, Atatürkçü düşünce kapsamında oturttuğu medya ve sanat çalışmaları modellemeleri ışığında doktora öğrencilerini bu alanlarda çalıştırarak Açıköğretim Fakültesi eğitim yapısına bir kimlik kazandırmak ve iletişim çalışmalarının seyrine katkı sağlamak adına girişimlerde bulunmuştur. Bu çalışmanın temel amacı ise Türkiye'de yaygın eğitimin önemli bir unsuru olan Açıköğretim Fakültesi'ni biçimselleştirmek ve eğitim iletişimine karakter kazandırmak adına hazırlanan bu tezlerin, en temelde Atatürkçü düşüncenin bireylerde ve toplumlarda nasıl inşa edilmeye çalışıldığını ve bu yolla ne tür modeller oluşturulduğunun anlaşılmasına katkı sunmaktır.

5.1.2. Araştırmanın Problemi

Prof. Dr. İnal Cem Aşkun danışmanlığında hazırlanan; Ali Cemalcılar'ın hazırladığı “İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi”, A. Haluk Yüksel'in hazırladığı “Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları”, Murat Barkan'ın hazırladığı “Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde Örgütsel Uygulama Model Önerisi”, Nabi Avcı'nın hazırladığı “İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim – Öğretim Boyutuyla Bir Model Denemesi”, Deniz Güler'in hazırladığı “Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi” ve son olarak Zeki Güler'in hazırladığı “Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye'deki Uygulama ve Model Önerisi” adlı doktora çalışmaları kapsamında bazı problemler ortaya koyulmaya ve bu problemlere dair çözümler sunma gayretinde bulunulacaktır. 12 Eylül 1980 Darbesi hazırlanan ve incelememize konu olan bu çalışmaların problemine dair sorular ise çalışmanın genel eksenini oluşturmaktadır:

- Çalışmalar hangi tarihsel aralıkta gerçekleşmektedir?
- Bahse konu olan iletişim çalışmaları hangi konulara yoğunlaşmaktadır?
- Yapılan iletişim çalışmalarında hangi söylemler ön plana çıkmaktadır?

- Yapılan iletişim çalışmalarının üzerine inşa edildiği düşünsel altyapı nelerdir?
- Ele alınan tez çalışmalarında önerilen kişilik modeli nedir?
- Çalışmaların Atatürkçü düşünce yapısına yaklaşımı nasıldır?
- Bir bilim dalı olarak iletişim ve Atatürkçü düşünce nasıl bütünleşmektedir?
- Atatürkçü toplumsal kimliğin inşasında iletişim çalışmalarının önemi nedir?

5.1.3. Araştırmanın Önemi

12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası Türkiye’de gelişen yeni ortam, sosyal, ekonomik ve siyasal birçok olguyu etkilediği gibi üniversite yapılanmalarında da farklı bir etki yaratmıştır. Gerek üniversitelerin kurumsal yapılarını gerekse de eğitimsel süreçlerini etkileyecek birçok gelişmeyi beraberinde getirmiştir. Özellikle sosyal ve düşünsel hayatta meydana gelen değişimler çeşitli çevrelerce kabul görürken kimi çevrelerce ise memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Bu değişim sürecinde Türkiye’de kurumsal anlamda ilk defa bir akademik yapının iletişim adıyla kurulması ise Türkiye iletişim bilimleri tarihi açısından önemli bir adım olarak karşılanmıştır. Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi çatısı altında gerçekleşen bu tecrübe, bünyesinden çıkardığı Açıköğretim Fakültesi ile birlikte Türkiye’de yükseköğretimin yaygınlaşması adına çok önemli bir hamle olmuştur. Prof. Dr. İnal Cem Aşkun danışmanlığında, eğitim iletişimi üzerine sınırların çizilmesi, iletişim eğitimi, bir iletişim aracı olarak, müzik, video, televizyon ve tiyatro gibi konular üzerine bir model denemesi üzerine hazırlanan altı doktora tezi, model önerilerini sistemleştirdikleri Atatürkçü düşünce yapısı ekseninde hazırlamış ve iletişim bilimleri çalışmaları adına önemli bir tecrübe sunmuşlardır. İletişim Bilimleri Fakültesi’nin iletişim adıyla kurulan Türkiye’deki ilk fakülte olması, bu fakülte bünyesinde doğan Açıköğretim Fakültesi’nin bugün milyonlarca öğrenciye yükseköğretim eğitimi vermesi oldukça kıymetlidir. Gerek eğitim iletişimi ve iletişim eğitimi üzerine yapılan çalışmalarıyla gerekse de sunulan model önerileriyle yeni bir toplumsal kimlik oluşmasına da katkı sağlama amacı güden bu tezlerin incelenmesi, Türkiye iletişim bilimleri tarihi açısından kıymetlidir.

Sosyal bilimler arasında yeni bir bilim dalı olarak görülen, Türkiye’deki mazisi de yaklaşık altmış yıllık bir sürece dayanan iletişim çalışmalarının oluşturduğu birikim

ve bu birikim ekseninde gelişen Türkiye’deki iletişim çalışmalarının tarihinin belirli bir bölümüne ışık tutarak, iletişim tarihi çalışmalarına mütevazı bir katkı sunması, çalışmanın önemli yanlarından bir diğerini oluşturmaktadır.

5.1.4. Araştırmanın Yöntemi

Yapılan bilimsel araştırmaların yapılış şeklini, biçimini ve sistemini oluşturan araştırmanın yöntemi, çalışma kapsamında ulaşılmak istenen sonuca ulaşmanın temelini oluşturan bir yapı taşıdır. Çalışmamız kapsamında hedeflediğimiz amaç doğrultusunda kullanacağımız araştırma yöntemi ise içerik analizi tekniği olacaktır. İçerik analizi için, herhangi bir iletide ya da mesajda kişiyi belli etmeden etki altına alan unsurların tespit edilmesine yönelik yapılan “ikinci bir okuma” biçimidir demek mümkündür (Bilgin, 2014, s.1).

Batı kaynaklarında içerik analizinin gerçekleştirildiği ilk dönemlere dair tarihler 1700’lü yıllara kadar dayansa da içerik analizi sistemini modern anlamda kuramsal çerçeveye kavuşturan ilk önemli isim Harold D. Lasswell olarak kabul edilmektedir. İçerik analizine dair ilk çalışmalarını 1945 yılından itibaren üretmeye başlayan Lasswell, bu süreçte çalışmalarını ağırlıklı olarak basın ve propaganda faaliyetleri üzerine yaptığı analizlerle gerçekleştirmiştir (Gökçe, 2019, s.16). Çalışmaların içeriği ve yapıldığı tarih ise tesadüfi değildir. Enformasyon akışının propaganda faaliyetleri açısından yoğun olarak kullanıldığı II. Dünya Savaşı’nın, bu araştırmaların hızlanmasında oynadığı rol önemlidir.

İçerik analizi sisteminin vücuda bürünmesi adına önemli çalışmalar yürüten bir diğer isim olan Berelson ise üzerinde net bir tanım uzlaşısı sağlanmayan içerik analizi tekniğine dair belki de en genel tanımları yapmaktadır. Berelson’a göre içerik analizi; *“iletişimin görünen/aşıkâr içeriğinin nesnel, sistematik ve nicel betimlemesine yönelik bir araştırma tekniğidir.”* (Gökçe, s.21) İçerik analizi tekniği ileri sürülen hipotezleri deneyleme, örneklemeleri değerlendirme ve nicel hale getirilen bilgilerin analiz yapılmasına olanak sağlamaktadır (Balcı, 1997, s.230).

İçerik analizi çalışması dört aşamada gerçekleştirilir: ilk sırada araştırmaya konu olan olgu üzerinde yapılan çalışmayla *verilerin kodlanması* gelir. Kodlama işlemi esasen

elde bulunan bilgilerin anlamlı gruplara bölünmesi işlemidir. Kodlama işleminin peşi sıra gerçekleştirilen *temaların bulunması* süreci ise, elde edilen verilerin yapılacak araştırmanın hedefine uygun bir şekilde üst düzeyde temaların altına oturtulması işlemidir. Bir diğer aşama olarak karşımıza çıkan *kodların ve temaların organize edilmesinde* ise elde edilen verilerin sistematik bir biçimde hizaya sokulması ve okuyucunun anlayacağı şekilde düzenlenmesi gereklidir. Son olarak *bulguların yorumlanması* işlemi, yukarıda ifade ettiğimiz gibi, çalışmanın betimsel yönünü oluşturan bölümdür. Yapılan çalışma sonucu elde edilen sayısal veriler bu bölümde yorumlanır (Ataizi, 2012, s.140). Bu işlemlerin gerçekleşmesiyle içerik analizi çalışması gerçekleştirilmiş olur.

İçerik analizi tekniği kapsamında uygulanan teknikler ise şu şekilde sınıflandırılmaktadır:

- “-Frekans Analizi
- Kategorisel Analiz
- Değerlendirici Analiz
- Olumsuzluk ya İlgili Analizi” (Bilgin, s.18)

İçerik analizinin teknikleri en temelde bu şekilde sınıflandırılmakla birlikte, çalışma türlerine göre özgün biçimlerin de geliştirilmesi mümkündür. Biz ise çalışmamızı ağırlıklı olarak frekans analizi tekniği üzerinden yürüteceğiz. Bilgin(s.18), frekans analizi tekniğini şu şekilde tanımlamaktadır: “Bu tür analizde, sayılabilecek nitelikte birimler(örneğin sözcükler alınır) ve analiz göstergeleri frekans türünde ifade edilir. Frekans analizi, en basit şekliyle, birim veya öğelerin sayısal, yüzdesel ve oransal bir tarzda görünme sıklığını ortaya koymaktadır. Bu belli bir öğenin yoğunluğunu ve önemini anlamayı sağlar.”

5.1.5. Araştırmanın Evreni, Örneklemi, Sınırlılıkları

İnceleme alanına dahil olan ve ulaşılması planlanan öge, nesne ya da bireyler bütününe meydana getirdiği alan olarak karşımıza çıkan araştırma evreni, yapılacak olan

akademik çalışmanın yararlanacağı havuzu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında ele alınan örneklem ise içeriği, özelliği, niteliği vb. unsurlar hakkında veri edinmek için çalışılan evren içerisinden seçilen, onun kısıtlı bir parçası olarak tanımlanmaktadır.

Bu tanımlamaların ışığında çalışmamızın evrenini 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi sonrası yapılan iletişim bilimleri alanında yapılan akademik çalışmalarının oluşturduğunu söyleyebiliriz. Çalışmamızın örneklemine ise Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi çatısı altında Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un danışmanlığında gerçekleştirilen yukarıda ifade ettiğimiz altı adet tez çalışması oluşturmaktadır. Çalışmanın sınırlılıklarını oluşturan tezleri ise kronolojik olarak şu şekilde sıralanmaktadır:

-Ali Cemalcılar - İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi(1985)

-A. Haluk Yüksel- Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları(1986)

-Murat Barkan.- Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde Örgütsel Uygulama Model Önerisi(1987)

-Nabi Avcı-İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim – Öğretim Boyutuyla Bir Model Denemesi(1988)

-Deniz Güler – Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi(1990)

-Zeki Güler- Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye'deki Uygulama ve Model Önerisi(1996)

5.1.6. Araştırmanın Bulgu ve Yorumları

Yapılan bilimsel araştırma kapsamında elde edilen bilgilerin irdelenmesi, incelenmesi ve işlenmesinin ardından ortaya çıkan sonuç kapsamındaki veriler bulgu olarak ifade edilmektedir. Bulgu en salt haliyle işlenmiş veridir. Araştırmada kullanılan

içerik, yöntem, teknik ve evrene göre değişiklik gösteren bulgu, her çalışmanın ulaşmayı amaç edindiği temel hedeftir (Aziz, 2008, s.18).

Çalışma kapsamında yukarıda ifade ettiğimiz altı doktora tezinin içerik analizi yapılacaktır. Doktora tez çalışmalarının hangi tarihsel aralıkta gerçekleştirildiği, tezlerin hangi konular üzerine yoğunlaştığı, çalışmalarda hangi söylemlerin ön plana çıktığı, tezlerde kurgulanmaya çalışılan düşüncelerin hangi kavramlar üzerinden inşa edildiği gibi olgular incelenerek elde edilen bulgular doğrultusunda yorumlama süreci tamamlanacaktır.

Bu süreçte nicel verilere dökülecek tez çalışmalarının isimleri uzun olduğu için kodlanmış şekilleri kullanılacaktır. Kodlama işlemi şu şekilde gerçekleşecektir:

A=Ali Cemalcılar - İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi

B=A.Haluk Yüksel- Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları

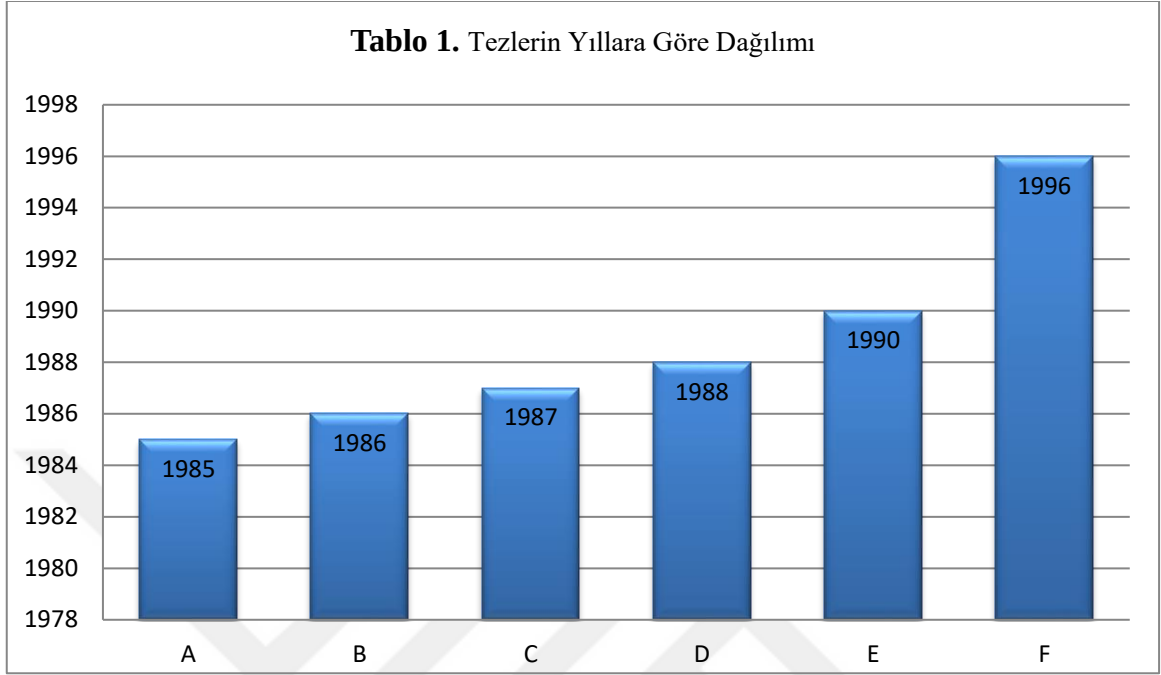
C=Murat Barkan.- Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde Örgütsel Uygulama Model Önerisi

D=Nabi Avcı-İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim – Öğretim Boyutuyla Bir Model Denemesi

E=Deniz Güler – Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi

F=Zeki Güler- Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye'deki Uygulama ve Model Önerisi

5.1.6.1. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Araştırma kapsamında incelemeye aldığımız tezlerin her birinin birbirlerinden farklı yıllarda hazırlandığı tabloda görülmektedir. A harfiyle kodladığımız ve Ali Cemalcılar'ın kaleme aldığı “İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi” adlı doktora tezi 1985 yılında, B harfiyle kodladığımız A. Haluk Yüksel'in hazırladığı “Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları” adlı çalışma 1986 yılında, C harfiyle kodladığımız Murat Barkan'ın kaleme aldığı “Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi'nde Örgütsel Uygulama Model Önerisi” adlı doktora tezi ise 1987 yılında hazırlanmıştır. D harfiyle kodladığımız Nabi Avcı'nın hazırladığı “İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim – Öğretim Boyutuyla Bir Model Denemesi” adlı doktora tezi 1988 yılında tamamlanırken, E harfiyle kodladığımız Deniz Güler'in hazırladığı “Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi” adlı doktora tezi 1990 yılında tamamlanmıştır. Son olarak ise F harfiyle kodladığımız Zeki Güler'in hazırladığı “Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye'deki Uygulama ve Model Önerisi” adlı doktora çalışması da 1996 yılında tamamlanmıştır.

Bu tablodan çıkartılacak bir diğer sonuç ise, hazırlanan tezlerin farklı yıllarda hazırlanmasının farklı zamanlarda gelişen ve farklılaşan ihtiyaçlara cevap verme amacı taşımasıdır.

5.1.6.2. Tezlerin Yoğunlaştığı Temel Konular ve Araçlar

aA	İletişim, Eğitim, Müzik
bB	Kültürel İletişim, Atatürkçü Düşünce Sistemi
cC	Eğitim İletişimi, Video
dD	İletişim Düşüncesi, İletişim Eğitimi
eE	Eğitim İletişimi, Televizyon
fF	Kültürel İletişim, Tiyatro

Tablo 2. Tez çalışmalarının üzerinde durduğu konular ve araçlar

Çalışma kapsamında ele aldığımız altı tez çalışması tabloda görüldüğü gibi her biri iletişim kavramlarıyla ilişkili olarak inşa edilmiştir. Tezlerin eğitim iletişimi ve iletişim eğitiminin üzerinde yoğun olarak durulduğunun görüldüğü tabloda her bir çalışma iletişim bilimleriyle ilgili olduğu gibi, A, C, E ve F olarak kodladığımız tezler kitleleri etkileme gücü yüksek olan bazı sanat dallarını ve medya araçlarını çalışma konusuna eklemektedir. B ve D olarak kodladığımız çalışmalar ise bir araç üzerine metin kurgulamak yerine, yeni bir düşünce tarzını temellendirecek Atatürkçü Düşünce Sistemi, İletişim Düşüncesi gibi kavramsal çerçeveden yola çıkarak bir iletişim bilimleri tezi hazırlama yoluna gitmektedir.

5.1.6.3. Tez Çalışmalarının Sayfa Sayıları

A	272 Sayfa
---	-----------

B	490 Sayfa
C	285 Sayfa
D	171 Sayfa
E	279 Sayfa
G	312 Sayfa

Tablo 3. Tez çalışmalarının sayfa sayılarına dair sayısal veriler

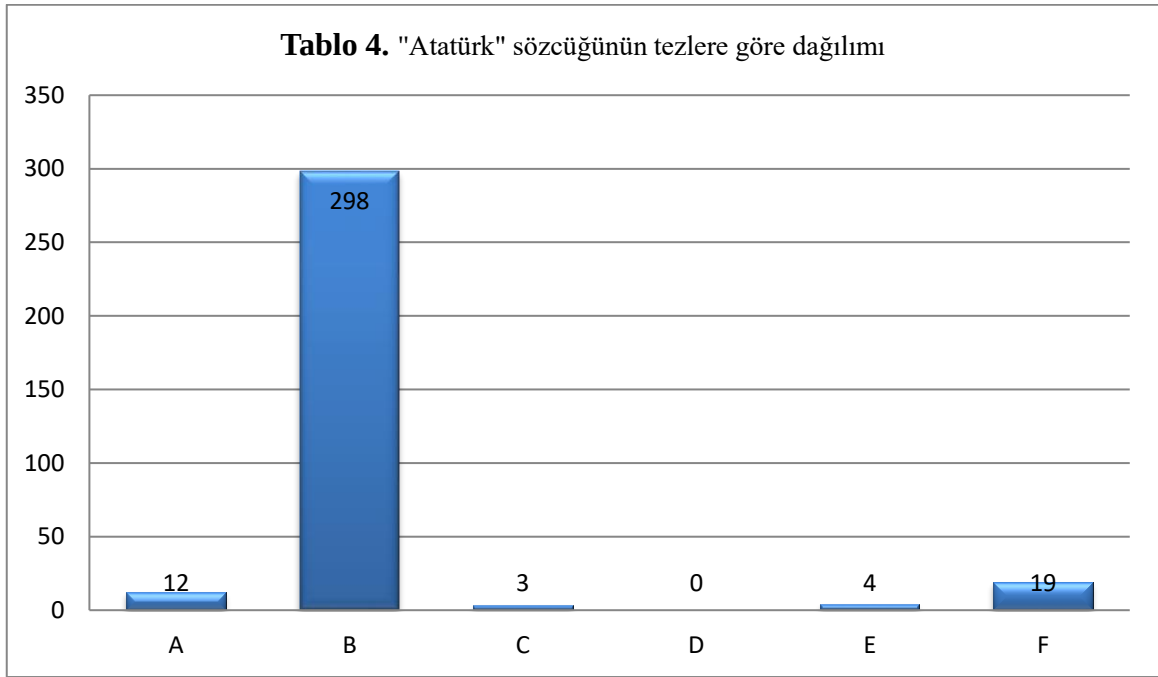
Araştırmamıza konu olan tezlerin sayısal verilerinin sunulması, bir sonraki aşamada yapacağımız kelimelere dair analizin oransal olarak dağılımını anlamak adına önemlidir. Sözgelimi 490 sayfa olan tez çalışmasıyla 171 sayfa olan tez çalışmasının içerisinde kullanılan kelime sayıları zaten teknik olarak ciddi farklar barındırır. Bu anlamda tezlerdeki sayfa sayılarının adedini biliyor olmak, kelimelerin kullanımının oranına dair kabataslak fikir sunacak ve bu oranlamanın algılanmasına yardımcı olacaktır.

5.1.6.4. Tez Çalışmalarının Üzerine İnşa Edildiği Düşünsel Altyapı Frekansları

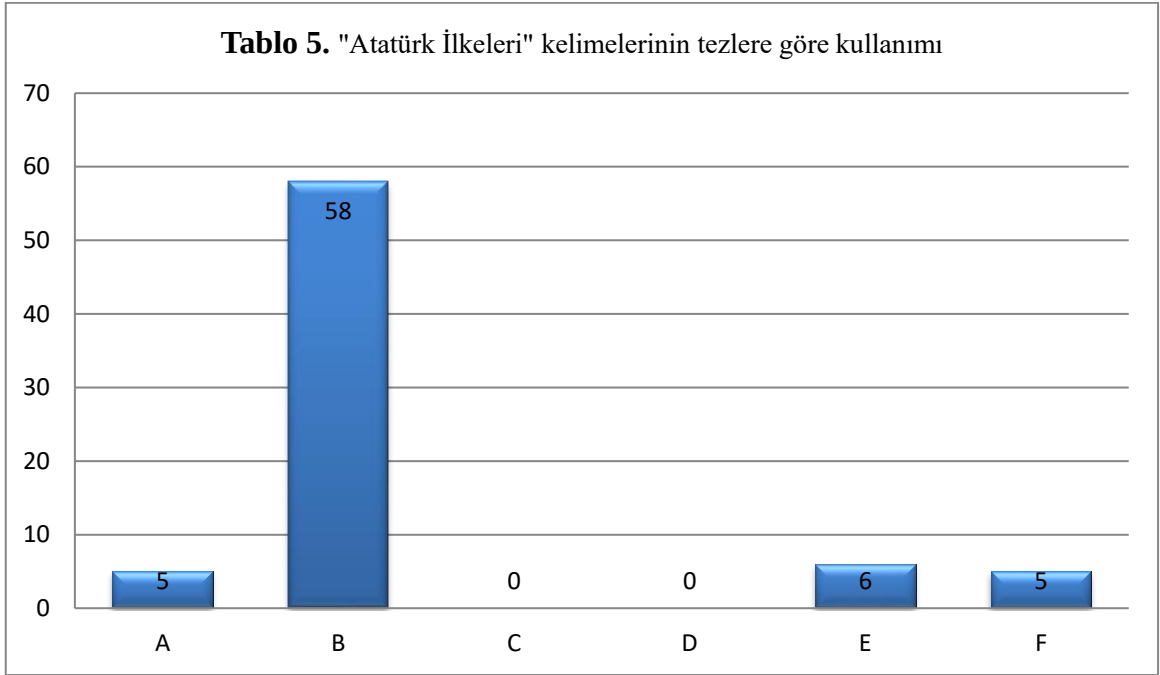
Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un danışmanlığını yürüttüğü doktora tez çalışmaları iletişim bilimleri adına yeni bir model önerisi sunarken, bu modellemeleri belirli bir düşünsel altyapı zeminine ve kişilik yapısı sistemleştirmesine oturtarak ilerlemektedir. Buradaki kritik nokta ise tezlerin büyük kısmında yer alan Atatürkçü düşünce yapısı ve Atatürkçü kişilik sistemidir. Sözcük tespitleri üzerinden nicel veriler sunacağımız bu bölümde ise Atatürkçü düşünce yapısının tezlerdeki yoğunluğunu ölçümleyebilmek adına belirli sınıflandırmalardan yararlanmamız gerekecektir. Bu sınıflandırma için yukarıda ifade ettiğimiz ve Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un sistemleştirdiği Atatürkçü kişilik sınıflandırmasından yararlanılmıştır. Bu sınıflandırmayı ise Atatürkçü düşünce yapısının önemli bir parçası olan Atatürk ilke ve inkılapları oluşturmaktadır. Bu ilke ve inkılaplar ise cumhuriyetçilik, milliyetçilik (ulusçuluk), halkçılık, devletçilik, laiklik ve inkılapçılıktır (devrimcilik). Bu sistemleştirme bir doktrin olarak kaleme alınmış bir sınıflandırma olmamakla birlikte Atatürkçü düşüncenin temelini oluşturan bir yapıya sahiptir. Atatürk ilke ve inkılaplarıyla birlikte Atatürkçü düşüncenin yapısını oluşturan

birtakım kavramlar mevcuttur. Bunlar ise ulusal egemenlik, bağımsızlık, çağdaşlık(uygarlık, uygar, çağdaş) gibi ifadelerdir. Sözcük analizlerimize konu olan bu kavramlar anlam merkezli bir sistem oluşturulması adına eş anlamlı sözcükler ile birlikte incelenecektir.

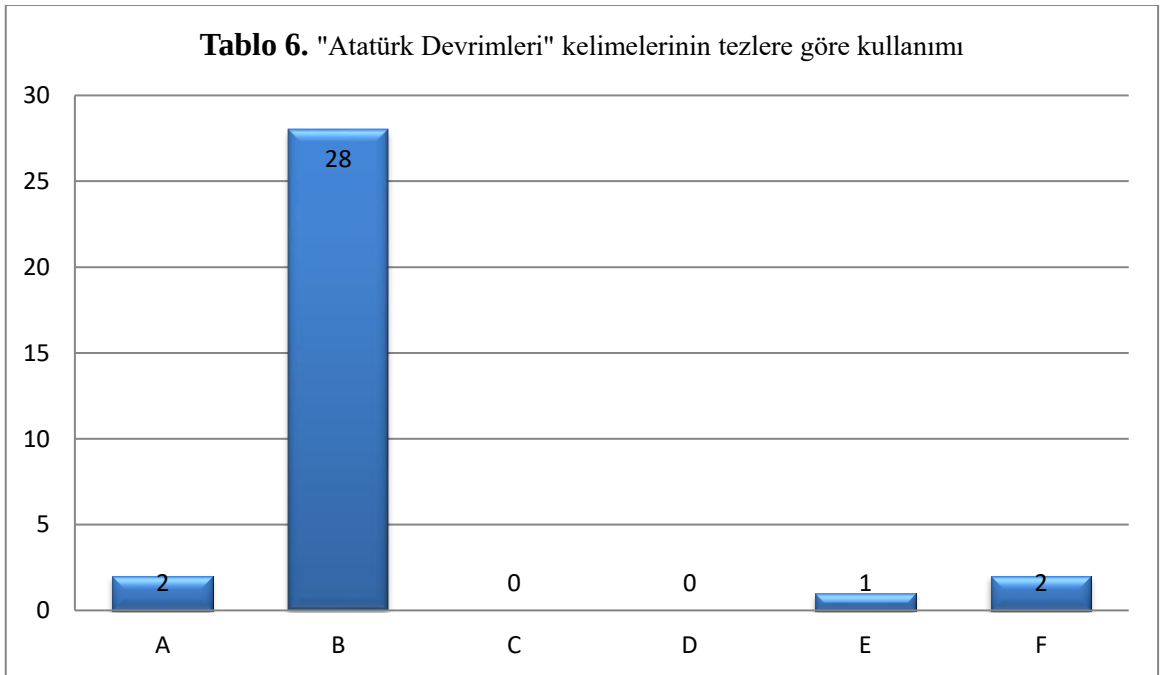
5.1.6.5. Atatürk İçerikli Kelimelerin Kullanımına Dair Analiz

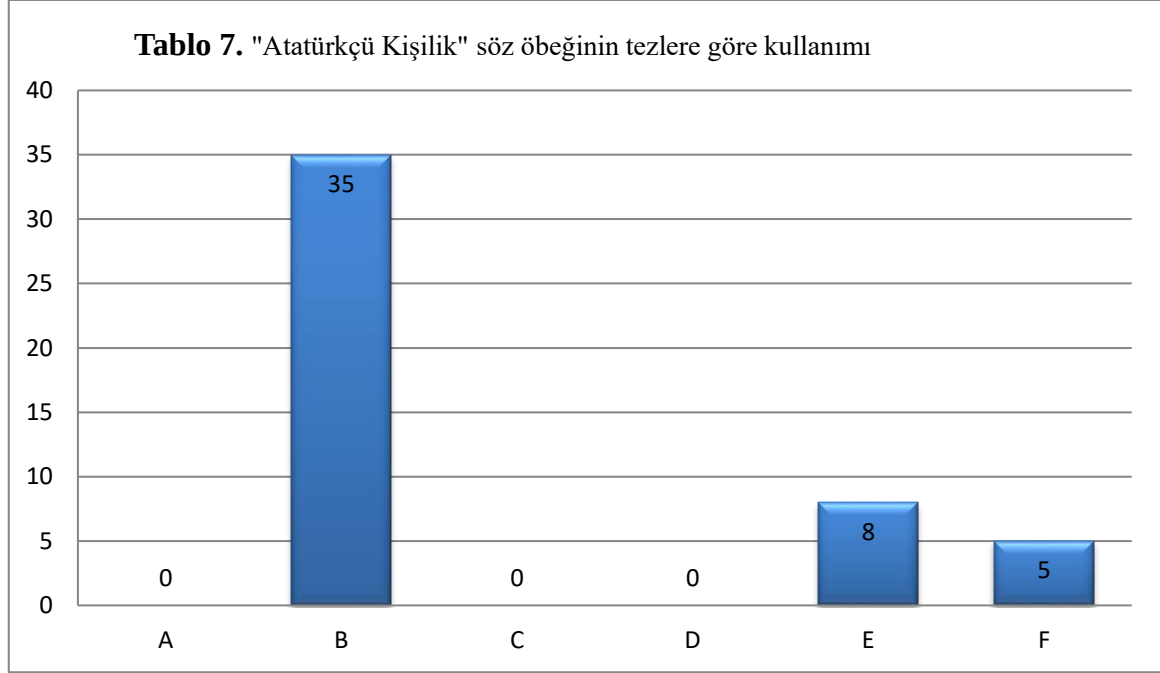
B olarak kodladığımız A. Haluk Yüksel'in hazırladığı "Haluk Yüksel- Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları" adlı doktora tezi Atatürk kelimesini 298 defa kullanarak en çok kullana tez çalışması olmuştur. F harfiyle kodladığımız çalışmada 19, A olarak kodladığımız çalışmada 12, E harfiyle kodladığımız çalışmada 4, C olarak kodladığımız çalışmada ise 3 kere "Atatürk" sözlüğü kullanılırken, D harfiyle kodlanan çalışmada bu kelime hiç kullanılmamıştır.

B harfiyle kodladığımız ve Atatürkçü düşünce sistemini esas alan doktora tez çalışmasında “Atatürk İlkeleri” kelimeleri 58 defa kullanılırken, E harfiyle kodlanan çalışmada 6 defa kullanılmıştır. A ile F olarak kodlanan çalışmalarda 5’er kez kullanılan kelimeler bütünü, C ve D çalışmalarında hiç kullanılmamıştır.

B harfiyle kodladığımız tez çalışmasında “Atatürk Devrimleri” kelimeleri 28 defa kullanılırken, A ve F harfiyle kodladığımız tez çalışmaları iki defa kullanmıştır. E olarak kodladığımız tez çalışmasında kelimeler dizini 1 defa kullanılırken, C ile D olarak kodlanan çalışmalarda hiç kullanılmamıştır.

Bölüm içerisindeki diğer grafik çalışmalarında olduğu gibi B harfiyle kodladığımız tez çalışması “Atatürkçü Kişilik” kelimelerinin kullanımında 35 kez kullanarak ilk sırayı alırken, E harfiyle kodladığımız çalışmada 8 kere kullanılmıştır. “Atatürkçü Kişilik” kelimeleri F kodlu çalışmada 5 defa kullanılırken, A, C ve D çalışmalarında hiç kullanılmamıştır.

Yukarıdaki tablo çalışmasında “Atatürk”, Atatürk İlkeleri”, “Atatürk Devrimleri” ve “Atatürkçü Kişilik” söz ve söz öbeklerinin tezlere göre kullanım sıklıklarını tespit ettik.

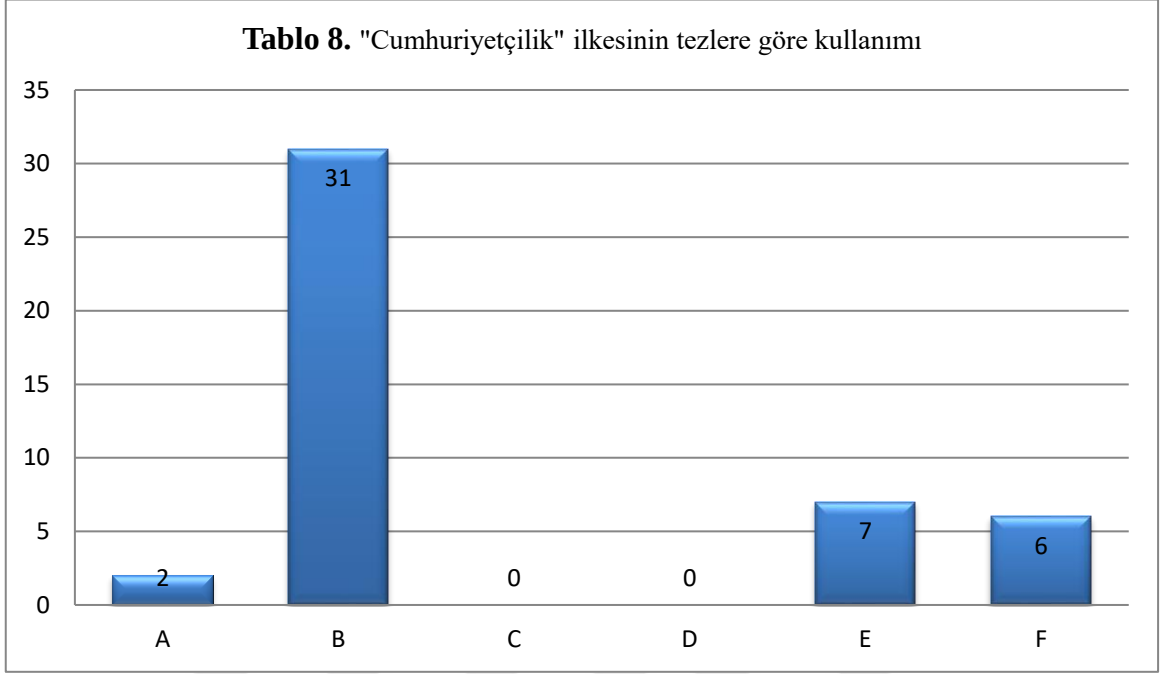
B harfiyle kodladığımızı, A. Haluk Yüksel’in hazırladığı “Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları” adlı çalışma, bizzat Atatürkçü düşünce yapısını sistemleştirme amacı güdüp, bu sistemleştirme üzerinde kültürel iletişime dair bir model oluşturma gayretinde bulunduğu için açık ara farkla bu kelimeleri en çok kullanan tez çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır.

A harfiyle kodladığımız Ali Cemalcılar’ın kaleme aldığı “İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi” adlı çalışma kelimelerin kullanımına belirli oranda yer verirken, E olarak kodladığımız, Deniz Güler’in yaptığı “Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi” adlı doktora tezi ile F olarak kodladığımız Zeki Güler’in hazırladığı “Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye’deki Uygulama ve Model Önerisi” adlı çalışma hemen hemen benzer sıklıkta bu kelimelerin kullanımına yer vermektedir. C olarak kodladığımız, Murat Barkan’ın hazırladığı “Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’nde Örgütsel Uygulama Model Önerisi” ile D olarak kodladığımız, Nabi Avcı’nın hazırladığı “İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim – Öğretim Boyutuyla Bir Model Denemesi” adlı tez çalışmaları bu kelimelerin kullanımının en seyrek görüldüğü çalışmalardır. Kelimelerin kullanım sıklığını gösteren tablolarda elde edilen sonuçlar doğrultusunda tezlere göre kelimelerin farklılık göstermesi, kanaatimizce tezlerin bizzat muhtevasıyla ilgilidir. Atatürkçü düşünce yapısını sistemleştirmeye çalışan bir tez çalışması ile İletişim düşüncesinin gelişimini inceleyen tez arasındaki kelimelerin kullanımındaki sıklık konuların içeriği ile alakalıdır. Özellikle çalışmaların önsözlerinde Prof. Dr. İnal Cem Aşkun’un ortaya koyduğu ifadeler, bütüne bakıldığında temel hedefin Atatürkçü toplumsal kimliğe ulaşmayı hedeflediğini göstermektedir.

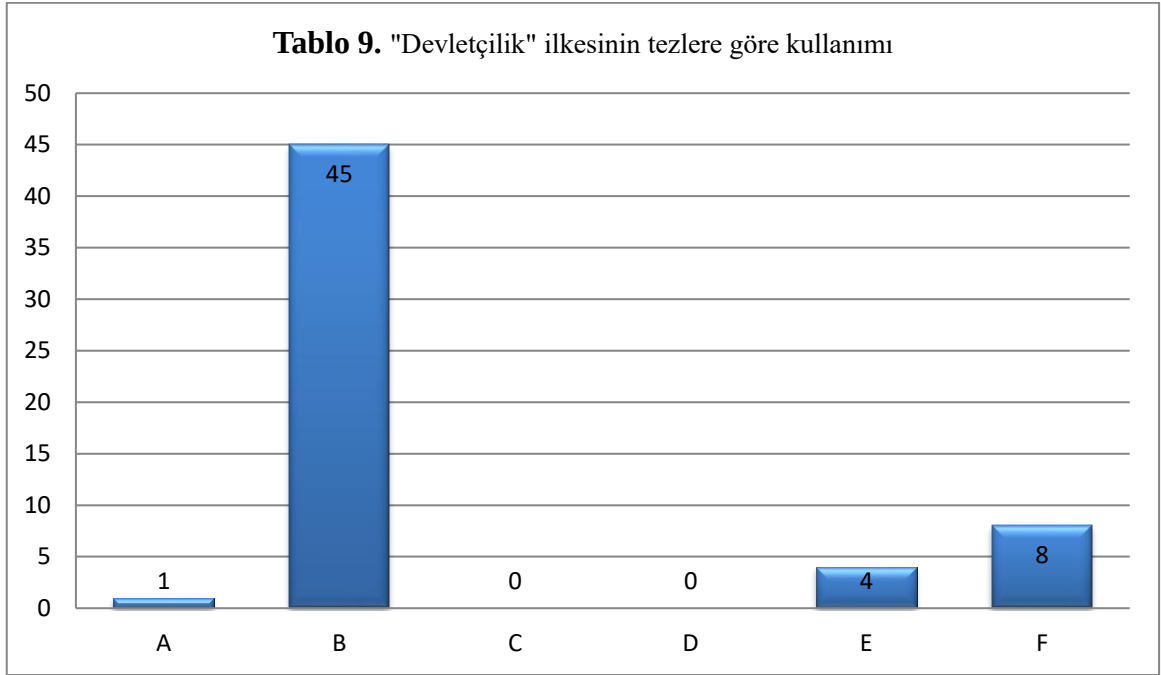
5.1.6.6. Atatürk İlkeleri ve İnkılapları İçerikli Kelimelerin Analizi

Atatürkçü toplumsal kimlik yapısının inşasına dair bir analiz yapılırken değerlendirmeye alınacak en temel unsurlar arasında şüphesiz Atatürk ilke ve inkılapları bulunmaktadır. Her ne kadar bir doktrin olarak Mustafa Kemal Atatürk tarafından kaleme alınmasa da Atatürk ilkeleri olarak sistematik hale getirilen; milliyetçilik(ulusçuluk), laiklik, devletçilik, halkçılık, inkılapçılık(devrimcilik) ve cumhuriyetçilik ilkeleri, Atatürkçü düşünceye dair analiz yapılacak bir çalışma için önemli birer unsurdur. İlk defa Prof. Dr. İnal Cem Aşkun tarafından ortaya konan “Atatürkçü Kişilik” tanımlamasının da olmazsa olmazı olarak görülen ilkeler bu anlamda tezin kapsamı içinde irdelenmesi elzemdir (Aşkun, 1981, s.1). Atatürk ilke ve inkılaplarının tezlerin büyük bölümünde başlıklar halinde açıklandığını, haliyle de rakamsal ifadelerin çoğunlukla başlık merkezli

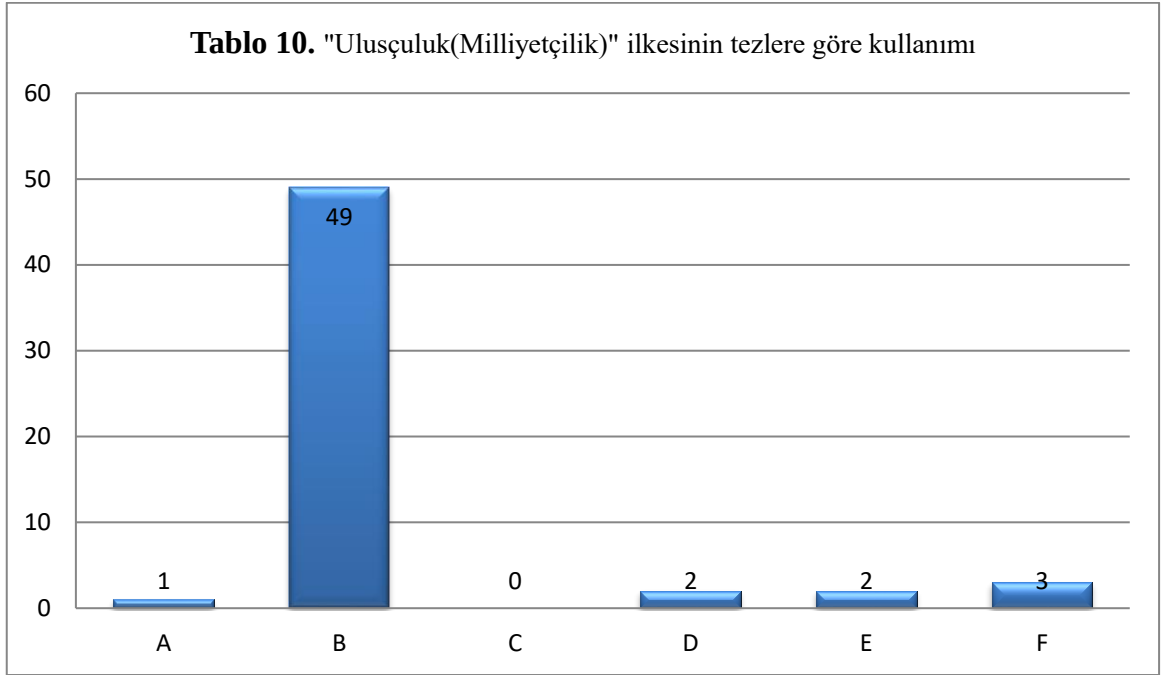
olduğunu ve ilkelere dair detaylı anlatımın metinlerde yer aldığını belirtmek, nicel veriler ile nitel verilerin uygunluğu açısından önemlidir.

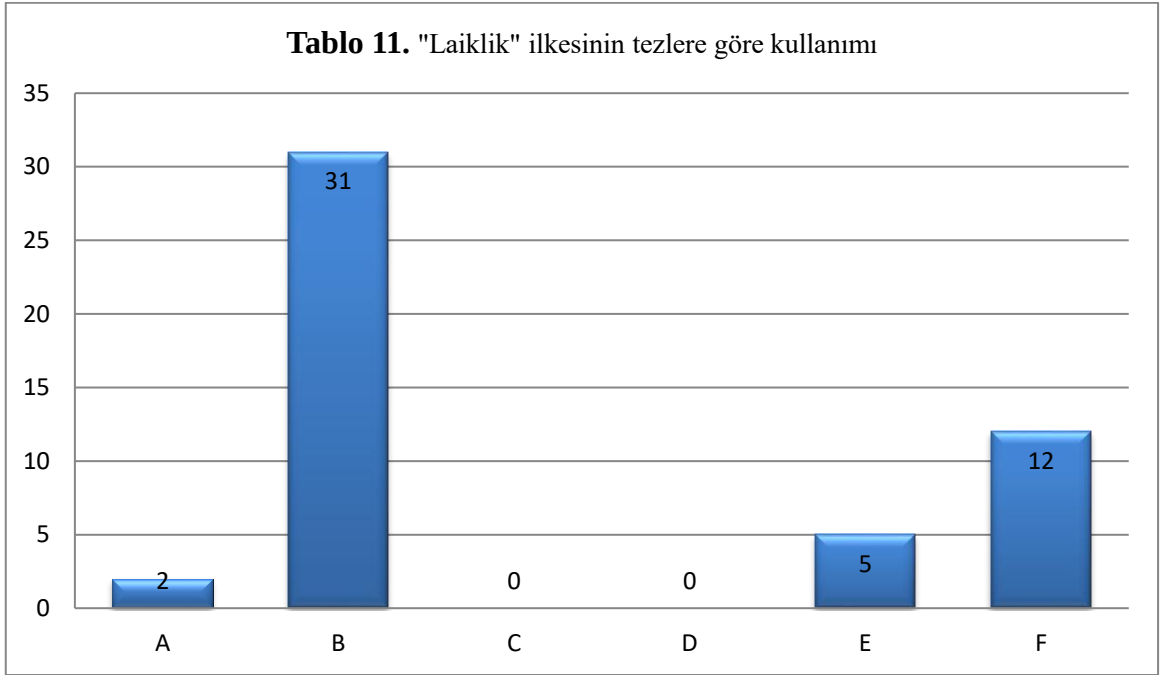
Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere B harfiyle kodladığımız doktora çalışmasında Atatürk ilke ve inkılapları arasında sayılan “cumhuriyetçilik” ilkesi 31 kez kullanılırken, E harfiyle kodladığımız tez çalışmada 7 defa kullanılmıştır. F kodlu tez çalışmasında “cumhuriyetçilik” ilkesi 6 kere kullanılırken, C ve D olarak kodlanan çalışmalarda hiç kullanılmamıştır. Araştırmamıza konu olan tezlerden 4 tanesi “cumhuriyetçilik” ilkesinin üzerinde dururken, 2 tanesi ilkeye değinmemektedir.

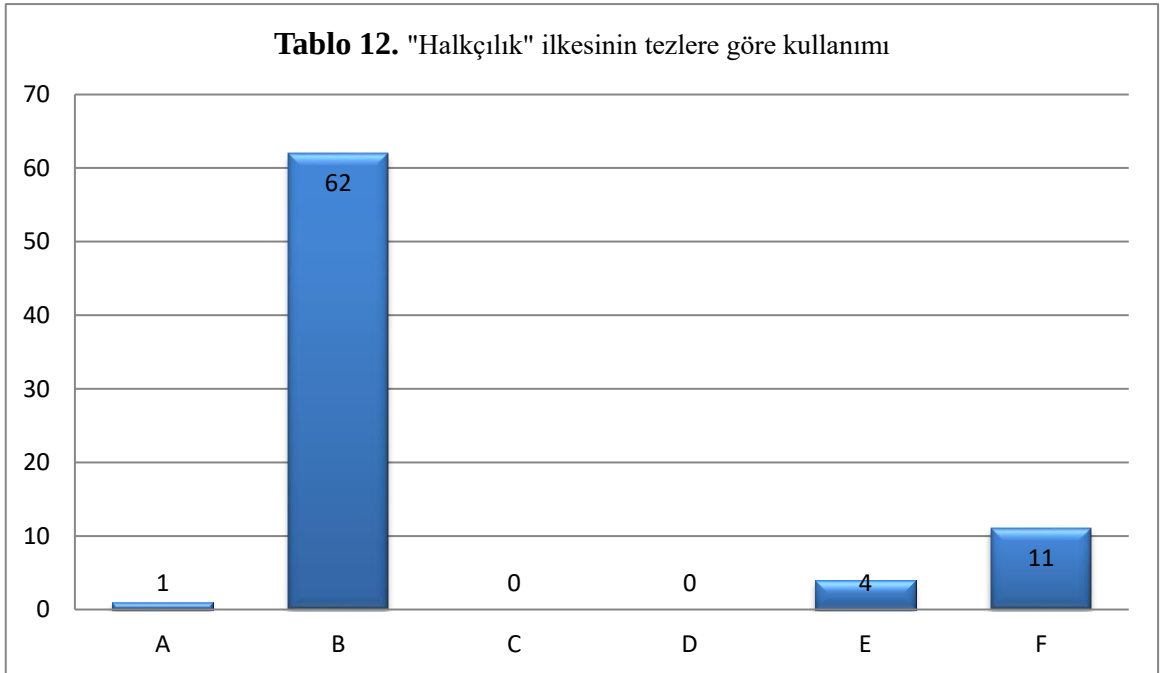
B harfiyle kodladığımız doktora çalışması, sistemleştirmeye çalıştığı Atatürkçü düşünce yapısından ötürü “devletçilik” ilkesine 45 kez yer vererek bu ilkeye en çok yer veren çalışma olarak karşımıza çıkarken, F harfiyle kodlanan çalışma bu ilkeye 8 defa yer vererek ikinci sırada ter almaktadır. E harfiyle kodladığımız çalışmada “devletçilik” ilkesi 4 defa kullanılırken, A çalışmasında 1 defa kullanılmıştır. C ve D çalışmalarında ise bu ilkeye hiç yer verilmemiştir.

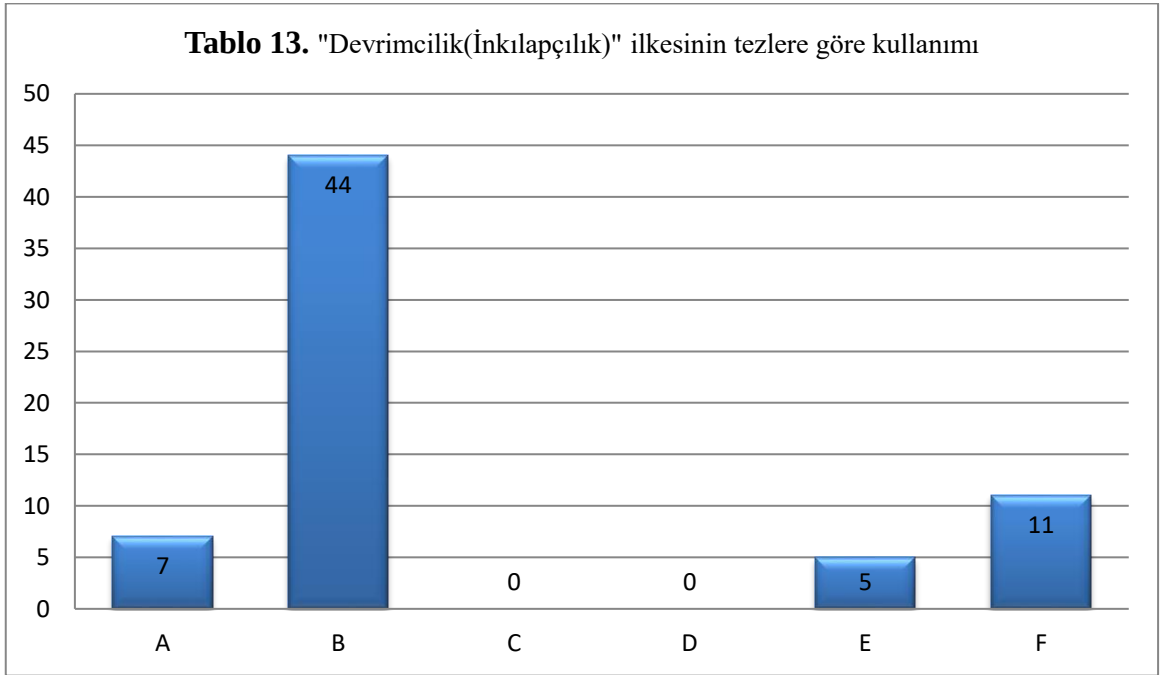
“Ulusçuluk(milliyetçilik)” ilkesini en çok kullanan çalışma B harfiyle kodladığımız doktora çalışma olarak karşımıza çıkarken, F harfiyle kodladığımız çalışma 3, D ve E harfleriyle kodladığımız çalışmalar 2’şer kere kullanmıştır. A harfiyle kodladığımız çalışma ulusçuluk(milliyetçilik) ilkesini 1 defa kullanırken, C harfiyle kodladığımız çalışma ise hiç kullanmamıştır.

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere B harfiyle kodladığımız doktora çalışması Atatürk'ün "laiklik" ilkesine 31 defa yer vererek bu ilkeye en çok yer veren çalışma konumundadır. F harfiyle kodladığımız doktora tezi "laiklik" ilkesine 12 defa yer vererek en çok yer veren ikinci çalışma olurken, E harfiyle kodladığımız çalışma 5 kere yer vermiştir. A harfiyle kodladığımız çalışma 2 defa kullanırken, C ve D olarak kodladığımız çalışmalar, "laiklik" ilkesini hiç kullanmamıştır.

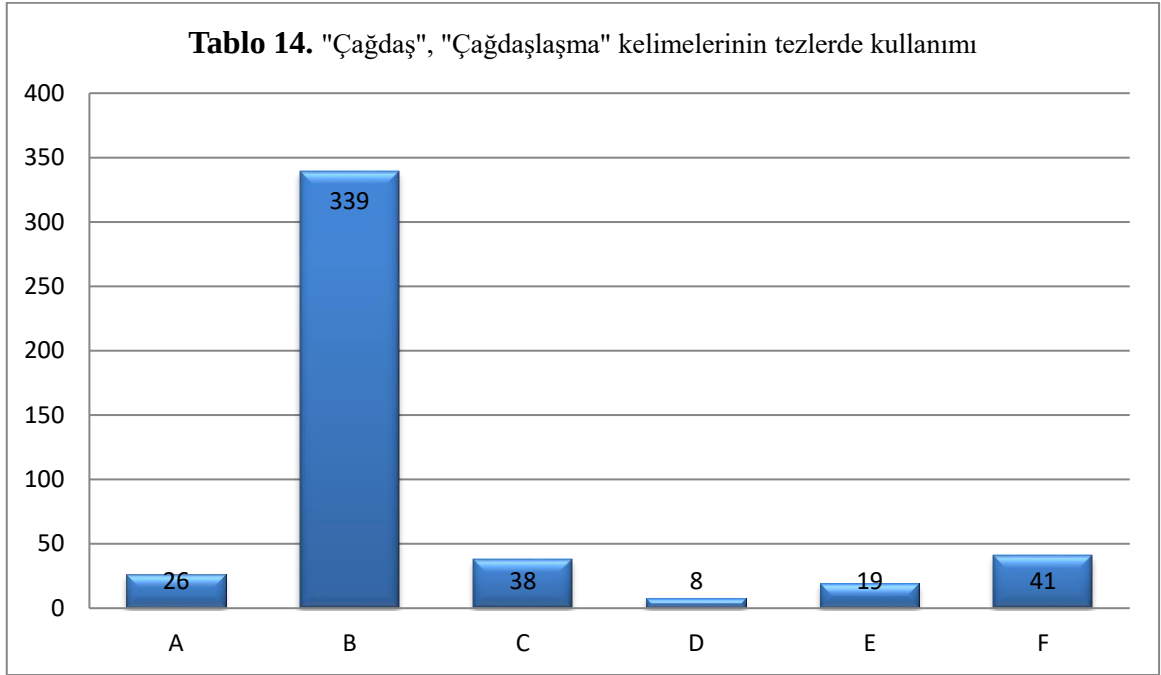

B harfiyle kodladığımız doktora tez çalışması Atatürk ilke ve inkılapları arasında yer alan “halkçılık” ilkesini 62 defa cümle içerisinde kullanırken, bu sayıya en yakın kullanımı F harfiyle kodladığımız tez çalışması 11 defa kodlayarak elde etti. E harfiyle kodladığımız tez çalışması “halkçılık” kelimesini 4 defa kullanırken, A harfiyle kodlanan çalışmada yalnızca 1 defa kullanılmıştır. C ve D harfleriyle kodlanan doktora çalışmalarında ise bu ilkenin kullanımına yer verilmemiştir.

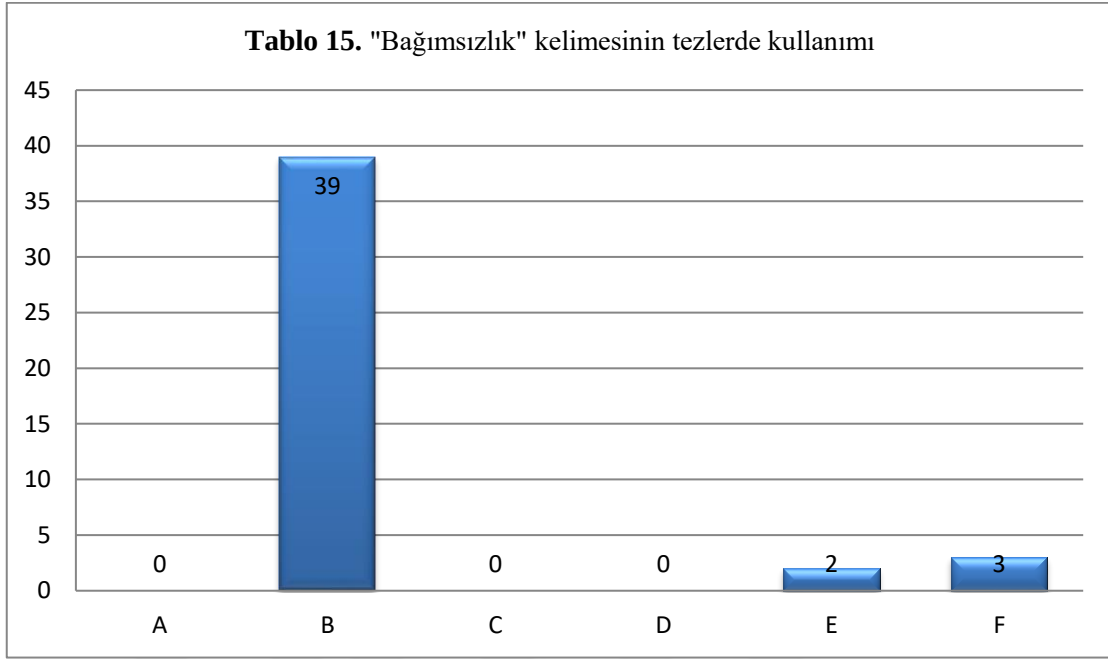

“Devrimcilik(İnkılapçılık)” ilkesinin en çok kullanan B harfiyle kodladığımız doktora tezi “devrimcilik(inkılapçılık)” ilkesini 44 kez kullanmıştır. F harfiyle kodladığımız doktora çalışması bu ilkeyi 11 kez kullanırken, A harfiyle kodladığımız doktora tez çalışması ise 7 defa kullanmıştır. E harfiyle kodladığımız çalışmada “devrimcilik(inkılapçılık) ilkesi 5 defa kullanırken, C ve D olarak kodladığımız çalışmalarda ise bu ilkeye yer verilmemiştir.

Atatürk ilke ve inkılapları Atatürkçü düşünce sisteminin inşası açısından önemli bir temel oluştururken, bu ilkelerin yanında Atatürkçü düşünceyle özdeşleşen bazı kavramlar, bu düşüncenin sistemli hale gelmesinde bütünleyici rol oynamaktadır. Bağımsızlık ve çağdaşlık(uygarlık) düşüncesi Atatürkçü düşünce yapısının geliştiği her noktada ortaya çıkan kavramlardır. Bu anlamda bu üç kelimenin kök ve tam yapılarıyla analizinin yapılması, tezlerin Atatürkçü düşünceye yatkınlığı açısından önemlidir.

Atatürkçü düşünce yapısının dinamiklerinden biri olan çağdaşlaşma ve çağdaş olma kavramlarının tezlerdeki kullanımı, bu düşünce sistemi ekseninde tezlerin ne yönde etkilendiğini ya da bu yöndeki etkilendirme güçlerinin ne yönde seyrettiğini anlamak adına önemlidir. B harfi ile kodladığımız tez çalışması bu sözcüklere 339 defa yer vererek en çok kullanan tez olurken, F harfiyle kodladığımız doktora tez çalışmasında 41 defa kullanılmıştır. 38 kullanımla üçüncü sırayı alan C harfiyle kodlanan tezin ardından ise 26 defa kullanımla A harfiyle kodlanan tez karşımıza çıkmaktadır. E harfiyle kodladığımız tez çalışması bu sözcükleri 19 defa kullanırken D harfiyle kodlanan tez ise 8 kere kullanmıştır.

“Bağımsızlık” kelimesi ekseninde yapılan incelemede B harfiyle kodladığımız doktora tez çalışmasında bu kelime 39 defa kullanılırken F harfiyle kodladığımız çalışmada 3 kere kullanılmıştır. E harfiyle kodladığımız çalışmada “bağımsızlık” kelimesi 2 defa kullanılırken, A, C ve D harfleriyle kodladığımız doktora tez çalışmalarında hiç kullanılmamıştır.

A harfiyle kodladığımız Ali Cemalcılar’ın hazırladığı “İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi” doktora tezi, iletişimi bir sanat olarak nitelendirip, kadim bir sanat dalı olarak görülen müzik ile ilişkisi üzerinden iletişim-müzik bağdaşımı kurarak yeni bir model kurma amacı gütmektedir. Bu başlık altında Atatürk ilke ve inkılapları ile Atatürkçü düşünceyi destekleyen sözcüklerin analizi yapıldığı sekiz ayrı grafikte sadece bir adet grafikte sıfır(bağımsızlık) veri ile karşımıza çıkan çalışma konu kapsamında ele aldığımız Atatürkçü düşünce sistemini sembolize eden sözcüklerin büyük kısmına yer verdiğini görmekteyiz.

Yukarıda yapılan analizlerde bahse konu olan tezlerin Atatürkçü düşünce sisteminin üzerine oturtulduğu temel kavramların kullanım oranlarını tespit etmeye çalıştık. Bu bağlamda B harfiyle adlandırdığımız, A. Haluk Yüksel’in hazırladığı “Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları” adlı

Çalışma sözcük bazlı ilerlediğimiz analizde kelimeleri en çok kullanan tez çalışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürkçü düşünce sisteminin dinamiklerinin irdelendiği, bu sistemin bir zemine oturtulmaya çalıştığı bu tez çalışması açısından bu sonuç sürpriz değildir. Özellikle Atatürkçü kişilik üzerinde durarak Türkiye’de Atatürkçü toplumsal kimlik oluşturmanın kültürel iletişim açısından olabilirliğini deneyleyen ve bu ekseninde bir model oluşturma çabasına giren çalışma diğer tezlerle göre çok daha baskın bir görüntü çizmektedir. Bu çalışmanın içerdiği sayfa sayısının diğer tez çalışmalarından çok daha fazla olmasının göz önünde bulundurulması, diğer çalışmalarla arasında oransal bir mukayese oluşturulması ve oransal zemin üzerinden değerlendirilmesi açısından önemlidir.

C harfiyle kodladığımız, Murat Barkan’ın hazırladığı “Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi’nde rgtsel Uygulama Model nerisi” adlı doktora tezinde ise yukarıda analize konu olan sözcüklerin yedi tanesine yer verilmemiştir. Bu anlamda Atatürkçü düşünce sistemine dair bulguların görece daha az olduğu gözlemleyebildiğimiz çalışmanın ön plana çıkan yanı ise yine Atatürkçü düşünce sisteminin önemli bir unsuru olan “ağdaşlaşma” kavramına önemli oranda yer verdiğidir. Her ne kadar diğer unsurlara yer verilmemiş olsa da eğitim iletişimi amaçlı bir çalışmanın temelinin ağdaşlaşma kavramı ile özdeş tutulmuş olması, bu sistem açısından kıymetli görülmektedir.

D harfiyle kodladığımız Nabi Avcı’nın kaleme aldığı “İletişim Düşüncesinin Gelişimi, Eğitim – ğretim Boyutuyla Bir Model Denemesi” adlı doktora çalışmasında sadece ulusçuluk ve ağdaşlaşma kavramlarına yer verilmektedir. Ulusçuluk kavramı dışında Atatürk ilkelerinin hiçbirine bu tez çalışması kapsamında yer verilmemektedir. Sayfa sayısı olarak en az sayfa sayısına sahip olan çalışma, ağırlıklı olarak iletişim düşüncesinin gelişimi üzerine kuramsal ve kavramsal tartışma yürüttüğü için baskın bir Atatürkçü düşünce ekseninde şekillenmediği belirtmek gerekmektedir. Ancak iletişim düşüncesine yapılan sistem yaklaşımlı bakım ve bu ekseninde Anadolu Üniversitesi İletişim Fakültesi kapsamında Açıköğretim Fakültesi’ni de kapsayan model örnekleme, diğer tez çalışmalarıyla bir bütün oluşturduğundan ve ağdaş eğitim düşüncesi ekseninde inşa edildiğinden bu altılı tez grubunun bir tamamlayıcısı niteliğindedir.

Çalışma kapsamında ele aldığımız ve E harfiyle kodladığımız Deniz Güler’in kaleme adlığı “Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi” adlı doktora tez çalışması Atatürkçü düşüncenin önemli unsuru olan Atatürk ilke ve inkılapları ile birlikte, konu kapsamında analiz ettiğimiz sözcüklerin tamamına çalışma kapsamında yukarıda ifade ettiğimiz sayısal değerde yer vermiştir.

Son olarak ise karşımıza analiz kapsamında ele aldığımız ve F harfiyle kodladığımız Zeki Güler’in hazırladığı “Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye’deki Uygulama ve Model Önerisi” adlı çalışma çıkmaktadır. Bu doktora çalışmasında analize tabi olan kelimelerin çalışma içerisinde sıklıkla kullanıldığı ve tekrarlandığı görülmektedir. Çalışma kapsamında “Atatürkçü Düşüncenin Temelleri ve Kişilik Yapısı” adında başlık açılması ve Atatürkçü düşünce sistemi kapsamında tiyatro sanatını irdelemesi nicel olan bu verilerin nitel bir karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ

Özünü idrak edebilme adına ilk defa “ben kimin?” sorusunu sorduğu günden itibaren kendisine dair bir anlam arayışına giren insanlığın bu arayışı sonu olmayan bir maraton biçiminde devam etmektedir. Din, coğrafya vb. birçok beşeri unsurun oluşturduğu, devingen bir yapıya sahip olan kültürün, tarihsel süreç içerisinde değişimlere göre kendini yenilemesi ve değiştirmesi, şüphesiz ki insanın kendine sorduğu bu sorunun yanıtını da her geçen gün farklılaştırmıştır. Günümüzde ise modern sosyal bilimlerin birimlerinden olan psikolojiden, sosyolojiye, edebiyattan, tarihe, iletişimden, imgebilime kadar birçok disiplinin araştırma öznesi haline gelen, her bir bilim dalı tarafından farklı nitelikleriyle ele alınan ve tanımlanan kimlik kavramını çoklu tanımlar bütünü olarak ifade etmek mümkündür. Bu çoklu tanımlamanın beraberinde getirdiği anlam karışıklığı, şüphesiz ki kimliğe dair net bir tanımın ortaya konmasını engeller niteliktedir.

En kaba haliyle insanın ben kimim? sorusuna verdiği cevap olarak görülen, literatürde ise “self” ve “identity olarak yer bulan kimlik kavramı, toplumsal bir canlı olan insanı tanımlayan özellikler bütünü olarak tanımlanmaktadır. Ancak insan her ne kadar toplumsal bir varlık olsa da şahsına ait biricik özelliklerinden oluşan bir kimlik tanımlamasının yapılması da zorunludur. Bu nedenle kimlik kavramını bir sınıflandırma

içinde ele almak makul bir tercih olarak görülmektedir. En temelde bireysel ve toplumsal olarak sınıflandırılan kimlik olgusunun bir bileşeni olan toplumsal kimlik ise kültürel ve ulusal olarak ikiye ayırmak gerekir. Bireysel kimlik, kişiye toplumsal çevrenin ve çevresel olguların sunduğu yaşam pratikleri çerçevesinde gelişen ve çoğunlukla kişiye özgü, biricik bir yapıya sahiptir. Toplumsal kimlik kavramı ise adından da anlaşıldığı üzere evrensel bir yapıya sahip olmasa da bir grubu tanımlayan, biz ve öteki kavramları çerçevesinde grupların kendilerini tanımlamasını sağlayan kimlik türleridir.

Her ne kadar kimliğe dair böylesi bir tasnifte bulunmuş olsak da kimlik kavramını anlamak için psikoloji ve sosyoloji biliminden yararlanmak gereklidir. Bu kapsamda kimlik kavramının en temelde psikolojik bir kavram olduğunu, sonrasında ise sosyolojinin inceleme alanına girdiğini belirtmek gerekir. Modern psikolojinin kurucu isimlerinden Freud, kimlik oluşumuna dair görüşlerini, cinsellik üzerine kurgularken, çocuk cinselliği üzerinden bir kimlik oluşum süreci tasnifinde bulunmuştur. Psikoloji biliminin bir diğer önemli ismi olan Erik Erikson ise benimsediği psikososyal yaklaşım ekseninde insan kişiliğinin oluşma evrelerini sekiz evreye ayırarak, kimlik oluşum sürecinin bir ömür boyu devam ettiğini ileri sürmektedir. Psikodinamik yaklaşımı benimseyen Alfred Adler ise kişilik oluşum sürecinde Freud'un ileri sürdüğü cinsellik olgusunu reddetmemekle birlikte, kimlik oluşumunda topluma verdiği önem onu diğer görüşlerden ayırmaktadır. O, kişiliği sosyal hayatın sunduğu zorunluluklar bütünü olarak tanımlar. Adler'e göre birey, yaşamını ilk kertede ben merkezli sürdürmekte, ancak toplumla münasebeti arttıkça sosyal etki daha da artmaktadır. Herbert Giram Hyman, Charles Cooley ve William Edward Burghardt DuBois gibi isimlerin üzerinde çalışmalarda bulunduğu referans grupları teorisi ise kimlik edinme açısından bir diğer önemli teori olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısına göre kimlik oluşumu; bireylerin kendini değerlendirme, başkasıyla mukayese etme ve farklı sosyal ortamlarda yer alma gibi etkenlerin temel alınarak, başkalarında mühim görünen tutum ve davranışlardan etkilenip benimseme prensibine dayanır. Erving Goffman'ın literatüre kazandırdığı "tiyatro kuramı" ile bireylerin kişilerin toplumsal üstlendikleri toplumsal rolleri, yani toplumsal kimlikleri edinerek sosyal faaliyetlerini sürdürdüğünü ileri sürer. Goffman; "hiçbir zaman olamayacağımız şey, yalnızca kadın ve erkek olmaktır, bizler ne yapar görünüyorsak oyuzdur" der. Bireylerin ait olduklarını hissettikleri gruplara dahil

olmalarının ardından gelişen kimlik yapısını ifade eden, sosyal kimlik teorisi ile, George Herbert Mead'ın fikir babalığını yaptığı, sosyolojinin sacayaklarından biri olan ve olguların bütününe görmek yerine, günlük yaşam pratikleri dahilinde gelişen mikro olguları ele alan sembolik etkileşimcilik yaklaşımı, konumuz kapsamında ele alınması gerekli yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Bu bakış açılarının temel seviyede bilinmesi, kanaatimizce çalışmamızın anlaşılması adına faydalı olacaktır.

Kimlik olgusu her ne kadar doğal bir sürecin sonucu ortaya çıkmış gibi görünse de özellikle toplumsal kimliklerin oluşmasında dışsal faktörler de etkili olmaktadır. Modernizm ve postmodernizm kavramları modern dünyada kimlikleri belirleyici olgular olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle kimlik oluşum evresinde modernitenin siyasal ve kurumsal şekli olarak karşımıza çıkan ulus devletler, toplumsal kimlikleri homojen hale getirebilmek için çeşitli aygıtlardan yararlanmışlardır. Müzik, tiyatro, sinema gibi sanatsal faaliyetler bu homojenleştirme girişimlerinin birer parçası olarak kullanılırken, medya araçları da önemli bir enstrüman olarak zaman zaman kullanılmıştır. Şüphesiz ki ulusal kimlik oluşumunda en etkili araçlardan biri olarak eğitim, özellikle de tarih eğitimi önemli bir dizayn etme aracı olarak kullanılmaktadır. Sonuç itibarıyla toplum üzerinde kurgulanan ideolojik bütünlük çalışmaları, toplumsal kimlik yaratma adına mühimdir. Bunun hangi bakış açısına göre şekilleneceği ise coğrafyaya ve sınırlara göre değişiklik göstermektedir.

Toplumsal kimlik sürecini her ne kadar ulus temelli ifade etmiş olsak da, devlet yapılarında, siyasal konjonktürün farklılaştığı, devlet yönetme yetkisinin el değiştirmeyi hedef alan devrimler, inkılaplar ve darbeler, dönemin siyasal akımına göre farklılaşmaktadır. Bu görüş farklılaşması, toplumsal zeminden bağımsız gelişmemektedir. Üst yapıda meydana gelen her değişim, bir şekilde altyapıyı etkilemesi için çeşitli çabalara girilmektedir. Değişim sonrası gelen yeni konjonktürün devamlılığı için, toplumsal bütünlüğün sağlanması ve kitlelerin desteğinin alınması gereklidir. Bu noktada ise toplumsal kimliğin, gelişen değişim etrafında şekillenmesi öncül hedeflerden biridir. Geçmiş darbe girişimleriyle dolu olan Türkiye Cumhuriyeti'nin en köklü dönüşümü yaşadığı dönemlerden biri ise 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi olmuştur. Darbe sonrası gelişen siyasal, ekonomik ve sosyal hayattaki dönüşümler, ülkeyi farklı bir seyre sürüklemiştir. Bu dönemde her ne kadar Atatürkçü değerlere bağlı kaldığı iddiası

topluma yansıtılmaya çalışılsa da girifilen politik, ekonomik ve sosyal hamleler farklı bir seyirde ilerlemiştir. Küresel ekonomiye bağlanma amacıyla uygulanan neoliberal politikalar, Türk-İslam Sentezi'nin hayata geirilişı, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin eğitim hayatına sokulması, Diyanet İşleri'nin yeniden yapılandırılması ve yeni sorumluluklara brndrmesi, Atatürkçü düşüncenin unsurları olan altı ilke ile çelişiyor iddialarını güçlendirmiştir.

Değişim ve dönüşüm rüzgarının yoğun olarak estiği bu süreçte Türkiye'de iletişim bilimlerinin akademik tarihi açıdan da bir ilk gerçekleşmiştir. Türkiye'de ilk defa akademik kurum, iletişim kelimesi kullanılması sonucu, Anadolu niversitesi bünyesinde İletişim Bilimleri Fakültesi kurulmuştur. Kurucu dekanlığını Atatürkçü kişilik özelliklerini ilk defa sistematik hale getiren Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un yaptığı bu kurum, bir ilk gerçekleştirdiği gibi, sonradan Türkiye'yi uzaktan öğretimle tanıştıran ve bu alanda nc olan Açıköğretim Fakültesi'ne dönüşerek kitlesel bir eğitim ağı haline gelmiştir. Gerek Türkiye'de iletişim eğitimine model oluşturması, gerekse eğitim iletişimi üzerine çalışmalar yapılması Açıköğretim fakültesinin sürdürülebilirliği adına önemli olmuştur. Bu kapsamda sorumluluk alan Prof. Dr. İnal Cem Aşkun, gerek iletişim eğitiminin sağlanması, gerek eğitim iletişiminin gelişmesi, gerekse de Açıköğretim sistemine katkı sağlayacak yeni modellerin sunulması adına sorumluluk alarak, dönemin ihtiyaçları doğrultusunda doktora öğrencilerine doktora tez çalışmaları hazırlatmıştır. Ali Cemalcılar, A. Haluk Yüksel, Murat Barkan, Nabi Avcı, A. Deniz Güler ve Zeki Güler'in sırayla kaleme aldığıalışmaların ortak noktaları birer iletişim bilimi çalışmaları olmakla birlikte ekseriyeti Atatürkçü düşünce sistemine dayalı, Atatürkçü kişilik özellikleri ekseninde gelişen ve ağdaş değerlere bağlı model nerileri sunmalarıydı. Prof. Dr. İnal Cem Aşkun danışmanlığında, eğitim iletişimi üzerine sınırların çizilmesi, iletişim eğitimi, bir iletişim aracı olarak, müzik, video, televizyon ve tiyatro gibi konular üzerine bir model denemesi üzerine hazırlanan altı doktora tezi, model önerilerini sistemleştirdikleri Atatürkçü düşünce yapısı ekseninde hazırlamış ve iletişim bilimleri çalışmaları adına önemli bir tecrübe sunmuşlardır.

Prof. Dr. İnal Cem Aşkun'un "Atatürkçü Kişilik zellikleri" tanımlaması altı ilke olarak sistemleştirilen düşünceler bütününe ve yine Atatürk'ün üzerinde durduğu, bağımsızlık, ulusal egemenlik, ağdaşlaşma gibi fikirlere dayanmaktadır. Medya, sanat,

işletme ve organizasyon yapılarında kişilik modellemelerini bu kavramsallaştırma üzerine yapan Aşkun, birer model önerisi sunan öğrencilerine de bu ekseninde çalışmalar yaptırmıştır. Buradaki önemli husus, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin revizyona gittiği Atatürkçü düşünce yapısının aksine kendi sistemleştirdiği Atatürkçü düşünce ekseninde çalışmalarını hazırlatması olmuştur. Kitle iletişim ve etkileşim gücü bu denli yüksek olan bir uzaktan eğitim ağı olan Açıköğretim Fakültesi'nin bu düşünce ekseninde gelişmesine dair gayret sunulması çalışmalar adına dikkat çekici özelliklerdendir. Araştırma kapsamında uyguladığımız içerik analizi yöntemi sonucu elde ettiğimiz verilerde, Prof. Dr. İnal Cem Aşkun, danışmanlığında hazırlanan altı doktora tezinin, yukarıda ifade ettiğimiz değerlere sadık kalınarak hazırlandığı görülmektedir. Açıköğretim Fakültesi'ne ve iletişim eğitimine model sunan bu çalışmaların çoğu sundukları kişilik yapılarıyla kitlelere bir kimlik önerisi sunarak, Atatürkçü toplumsal kimliğin oluşmasına katkı sağlamayı hedeflemişlerdir.

Türkiye'de iletişim adıyla kurulan ilk fakülte olan Anadolu Üniversitesi İletişim Bilimleri Fakültesi çatısı altında gerçekleşen bu çalışmalar, Türkiye'de akademik anlamda gerçekleşen iletişim bilimleri çalışmaları adına ayrıca önem taşımaktadır. Eğitim iletişiminin ve iletişim eğitiminin sistemleştirildiği bu çalışmalarda sunulan model önerileri, Türkiye'nin uzaktan eğitim macerasına bir rota çizerken, sunulan kişilik yapıları ekseninde topluma yeni bir kimlik sunmaya dair katkı amacı gütmesi, bu çalışmalar bütünü Türkiye'deki iletişim bilimleri çalışmaları adına mühim kılmaktadır. Türkiye'deki mazisi yaklaşık 60 yılı bulan iletişim çalışmaları gün geçtikçe önemli bir birikim ortaya koymaktadır. Bu birikimin bir parçası olarak gördüğümüz ve çalışma sınırlılıkları açısından ele aldığımız kurum, kişi ve çalışmaların incelenmesi, Türkiye iletişim bilimleri tarihinin belirli bir bölümüne ışık tutması adına kanaatimizce önemlidir. Gün geçtikçe gelişen ve yaygın bir literatür oluşturan iletişim bilimlerinin önemli kesitlerine dair tarih çalışmaları yapılması, kanaatimizce gereklidir. Bu ekseninde yaptığımız araştırma ile Türkiye iletişim bilimleri tarihine mütevazı bir katkı sunmak ve bundan sonra yapılacak iletişim bilimleri tarihi çalışmalarına dair küçük de olsa bir yol açmak amacı ile hazırlanmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Adler, A. (2006) İnsanı Tanıma Sanatı. İstanbul: Say Yayınları
- Adler, A. (2002) Sosyal Duygunun Gelişiminde Bireysel Psikoloji. İstanbul: Hayat Yayınları
- Ahmad, F. (2008) Modern Türkiye'nin Doğuşu. İstanbul: Kaynak Yayınları
- Akar, R. Bila, H. Birand, M. A. (2010) 12 Eylül Türkiye'nin Miladı, İstanbul: Doğan Kitap
- Alatlı, E. (2002) Müdahale. İstanbul: Alfa Yayınları
- Althusser, L.(2017) İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları. 6. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Anderson, B. (2004) Hayali Cemaatler, Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması. 2.Baskı. İstanbul: Metis Yayınları
- Aşkun, İ.C. (1981) Atatürk İlkelerinin Kişilik Boyutları ve Eğitim Ortamları" Uluslararası Atatürk Konferansı. Uluslararası Atatürk Konferansı, Tebliğler Cilt 1. Tebliğ No:10. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- Ataizi, N. (2012) İletişim Araştırmaları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları
- Ataay, F. (2007) Kriz Kışkacındaki Türk Siyaseti /12 Mart'tan 12 Eylül'e 1978-1979 CHP Hükümeti. Ankara: De Ki Basım Yayım
- Atiker, E. (1998) Modernizm ve Kitle Toplumu. Ankara: Vadi Yayınları
- Aziz, A. (2008) Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri. Ankara: Nobel Yayınları
- Aziz, A. (2017) Siyasal İletişim. 7.Basım. İstanbul: Nobel Yayınları
- Balcı, A. (1997) Sosyal Bilimlerde Araştırma- Yöntem, Teknik ve İlkeler, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Yayınları

- Başkaya, F. (1997) Paradigmanın İflası, İstanbul: Doz Basım-Yayın
- Best, S ve Kellner, D. (1998) Postmodern Teori, Eleştirel Soruşturmalar. 1. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Bilgin, N. (1995) Kolektif Kimlik. 1.Basım. İstanbul: Sistem Yayıncılık
- Bilgin, N. (2014) Sosyal Bilimlerde İçerik Analizi Teknikler ve Örnek Çalışmalar. 3. Basım. Ankara: Siyasal Kitapevi
- Birand, M. A. (1984) 12 Eylül Saat 04.00. İstanbul: Karacan Yayınları
- Budak, S.(2005) Psikoloji Sözlüğü. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- Cevizci, A.(2003) Felsefe Terimleri Sözlüğü. 2.Baskı. İstanbul: Paradigma Yayınları
- Connerton, P. (2014) Toplumlar Nasıl Anımsar? 1.Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Cinisli, R. (2017) Bir Devrin Hafızası, İstanbul: Doğan Kitap
- Çavdar, T. (2004) Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze). Ankara: İmge Kitapevi
- Çaylak, A. (2010) Osman Bölükbaşı ve Siyasal Hareketi, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları
- Çobanoğlu, A. (1992) 12 Eylül'ün Getirdikleri, Götürdükleri ve CHP'nin Serüveni. Konya: Ülku Basımevi
- Dağlı N. ve Aktürk B (der.) (1988). Hükümetler ve Programları. 2. Cilt. 1960-1980, Ankara: T.B.M.M. Basımevi
- Demirkent, N. (1995) Medya Medya. İstanbul: Dünya Yayınları
- Devletoğlu, J. (2010) İngiliz Arşivlerinde 12 Eylül'ün Ayak Sesleri. İstanbul: Doğan Kitap
- Dilek, D. (2001) Tarih Derslerinde Öğrenme ve Düşünce Gelişimi. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık

- Dorsay, A. (1984) Sinema ve Çağımız. İstanbul: Hil Yayınları
- Eagleton, T. (2005) İdeoloji. 2. Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Ekzen, N. (2009) Türkiye Kısa İktisat Tarihi. 2.Basım. Ankara: ODTÜ
Yayıncılık
- Ergun, D. (2000) Kimlikler Kısacında Ulusal Kişilik. 1.Baskı. İstanbul: İmge
Kitapevi
- Erikson, E. (2017) İnsanın Sekiz Evresi. 1.Baskı. İstanbul: Okyanus Yayınları
- Ersevim, İ. (2012) Freud ve Psikanalizin Temel İlkeleri. İstanbul: Assos
Yayınları
- Freud, S. (2018) Cinsellik Üzerine. İstanbul: Say Yayınları
- Freud, S. (2001) Haz İlkesinin Ötesinde Ben ve İd. 1.Basım. İstanbul: Metis
Yayınları
- Gevgili, A. (1973) Türkiye’de 1971 Rejimi, İstanbul: Milliyet Yayınları
- Goffman, E. (2016) Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu. 1. Baskı. İstanbul:
Metis Yayınları
- Göka, E.(2006) İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler. 2. Baskı.
Ankara: Aşina Kitaplar
- Gökçe, O. (2019) Klasik ve Nitel İçerik Analizi Felsefe, Yöntem, Uygulama.
İstanbul: Çizgi Kitapevi Yayınları
- Gürkan, C. (1986). 12 Mart’a Beş Kala. 2. Baskı. İstanbul: Tekin Yayınevi
- Güven, T. R. (2008) Demirelli Yıllar. Ankara: Gündüz Kitapevi Yayınları
- Halbwachs, M.(2017) Kolektif Hafıza. 1.Baskı. Ankara: Heretik Yayınları
- Hartlet, P.(2014) Kişilerarası İletişim, Ankara: İmge Kitapevi
- Harvey, D. (2009) Sosyal Adalet ve Şehir. İstanbul: Metis Yayınları

Heywood, A. (2013). Siyasî ideolojiler: Bir giriş. 5. Baskı. Ankara: BB101 Yayınları

Hobsbawm, E.J. (1993) 1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik; 'Program, Mit ve Gerçeklik. 2.Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Hogg, A. M. (2006), (Ed. Peter J. Burke) Contemporary Social Psychological Theories, Social Identity Theory, California: Stanford University Press

Jeanniere, A. (1994) Modernite Nedir? Ankara: Vadi Yayınları

Kalaycıoğlu, E. ve Sarıbay, A. Y. (2000) Türkiye'de Politik Değişim ve Modernleşme. İstanbul: Alfa Kitapevleri

Kartepe, Ş. (1999) Darbeler, Anayasalar ve Modernleşme. İstanbul: İz Yayıncılık

Kazgan, G. (2006) Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayın Evi

Kepenek, Y. Ve Yentürk, N. (2009) Türkiye Ekonomisi. İstanbul: Remzi Kitapevi

Kocabaş, S. (2004) Bir Kuşağın Dramı (1960-1980). İstanbul: Vatan Yayınları

Kongar, E. (1987) 12 Eylül ve Sonrası. 1. Baskı. Ankara: Say Yayınları

Köseoğlu, N. (1997) Milli Kültür ve Milli Kimlik. İstanbul: Ötüken Yayınları

Kula, N. M. (2001) Kimlik ve Din: Ergenler Üzerine Bir Araştırma. İstanbul: Ayışığı Yayınları

Larrain, J. (1995) İdeoloji ve Kültürel Kimlik. İstanbul: Sarmal Yayınevi

Lotman, Y. M. (2012) Sinema Estetiğinin Sorunları. Film Semiotiğine Giriş. Ankara: Öteki Yayınları

Maalouf, A.(2018) Ölümçül Kimlikler. 47. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Mead, G.H. (2017) Zihin, Benlik, Toplum. 1.Baskı. Ankara: Heretik Yayınları

Milli Güvenlik Konseyi Genel Sekreterliği (1981) 12 Eylül Öncesi ve Sonrası. 2.Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

Morley, D, Robis, K.(1997) Kimlik Mekanları, Küresel Medya, Elektronik Ortamlar ve Kültürel Sınırlar. 1.Baskı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları

Özalp, A. (2017) Sembolik Etkileşimcilik, Entelektüel Kökenler, Kuramlar ve Din Olgusu. 1.Baskı. Ankara: Gece Kitaplığı

Özata, M. (2017) Murat Özata, “Türkiye’deki Askeri Müdahaleler ve ABD Kazanımları: 12 Mart ve 12 Eylül Örneği, Ankara: Divan Kitap

Özdemir, S. (1998) Medya Emperyalizmi ve Küreselleşme. İstanbul: Timaş Yayınları

Öztürk, S. (2012) Mekân ve İktidar. Birinci Basım. Ankara: Phoneix Yayınları

Paz, O. (1994) Şiir ve Modernite. Ankara: Vadi Yayınları

Poloma, M.M. (2012) Çağdaş Sosyoloji Kuramları. İstanbul: Palme Yayıncılık

Ritzer, G. (2013) Sosyoloji Kuramları. Ankara: De Ki Yayınları

Ruşuklu, B. (2008) Demokrat Parti’den 12 Eylül’e. İstanbul: Alfa Basım Yayım Dağıtım

Sarıbay, A.B.(1997) Cinsellik, Kutsallık ve Kimlik: Toplumsal Düzenin Bedensel İnşası, Cumhuriyet, Demokrasi ve Kimlik. Yay. Haz. Nuri Bilgin. İstanbul: Bağlam Yayıncılık

Sarup, M. (1997) Post-Yapısalcılık ve Postmodernizm. Ankara: Bilim-Sanat Yayınları

Say, A. (1997) Müzik Tarihi. İstanbul: Müzik Ansiklopedisi Yayınları

Sunay, C. (2010) Türk Siyasetinde Sivil-Asker İlişkileri 27 Mayıs-12 Mart-12 Eylül ve Sonrası. 1.Basım. Ankara: Orion Yayınları

Şeriatı, A. (2016) Dünya Görüşü ve İdeoloji. 3.Baskı. Ankara: Fecri Yayınları

Şenol, D. (2017) Sembolik Etkileşim. 2.Baskı. Ankara: Net Kitaplık

Şimşek, A., Pamuk, A. (2016) Tarih Yazıcılığının Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine Kısa Bir Bakış. M. Safran (Ed.). Tarih Nasıl Öğretilir? Tarih Öğretmenleri İçin Özel Öğretim Yöntemleri (s. 23-28). İstanbul: Yeni İnsan Yayınları

Tanör, B. (1995) Siyasal Tarih (1980-1995). Türkiye Tarihi. Cilt.5. (ed. Sina Akşin). Ss.23-158. İstanbul: Cem Yayınevi

Toker, M. (1973) İsmet Paşa'nın Son Yılları(1965-1973). Ankara: Bilgi Yayınevi

Toker, M. (1981) Not Defterinden (1973 Seçimlerinden 12 Eylül'e). İstanbul: Milliyet Yayınları

Turam, E. (1994) Medyanın Siyasi Hayata Etkileri, İstanbul: İrfan Yayıncılık

Turan, Ş. (2002) Türk Devrim Tarihi 5. Ankara: Bilgi Yayınevi

Ulağlı, S. (2005a) Düşünüyorum Çünkü Öyle İstendi! Siyasal Paradigmalar ve Kültürel Emperyalizm. 1.Baskı. İstanbul: Ofis Yayınevi

Ulağlı, S. (2005b) Siyasal Dalkavukluğun Retorik Anlatısı: Sanat ve Kültür. 1.Baskı. İstanbul: Efe Akademi

Ulağlı, S. (2018b) Öteki'nin Bilimine Giriş: İmgebilim. 1.Baskı. İstanbul: Motto Yayınları

Ulağlı, S.(2018a) Kişilerarası İletişim, Güncel Yaklaşımlar ve Kuramsal Temeller. 1.Baskı. İstanbul: Motto Yayınları

Yapıcı, A.(2004) Din Kimlik ve Ön Yargı Biz ve Onlar. Adana: Karahan Kitabevi

Yörükhan, T.(2017) Alfred Adler Sosyal Roller ve Kişilik. 5.Baskı. İstanbul: İş Bankası Yayınları

Zürcher, E. J. (2013) Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, 28. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları

Zygmunt, B. (2017) Kimlik. 1.Baskı. Ankara: Heretik Yayınları

Makaleler

Abdurrzzak, A.O. (2018) Üretim ve Tüketim Kültürü Açısından Müzik Kimliğinin Psikososyal ve Mitolojik Temelleri. Uluslararası Folklor Akademisi Dergisi. 1.2: 186-206 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/529688>

Ada, E. N., Pehlivan, Z. ve Özdamar, G. (2016)) Beden Eğitimi Öğretmen Adaylarının Erikson'un Psiko-sosyal Gelişim Dönemlerine Ait Kazanımlarının İncelenmesi. Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi. 7.2: 103-111 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/227487>

Adams, G.R. ve Kocerguis, M.A.(Çev. Figen Çok). (2019) Erikson Evrenlerinin Sonuçlanması: Kimlik ve Yakınlık İlişkisi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 24.1: 229-239 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/785019>

Aka, A. (2010) Kimliğe Teorik Yaklaşımlar. C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, 34.1: 17-24 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/49835>

Akıncı, F.N. ve Tosun, Ü. (2016) Sosyal Ağ Kullanan Bireylerin Benlik Sunumu Stratejilerinin İncelenmesi. İstanbul Aydın Üniversitesi Dergisi. 8.32: 27-60 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/581697>

Anlı, İ. (2016) Ego İdeali ve Kimlik Devamlılığı. FNG ve Bilim Tıp Dergisi. 2.4: 287-290 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/272643>

Aslan, E. (2006) Neden Tarih Öğretiyoruz? Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi. 20 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/235064>

Aslan, E. ve Akçalı, A.A. (2007) Kimlik Sunumu Olarak Tarih Eğitimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi. 22:125-132 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/234914>

Aslan, S. ve Yılmaz A. (2010) Modernizme Bir Başkaldırı Projesi Olarak Postmodernizm. C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. 2.2: 93-108 <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/120.pdf>

Aşkun, İ. C. (1980) TÖEF'den İletişim Bilimleri Fakültesine. Kurgu Dergisi. 3:1-2 http://libra.anadolu.edu.tr/makaleler/kurgu_1980_3/12848.pdf

Baran, S. (2018) 24 Ocak Kararları ve 12 Eylül Askeri Darbesi'nin Basına Olan Etkisi: Milliyet Gazetesi Örneği. Adnan Menderes Üniversitesi Dördüncü Kuvvet Uluslararası Hakemli Dergisi. 1.1: 76-96 <http://static.dergipark.org.tr/article-download/14e6/c68f/aebc/5b0e5957098ee.pdf?>

Balıkçioğlu, B. (2016) Benlik-İmajı Uyumunun Retoriği: Bana Ne Tükettiğini Söyle Sana Kim Olduğunu Söyleyeyim. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi. 5.3:537-553 <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/206373>

Bayat, A.(2016) Erving Goffman'ın Benlik Kavramı ve İnsan Doğası Varsayımı. Psikoloji Çalışmaları Dergisi. 36.1: 81-93 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/408911>

Birdal, M. (2018) Osmanlı'dan Günümüze Dış Borçlar ve Yapısal Dönüşüm. Özgürlük Dünyası. (<https://ozgurlukdunyasi.org/arsiv/246-sayi-230/974-osmanlidan-gunumuze-disborclar-ve-yapisal-donusum>) (Erişim Tarihi: 26.02.2020).

Bostancı, M.N. (1996) Medya Ulus İlişkisi, Yeni Türkiye (Medya Özel Sayısı), 12:1539-1542

Büyükbaykal, C.İ. ve Büyükbaykal, G. (2007) Günümüzde Türk Basınındaki Magazinleşme Olgusu. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi. 29: 51-62 <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/1019010359/1019009598.pdf?>

Canbolat, F. (2017) Nesne İlişkileri Kapsamında Freudyen Konseptler Üzerine Bir Literatür Taraması: Oral Saplanımlı Bir Histeri Vakası ve Terapi Süreci. AYN Klinik Psikolojisi Dergisi. 4.2: 26-41 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/554121>

Çağırkan, B. (2018) Modernizm ve Postmodernizm Bağlamında Milliyetçiliğin Aidiyet Algısı Üzerine Etkisi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 33: 379-393 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/561033>

Çoştı, Y. (2009) Toplumsallaşma Kavramı Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi. 9.2:117-140 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/52348>

Dağdelen, A. (2012) Atatürk Milliyetçiliği ve Temel Kırılma Noktası: 12 Eylül Milliyetçiliği. Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 9.2: 23-34 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/696016>

Dalbay, S. R. (2018) Kimlik ve Toplumsal Kimlik Kavramı. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 31: 161-176 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/557220>

Dawson, E. M. ve Chatman, E.A (2001) Reference Group Theoriy with Implications for İnformation Studies: A Theoretical Essay. Florida State University. 6.3. Erişim Tarihi: 25.02.2019 <http://informationr.net/ir/6-3/paper105.html#ref2>

Demirtaş, H. A. (2003) Sosyal Kimlik Kuramı, Temel Kavram ve Varsayımlar. İletişim Araştırmaları Dergisi. 1.1: 123-144 <https://silo.tips/download/sosyal-kimlik-temel-kavram-ve-kuram-varsaymlar-h-anda-demirta-the-social-identit>

Derman, O. (2008) Psikososyal Gelişim. İ. Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri, ADOLESAN SAĞLIĞI II Sempozyum Dizisi, No: 63: 19-21 <http://www.ctf.edu.tr/stek/bb63.htm>

Dündar, L. (2016) 12 Eylül 1980 Darbesinin Basına Etkileri. Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi. 16: 125-154 http://www.tarihinpesinde.com/dergimiz/sayi16/M16_08.pdf

Eker, S. (2012) Alfred Adler'in Kişilik Kuramının Demokrasi Düşüncesi Açısından Önemi. Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. 13.22: 157-180 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214288>

Elkind, D.(Çev. Ali Dönmez). (2019) Erik Erikson: İnsan Gelişiminin Sekiz Evresi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 12.1: 27-38 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/804194>

Erkoç, G. (1995) Çok Partili Dönemde Tiyatro Ortamı ve Kimlik Arayışı. Tiyatro Araştırmaları Dergisi. 12: 17-25 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/118309>

Ertem, B. (2015) 12 Mart 1971 Askerî Müdahalesi Sonrası Ara Rejim ve Türkiye Siyasetine Etkileri (1971-1974). Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi. 8.14: 655-676 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/456356>

Durmuş, M. (2011) 12 Eylül Askeri Darbesinin Ekonomi Politikası. Memleket, Siyaset ve Yönetim Dergisi. 6.15: 95-138

FrouzanFar, M.H., Meimar, S. ve Tagipour, F. (2012) The Role Of Reference Group On Student's Cultural Values. Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business. 3.9: 182-193 <https://journal-archieves14.webs.com/182-193.pdf>

Gürlek, M. ve Tune, M. (2018) Sosyal Kimlik Teorisi Açısından Örgütsel Özdeşleşmenin Teorik Temelleri. Yönetim, Ekonomi ve Pazarlama Araştırmaları Dergisi. 2.3: 39-48 https://www.yepad.org/2018/cilt.2_sayi.3_makale03.pdf

Gürses, İ. ve Kılavuz M. A. (2011) Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Teorisi Açısından Kuşaklararası Din Eğitimi ve İletişimin Önemi. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi. 20.2:153-166 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/143635>

Güven, S. (2015) Postmodern Kimliklerin Kurulumu. Selçuk İletişim Dergisi. 9.1: 266-286 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/178266>

Harvey, D. (2012) “Kapitalizmin Krizi ve Kentsel Mücadele” konferansından, Bilgi Üniversitesi <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=381&RecID=2992>

Hatıplı, M. (2019) Modernizm ve Post-Modernizm Arasında Sosyal Politika. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi (IBAD). 4.2: 410-425 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/721355>

İşıktaş, B. ve Tanar, M. (2015) Kimlik Oluşumu Sürecinde Popüler Müziğin Etkisi. Sosyoloji Konferansları. No: 51: 39-41 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101350>

İnce, G. B. (2010) Medya ve Toplumsal Hafıza. Ege Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültür ve İletişim Dergisi. 13.1: 9-29
https://www.academia.edu/9705613/medya_ve_toplumsal_haf%C4%B1za

Kapıkıran, N.A. ve Özgüngör, S. (2011) Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri Ölçeklerinin Türk Kültürüne Uygunluğunun Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi: Ön Bulgular. Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi. 4.36: 114-126
<http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/200054>

Karataş, M. (2019) Türkiye'de Asker-Sivil İlişkileri Bağlamında 12 Mart Muhtırası ve Partiler Üstü Hükümet Modeli Üzerine Bir Değerlendirme. Anadolu ve Balkan Araştırmaları Dergisi. 2.3: 69-110 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/722415>

Karagöl, E.T. (2010) Geçmişten Günümüze Türkiye'de Dış Borçlar. SETA Analiz. <http://file.setav.org/Files/Pdf/gecmisten-gunumuze-turkiyede-dis-borclar.pdf>

Keçeligil, H.T. (2019) Başlangıçtan Günümüze Türkiye'nin Borçları ve Kırılgan Beşli. Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 8.15: 103-129
<https://www.ufuk.edu.tr/uploads/page/enstituler/sosyal-bilimler/ensdergi/say-15/4.-balangtan-gnmze-trkiyenin-borlar-ve-krlgan-beli.pdf>

Kellner, D. (2001) Popüler Kültür ve Postmodern Kimliklerin İnşası, Doğu-Batı Dergisi, 15: 205-223
http://saltresearch.org/primo_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=salt&docId=aleph_salt000049762

Kesici, M.R. (2010) Türkiye Ekonomisinin Yüksek Büyüme Evresinde İstihdam ve İşsizlik. İş Güç Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi. 12.3: 94-108
<http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/411156>

Kılıç, S. (1996) Uzam mı Uzay mı? Peki Mekan Ne? Cigato Dergisi. 59: 48-60
https://www.academia.edu/31818539/Uzam_mi_uzay_mi_Peki_mekan_ne

Macit, M. H. (2016) İdeoloji Üzerine Felsefi Bir Değerlendirme. Kaygı Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi. 26: 29-36
<http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/271701>

Özdemir, C. (2001) Kimlik ve Söylem. Osman Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 2.2: 107-122 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/557220>

Özen, A. ve Ö. Özpençe.(2006) Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Borçlanma Politikaları ve Sonuçları, Mevzuat Dergisi. 9.100 <http://www.mevzuatdergisi.com/2006/04a/03.htm>)

Özgen, M. (2011). 1980 Sonrası Türk Medyasında Gelişmeler ve Magazinleşme Olgusu. A Dialog Between Turkish and American Scholars, 465-477. <https://docplayer.biz.tr/2723871-1980-sonrasi-turk-medyasinda-gelistmeler-ve-magazinlesme-olgusu.html>

Özsoy, M. (2008) Foucaultcu Bir İktidar Analizi: Türkiye'de Hapishanelerde İletişimsel Süreçler. İletişim Dergisi. 28: 257-277 <http://iletisimdergisi.gsu.edu.tr/tr/download/article-file/493265>

Öztürk, Y. (2014) Tarih ve Kimlik. Akademik İncelemeler Dergisi. 3.1: 1-25 <http://dergipark.org.tr/en/download/article-file/17864>

Rafthfish, G. ve Yılmaz, T. (2017) Psikoseksüel Gelişim Kuramının Kadın Hastalıkları ve Doğum Hemşireliği Alanına Yansımaları. Kadın Sağlığı Hemşireliği Dergisi. 3.2: 68-82 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/386722>

Sabuncu, B. Tiyatronun Çağdaş İşlevi: Tiyatronun İdeolojik Eleştirisine Giriş, Birikim Dergisi. https://www.birikimdergisi.com/images/UserFiles/images/Spot/70/6/tiyatronun_ideolojik_elestirisine_giris_basar_sabuncu.pdf (Erişim Tarihi: 19.12.2019)

San, İ. (1972) Tiyatro ve Halk Eğitimi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi. 5.3: 137-170 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/806048>

Satır, M. E. (2018) İdeoloji ve Sanat İlişkisi Bağlamında Sovyet Anıtsal Propagandası. MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi. 7.3: 565-683 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/638793>

Şıvgın, H. (2009) Ulusal Tarih Eğitiminin Kimlik Gelişimindeki Önemi. Gazi Akademik Bakış Dergisi. 2.4: 35-52 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/73999>

Sözen, E. (2011) Sosyal Kimlik Kavramının Sosyolojik ve Sosyal Psikolojik İncelemesi. Sosyoloji Konferansları. 23: 93-118 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/101252>

Subaşı, E. (2016) Bir Yeniden Hegemonikleştirme Hamlesi Olarak 12 Mart Döneminde Reform Siyaseti ve Başarısızlığı. Mülkiye Dergisi. 43.1: 26-61 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/941110>

Tajfeland, H. ve Turner, J. (2004) (Ed: Mary Jo Hatch and Majken Schultz) Organizational İdentity, An Integrative Theory of Intergroup Conflict, Oxford University Press. 55-66

Taymur, İ. Ve Türkçağar, M. H. (2012) Kişilik: Tanımı, Sınıflandırılması ve Değerlendirilmesi. Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar. 4.2: 154-177 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/115082>

Tuzcuoğlu, N. (1995) Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri. Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Bilimleri Dergisi. 7:1-16 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/410064>

Ulağı, S. ve Demircan, S. (2008) Kolektif ve Ben Kimliğinin Oluşumunda Örtük İmgeler. Dilbilim Dergisi. 19: 139-157 <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/1023017040/1023016300.pdf?>

Yılmaz, M. E. (2014) Sosyal Kimlik ve Sosyal Çatışmalar. TESAM Akademi Dergisi. 1.2:137-151 <http://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/137995>

Yüksel, A.H. (1991). Türk Toplumunun Çağdaşlaşma Aşamasında Tiyatro-Kültür-Devlet İlişkisi, Çağdaş Kültürümüz Olgular- Sorunlar, İstanbul: 485-504

Tezler

Arslan, E. (2008) Bağlanma Stilleri Açısından Ergenlerde Erikson'un Psikososyal Gelişim Dönemleri ve Ego Kimlik Süreçlerinin İncelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi SBE

Avcı, N. (1988) İletişim Düşüncesinin Gelişimi Eğitim-Öğretim Boyutuyla Bir Model Denemesi. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE

Barkan, M. (1987) Eğitim Amaçlı İletişim ve Videonun İşlevleri: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesinde Örgütsel Uygulama Model Önerisi. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE

Budak, G. (2017) Osmanlı'dan 12 Eylül'e Ordu Siyaset İlişkisi ve Türk Basınında 12 Eylül 1980 Darbesi. Yüksek Lisans Tezi. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE

Cemalcılar, A. (1985) İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE

Dündar Şıvgın, L. (2016) 12 Eylül Dönemi Türk Yazılı Basınında Atatürk ve Atatürkçülük. Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü

Gezgin, E. (2013) Öncesi ve Sonrasıyla 12 Eylül 1980 Darbesi'nin Türk Basınındaki Yansımaları. İstanbul Üniversitesi İnkılap Tarihi Enstitüsü

Güler, D. (1990) Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE

Güler, Z. (1996) Kültürel İletişim Kurumu Olarak Tiyatro İşletmeciliği ile Türkiye'deki Uygulama ve Model Önerisi. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE

Oktuğ, Z. (2007) , Freud'un Kişilik Birimleri(İd, Ego, Süperego) ile Reklam İletisinin İzleyici Üstünde Yarattığı Etkiler Arasındaki Bağlantı: Magnum, Kalbim Benecol ve Lösev Reklamları Üzerine Bir Araştırma. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Kültür Üniversitesi SBE

Yüksel, A.H. (1986) Atatürkçü Düşünce Sisteminde Kültürel İletişimin Modele Dayalı Boyutları. Doktora Tezi. Anadolu Üniversitesi SBE

Gazeteler

Cumhuriyet, 13 Mart 1971

Milliyet, 28 Aralık 1971

Milliyet, 13 Mart 1971

Hürriyet, 22 Mart 1971

Yeniçağ Gazetesi, 2010, <https://www.yenicaggazetesi.com.tr/basini-hic-sevmediler-16-31633h.htm>

İnternet

Anadolu Üniversitesi. <https://www.anadolu.edu.tr/akademik/fakulteler/225/iletisim-bilimleri-fakultesi/genel-bilgi> (Erişim Tarihi: 02. 04. 2020)

TBMM. https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/tc_anayasasi.maddeler?p3=136 (Erişim Tarihi 17.03.20)

TBMM. <https://www.tbmm.gov.tr/hukumetler/HP44.htm> (Erişim Tarihi: 20.02.2020)